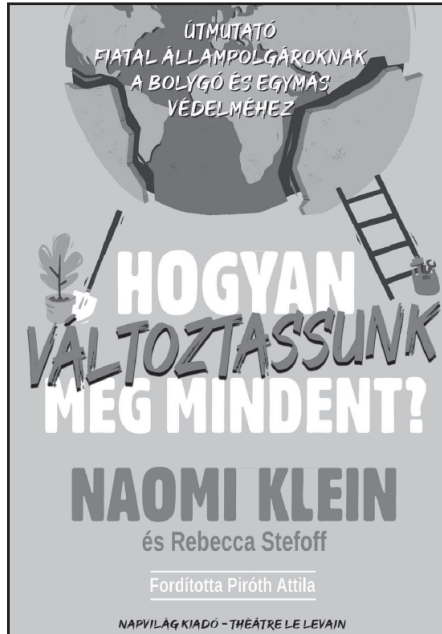

Ára: 1150 Ft

9 770324 460002

Naomi Klein:
Hogyan változtassunk meg mindent?
Útmutató fiatal állampolgároknak a bolygó és egymás védelméhez

„Itt és most meghúzzuk a határvonalat. A világ most ébred. És változás jön, akár tetszik maguknak, akár nem.” (Greta Thunberg)

A fiatalok nem csupán résztvevői a klímaigazságosság mozgalmának: ők vezetik. Közéjük álltok ti is? Naomi Klein kanadai újságíró és klímaaktivista legújabb könyve nem csupán tájékoztatást kíván nyújtani, hanem ihletet, elképzeléseket és eszközöket a cselekvéshez.

„Legyetek ti a súrlódás, az ellenállás, ami lelassítja a világot tűzbe borító gépezetet!”

A Tunéziában született, legendás francia ügyvédnő, **Gisèle Halimi** Annick Cojeannal, a *Le Monde* újságírójával folytatott beszélgetésében felidézi hosszú életének fontos szakaszait.

„Gisèle Halimi az egyenlőségért vívott harcaival nők millióinak életét változtatta meg.”
(Emmanuel Macron, 2021.08.23.)

A hiánypótló magyar fordítás reményeink szerint segít abban, hogy emlékezzünk erre a *„szabad és bátor nőre, aki a feminizmus egyik úttörőjeként elkötelezett ellensége volt az igazságtalanságnak és az elnyomás minden formájának, és aki sosem hátrált meg a hatalom előtt.”*

www.napvilagkiado.eu

Annick Cojean
közreműködésével

Gisèle Halimi

Szilaj szabadság

Egy lázadó ügyvédnő harcai

napvilág kiadó

MOZGÓ VILÁG

2022/4

4 MOZGÓ VILÁG

2022/4

Németh András tanulmánya Oroszországról • Markó Béla: Magyar félhomály • Klaniczay Gáborral beszélget Rádai Eszter • Bán Zoltán András és Odze György prózája

Bozók Ferenc • Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Domány András • Gárdonyi László • Gömöri György • Hargitai Miklós • Karafiáth Orsolya • Kiss Judit Ágnes • Körizs Imre • Lángh Júlia • Majtényi László • Mélyi József • Oláh András • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Vasas Tamás • Végel László • Vörös István

BÁN ZOLTÁN ANDRÁS 1954-ben született Budapesten. Irodalmár. Első publikációja a lapban (Bán Zoltán néven) A hivatal védte ízléstelenség. Kompolthy Zsigmond és Csont András néven is publikált. Legutolsó kötet: *Betűtészta* (2018).

BOZÓK FERENC 1973-ban született Gyöngyösön. Költő, esszéista, tanár, piarista szerzetes. Legutóbbi könyve: *Magyar költők Jézusa* (2019).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DOMÁNY ANDRÁS 1949-ben született Budapesten. Táncsics-díjas és Pulitzer-emlékdíjas újságíró, 1972 és 2011 között a Magyar Rádióban dolgozott.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GÖMÖRI GYÖRGY 1934-ben született Budapesten. Költő, irodalomtörténész, műfordító, egyetemi oktató. Legutóbbi könyve: *Az ajtó monológja* (2017).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanultuk a szerelmet* (2020).

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, középiskolai tanár. Legutóbbi könyve: *A halál milongát táncol* (2017).

KÖRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

LÁNGH JÚLIA 1942-ben született Budapesten. Író, műfordító, újságíró. Legutóbbi könyve: *Hamuban sült manióka* (2021).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Bibó István és a 21. század* (2020).

MARKÓ BÉLA 1951-ben született Kézdivásárhelyen. József Attila-díjas költő, író, politikus. Az RMDSZ volt elnöke. Legutóbbi könyve: *A haza milyen?* (2021).

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem oktatója.

NÉMETH ANDRÁS 1963-ban született Budapesten. A HVG újságírója. Tíz évig élt és tanult a Szovjetunióban, illetve Oroszországban. 1994–1998 között az MTI belgrádi tudósítója volt.

ODZE GYÖRGY 1949-ben született Budapesten. Író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Tűzdráma a fedélzeten* (2020).

OLÁH ANDRÁS 1959-ben született Hajdúnánáson. Ratkó József- és Ady Endre-díjas költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Visszafelé* (2019).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÁDAI ESZTER 1946-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VASAS TAMÁS 1989-ben született Debrecenben. Költő, slammer, rajzoló. Jelenleg állambölcsélettel foglalkozó PhD-hallgató.

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

VÖRÖS ISTVÁN 1964-ben született Budapesten. Költő, író, irodalomtörténész, esszéista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi könyve: *Thomas Mann kabátja* (2017).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Bánkúti Gergő munkái

FRESH
CORNER

A kedvenc kávéd, frissen főzve!

Ugorj be a MOL-kutakon található
Fresh Cornerbe, és kapj új erőre helyben
készült kávékülönlegességeinkkel!

- Németh András 3 A vég kezdete? – Így játssza el utolsó modernizálási esélyeit Oroszország *Tanulmány*
- Markó Béla 11 Magyar félhomály *Esszé*
- Lángh Júlia 17 Egy balek naplója zavaros időkben
- Rádai Eszter 24 Kényelmetlen múlt, botrányos jelen
Beszélgetés Klaniczay Gáborral
- Gárdonyi László 36 Szörnyek és hiperreáliák, **Bánkúti Gergő** két sorozatáról
- Odze György 42 Oświęcim, 1974 *Novella*
- Bán Zoltán András 46 Használati utasítás öngyilkosoknak (3. rész)
- Vörös István 59 Ballada a barátságról, Hamis hangok közül,
Királyt a lázadáshoz! *Versek*
- Bozók Ferenc 62 Elkésők dala *Vers*
- Vasas Tamás 63 A jó, a rossz sakkozik,
G, D, Em, C sírós-nevetős váltakozásban *Versek*
- Gömöri György 64 Egy túlélő emlékezéseiből,
A testről, meg ami még utána jöhet, *Versek*
- Oláh András 65 határsértés, múltam vagy *Versek*
- Kiss Judit Ágnes 66 Portfólió 2.0, A petefészek elégiája *Versek*

Hónapló

- Dalos György 68 Webcam
- Hargitai Miklós 71 Békefront
- Parászka Boróka 74 Emberevők
- Végel László 77 Kisebbségek a kispadon

Reflex

- Révész Sándor 81 A szunnyadó iszonyat
- Domány András 87 Huszonnyolcból hat
- Majtényi László 95 Magyarország Állatfarm

-ról, -ről

- Pető Iván 100 Magyarország feketében
- Kőríz Imre 103 Miről hallgat egy hangágyú
- Csepeli György 109 Vér és emlékezet
- Stuber Andrea 112 Kis- és nagy-magyar
- Csengery Kristóf 115 Tengerek, Ferencek
- Vadas József 118 Operanyitány régi és új változatban
- Mélyi József 123 Jég alatt, jól kivehetően
- Karafiáth Orsolya 126 Beteg univerzum

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 10 980 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2022/április

negyvennyolcadik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőmű-vészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

A vég kezdete?

Így játssza el utolsó modernizálási esélyeit Oroszország

A Putyin-rendszer bukását hozhatja az Ukrajna ellen február 24-én kezdett háború, amely részben azért tört ki, mert a nyugati államok nemet mondtak az új Jaltára. Arra, hogy elismerjék, Oroszország saját érdekszférájának tekintheti az egykori Szovjetunió volt tagköztársaságait, s hogy Moszkva megtilthatja a NATO új tagokkal való bővítését. Alighanem a Kremlben is tudták, hogy az orosz követelések maradéktalan teljesítésére nincs esély, Putyinék valódi célja az lehetett, hogy amennyit lehet, visszaszerezzenek a Szovjetunióból vagy még inkább az egykori cári birodalomból.

Egy tizenöt évvel ezelőtt kezdődött folyamat jutott el február 24-én hajnali öt órákor, ha nem is a végéhez, de mindenképpen egy fontos fordulóponthoz. Vlagyimir Putyin orosz államfő 2007. február 10-én mondta el gyorsan híressé vált beszédét a müncheni nemzetközi biztonsági konferencián, amelyben azt hangsúlyozta, elfogadhatatlan, hogy a hidegháború vége után másfél évtizeddel is még az USA uralja a világpolitikát. Azt is kijelentette, a NATO keleti bővítése nem járul hozzá az európai biztonság szavatolásához, sőt, éppen ellenkezőleg, új feszültségek forrását jelenti. Az orosz elnök Münchenben vetette először a Nyugat szemére, hogy – legalábbis szerinte – az USA és Európa becsapta Oroszországot:

az észak-atlanti katonai szövetség annak ellenére vette fel az új tagokat – többek között Magyarországot –, hogy az amerikai és európai politikusok a Szovjetunió szétesésének időszakában, az 1990-es évek elején, többször is ígéretet tettek arra, nem viszik közelebb a NATO-t Oroszország határaihoz.

Az első hét év

Putyin ekkor már hét éve volt hatalmon – a miniszterelnöki posztot 1999-ben vette át, majd 2000-ban ült be az államfői székbe az egyre inkább betegeskedő Borisz Jelcin helyére. Ez alatt a hét év alatt Putyin, a szovjet titkosszolgálat, a KGB egykori drezdai rezidense, majd a KGB-t Oroszországban felváltó Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) vezetője rendbe rakta Oroszországot. Részben az égbeszökő olaj- és gázáraknak köszönhetően stabilizálta a költségvetést, megfékezte az országot a jecini időkben kirabló oligarchákat, és megkezdte az orosz hadsereg modernizációját is. Ebben az időszakban a Kreml ura a Nyugattal is együttműködött: már ő volt hatalmon, amikor 2002 májusában Rómában megalakult a NATO–Oroszország Tanács – ez a testület az Állandó Közös Tanácsot váltotta fel kibővített hatáskörrel –, s Moszkva évekig segítette a NATO és szövetségesei 1999-ben kezdődött afganisztáni hadműveleteit is.

A mélyben mégis megjelentek a hajszálrepedések, s az első jelentős törést a müncheni beszéd jelentette. Az okokat – ahogy mindent – más-képp magyarázzák Moszkvában és a Nyugaton. Oroszország teljesen átvette Putyin érvrendszerét, amely szerint azért romlott meg a viszony a NATO és Moszkva között, mert a Nyugat semmibe veszi Oroszország biztonsági érdekeit, folyamatosan lekezelően bánt az egykori Szovjetunió legnagyobb utódállamával, és nem tartotta be a szavát, amikor több körben is új tagokkal bővítette a mára már harminc tagállamból álló NATO-t. Több nyugati politológus, köztük a hidegháború korszakának legismertebb amerikai diplomatája és történésze, George F. Kennan, illetve az ugyancsak amerikai John Mearsheimer is osztja – legalább részben – az orosz álláspontot, szerintük is igaz, hogy a hidegháborúban aratott győzelem után a Nyugatnak jobban oda kellett volna figyelnie az „orosz lélekre”, és valóban egyenrangú partnerként kellett volna kezelnie a legyőzött ellenfelet.

A mai napig folyik a vita arról, mit és hogyan ígért meg a Nyugat az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején Mihail Gorbacsov akkori kommunista pártfőtitkárnak és szovjet elnöknek. Bár hangoztak el szóbeli ígérek, az egyértelmű, hogy írásbeli, szerződésben vállalt garancia sohasem született, s a szóbeli vállalások is leginkább arra vonatkoztak, hogy a NATO a német egyesítés után nem vezényel csapatokat és nem telepít katonai infrastruktúrát az egykori NDK területére. Maga Gorbacsov is azt nyilatkozta egy 2014-es interjújában, hogy James Baker amerikai külügyminiszter nem vál-

lalt kötelezettséget arra, hogy nem bővítik a NATO-t. „A NATO-bővítés egyáltalán nem merült fel. Teljes felelősséggel mondhatom, egyetlen európai ország sem vetette fel ezt a kérdést ezekben az években, sőt még az után sem, hogy 1991-ben felbomlott a Varsói Szerződés. Arról tárgyaltunk, hogy a NATO nem jelenik meg az NDK területén az újraegyesítés után. Baker azon kijelentését, amely szerint a NATO egy centimétert sem megy tovább kelet felé, ebben a kontextusban kell értelmezni” – mondta Gorbacsov.¹

Sz. Bíró Zoltán történész szerint egyébként már csak azért sem merült fel akkor a NATO egykori volt szocialista államokkal való kibővítése, mert a legtöbben – így az orosz vezetők is – arra számítottak, ha vesz fel új tagot az észak-atlanti szövetség, az Oroszország lesz. Az Oroszország-szakértő arra is emlékeztetett, hogy amikor Borisz Jelcin orosz elnök 1993-ban Lengyelországba látogatott, varsói sajtóértekezletén egyértelműen kijelentette, Moszkvát nem zavarja, ha Lengyelország beadja jelentkezését a NATO-ba. Az orosz politikai vezetők hangulata nem sokkal később kezdett változni, s mire Putyin hatalomra került, Moszkvában már bizalmatlanul figyelték a NATO-t.

Ehhez az is hozzájárult, hogy 1999 nyarán kis híján fegyveres összecsapás tört ki Oroszország és a NATO katonái között a koszovói főváros, Priština repülőterén. Miután döntés született arról, hogy a Szerbia elleni 1999-es NATO-légítámadást követően külföldi békefenntartók fogják

¹ https://www.rbth.com/international/2014/10/16/mikhail_gorbachev_i_am_against_all_walls_40673.html

szavatolni a rendet az akkor még Szerbiához tartozó Koszovóban, az orosz csapatok foglalták el elsőként a stratégiai fontosságú priština-i légikötőt, s egy ideig úgy tűnt, a később érkezett NATO-erők a leszállópálya elzárásával akarják megakadályozni, hogy légi úton érkezzenek újabb orosz csapatok. A fegyveres konfliktust Mike Johnson brit tábornok akadályozta meg, aki megtagadta a leszállópálya blokkolását célzó parancs teljesítését, és közölte, nem fogja kirobbantani a harmadik világháborút.² A válságot végül úgy sikerült megoldani, hogy a térségben lévő államok – köztük Magyarország – sorra lezárták a légteret az orosz gépek előtt, így feleslegessé vált a fizikai blokádnak.

Viharos orosz múlt

Míg Moszkva szemében a Nyugat a hibás, számos szakértő akad, aki azt hangsúlyozza, Oroszország akkor is agresszívabbá vált volna, ha a NATO nem vesz fel új tagokat és a külvilág egészében véve megértőbbnek mutatkozik. Egyikük, az Oroszországot nagyon jól ismerő Stephen Kotkin, a Princeton Egyetem tanára szerint az orosz történelem tanulmányozása után azt a következtetést lehet levonni, hogy az ország vezetőinek folyamatosan a birodalom építése volt a célja. „Egyáltalán nem számít meglepetésnek az, ami most Oroszországban történik, a mostani fejlemények nem térnek el a történelmi hagyományoktól. Jóval az előtt, hogy a NATO megalakult volna, Oroszország már a 19. században is így nézett ki: egy autokrata állt az ország

élén, az országban elnyomás volt, a hatalom militarista volt, és már akkor a Nyugat és a külföld iránti bizalmatlanság jellemezte az országot. A most ismert Oroszország nem a Nyugat viselkedésére adott válasz miatt olyan, amilyen. Az oroszországi belső folyamatok formálták az országot olyanná, amilyenek ma ismerjük” – mondta Kotkin a *The New Yorker* magazinnak adott márciusi nyilatkozatában.³ Szerinte egyébként a NATO-bővítésnek köszönhető, hogy a Nyugatnak most talán kevésbé kell aggódnia Lengyelország és a három balti állam, Lettország, Litvánia és Észtország biztonságáért.

Azt is hangsúlyozta, hogy Oroszország egy nagyhatalom, ám néhány pillanattól eltekintve nem a Nagyhatalom. „Azért, hogy utolérje a Nyugatot, vagy legalábbis kezelni tudja a fejlettségbeli különbségeket, Oroszország mindig kényszerítéshez folyamodik. Egy nagyon állami központú rendszert alakítanak ki, hogy rákényszerítsék az országot a Nyugat utolérésére. Előbb-utóbb egy diktátor kerül hatalomra, aki később despotává válik. Egy ideig ebben az állapotban maradnak, mert nem tudnak megszabadulni attól a vágytól, hogy ők legyenek a legnagyobb hatalom, ám ezt sohasem lesznek képesek elérni. Eurázsia mindig is gyengébb, mint a brit-amerikai hatalmi berendezkedés” – magyarázta a politológus.

Bár Kotkin nem beszélt Kínáról, a mai Oroszországnak nemcsak az fáj, hogy ismét képtelennek bizonyult a Nyugat utolérésére, hanem az is,

² <https://www.theguardian.com/world/1999/aug/02/balkans3>

³ <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/stephen-kotkin-putin-russia-ukraine-stalin>

hogy közben gyorsvonati sebességgel elszaladt mellette Kína is, amelynek a GDP-je az ezredforduló óta tizenháromszorosára nőtt, s minden tekintetben túlszárnyalta Oroszországot: tízszer akkora a népessége és a gazdasága, s Kína vált a technológiai fejlődés egyik fő központjává is. Bár Moszkva igyekszik szövetségi viszonyt fenntartani szomszédjával, és Peking is késznek mutatkozik a kapcsolatok szorosabbra fűzésére, a két ország között valószínűleg sohasem alakulhat ki valódi bizalom.

Már csak azért sem, mert Moszkva gyűlöli az olyan partneri kapcsolatokat, amelyekben Oroszország a gyengébb fél, s Oroszországban azt is tudják, Kínában sokan emlékeznek arra a pár száz évvel ezelőtti helyzetre, amikor Szibéria és az orosz távol-kelet nagy része nem a cári birodalomhoz, hanem Kínához tartozott. A kínai–orosz határon hatalmas a populációs nyomás: az orosz oldalon elnéptelenedő városok és falvak találhatók, míg a kínain milliós, gyorsan fejlődő városok állnak. Az oroszországi kínai jelenlét is ugrásszerűen nő, az orosz oldalon lévő területek nagy részét már kínai tulajdonban lévő vállalatok művelik meg, kínai munkásokkal.

Befolyási övezetek

Moszkvában is tudják, az ország vesztésre áll a nagyhatalmak közötti versengésben, és valószínűleg azzal magyarázható a Putyin-rezsim egyáltalán nem új keletű agresszivitása, hogy a Kreml igyekszik menteni a menthetőt. Ezt a cél szolgálja az is, hogy Putyin az utóbbi években egyre határozottabb lépéseket tett egy új Jalta létrehozása érdekében. Míg a második világháború végén tartott

jaltai konferencián a szövetségesek megegyeztek a világégés utáni új rendről – azaz érdekszférákra osztották Európát –, most Putyin valami hasonlót szeretett volna elérni. A NATO-nak és az USA-nak 2021 decemberében eljuttatott „szereződéstervezetnek” nevezett ultimátumban azt követelte, hogy a nyugati katonai szövetség vállaljon írásos garanciát arra, hogy nem vesz fel új tagállamokat, s egyben vonja vissza azt a katonai infrastruktúrát, amelyet 1997 – a NATO és Oroszország közötti alapmegállapodás érvényben lépése után – telepített az új tagállamok területére.

Az „új Jalta” lényege az lenne, hogy a Nyugat ismerje el orosz érdekszférának az egykori Szovjetunió volt tagállamait – talán még azokat a balti államokat is, amelyeknek a szovjet megszállását a Nyugat sohasem ismerte el legitimnek –, s jöjjön létre egy ütközőzóna Oroszország és a Nyugat között. Még a régi és az új Jalta alátámasztását szolgáló érvelés is hasonló, annyi a különbség, hogy míg Sztálin azt ismételtette, számára elfogadhatatlan, ha Lengyelország élén egy Moszkvával ellenséges kormány áll, most Putyin azt nevezte elfogathatatlannak, hogy Ukrajna kormánya legyen ellenséges Oroszországgal.⁴

Mindezt annak ellenére kívánta elérni Moszkva, hogy a Szovjetunió is – amelynek jogutódja a mai Oroszország – aláírta 1975-ben a helsinki záróokmányt, amelynek egyik legfontosabb pontja az, hogy valamennyi szuverén országnak

⁴ https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/opinion/2022/a_new_yalta_putin_s_obsession

joga van eldönteni, melyik gazdasági, politikai vagy katonai szövetséghez csatlakozik.

Európai félelmek

Hogy mennyire nem csak kevesek fejében alakult ki félelem attól, hogy az USA és Oroszország esetleg ismét érdekszférákra kívánja osztani a világot vagy annak egy részét, az is mutatja, hogy amikor január elején Washington és Moszkva képviselői találkoztak, hogy megvitassák az orosz követeléseket, Josep Borrell, az EU biztonság- és külpolitikai főképviseleje is azt hangsúlyozta, nem élünk már a jaltai időkben. „Nem lehet szó arról 2022-ben, hogy két nagyhatalom érdekszférákra osztja a világot, a nemzetközi biztonságról szóló párbeszédben több szereplőnek is részt kell vennie” – közölte Borrell Kijevben tett látogatásán.⁵

Az, hogy Oroszország eljutott a Nyugatnak küldött ultimátumig, majd úgy támadta meg Ukrajnát, hogy nem hagyott időt a nyugati válasz megfogalmazására – számtalan jel utal arra, hogy Moszkva már tavaly decemberben eldöntötte, hogy megtámadja nyugati szomszédját⁶ –, részben annak tudható be, hogy a nyugati államok sokáig ugyanazzal

⁵ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/109427/ukraine-press-remarks-high-representative-josep-borrell-press-conference-after-meeting_en

⁶ Vlagyimir Zsirinovszkij az orosz parlament egykori alelnöke már 2021. december 27-én arról beszélt, hogy 2022. február 22-én hajlani öt óraker Oroszország újra talpra áll. Az is arra utal, hogy Moszkva már jó ideje eldöntötte, megtámadja Ukrajnát, hogy mint kiderült, Kijevben és több ukrainai városban már legalább fél éve ott éltek azok az orosz alvó ügynökök, akiknek az volt a feladatuk, hogy a háború kitörése után megjelöljék a célpontokat az orosz tűzérés számára.

a megbékéltető politikával viseltetek Moszkva iránt, amely már az 1930-as évek végén is teljes kudarcot vallott, amikor Németországot próbálták engedményekkel korlátok között tartani.

A békéltetési politika kudarcra

Putyin ugyanis nem az Ukrajna elleni támadással kezdte a cári Orosz Birodalom helyreállítását. 2008-ban – másfél évvel a müncheni beszéd után – az orosz hadsereg megtámadta és pár nap alatt legyőzte Grúziát, és elismerte az ottani két szakadár köztársaság, Abházia és Dél-Oszétia államiségét, majd hamarosan gyakorlatilag annektálta az elfoglalt területeket. A Nyugat ugyan szankciókkal válaszolt, ám ezek a büntetőintézkedések nem bizonyultak elég szigorúnak ahhoz, hogy elvegyék Moszkva kedvét az újabb kalandoktól.

Miután a kis kaukázusi volt szovjet tagköztársaság megcsonkításán hamar túllépett a világ, következett a nagyobb szomszéd, Ukrajna. 2014-ben – arra hivatkozva, hogy az egyébként teljesen feleslegesen elfogadott ukrán nyelvtörvény hátrányos helyzetbe hozza az ukrainai orosz kisebbséget – az orosz hadsereg csapatjelzést nem viselő katonái, az „udvarias zöld emberek” gyakorlatilag egy puskaélés nélkül megszállták az Ukrajnához tartozó Krímet. Pár hónappal később, miután a Krímet hivatalosan is Oroszországhoz csatolták, az orosz katonaság hathatós segítségével Luhanszk és Donyec megye egy részén kikiáltották a két, Moszkva-párti népköztársaságot, ahogy Putyin fogalmazott az Orbán Viktorral tartott soros találkozó utáni sajtóértekezleten, a kelet-ukrainai traktorosok és bányászok legyőzték

az ukrán hadsereget. A krími és a kelet-ukrajnai beavatkozás annak ellenére következett be, hogy Moszkva több dokumentumban – például az 1994-es budapesti memorandumban, valamint az 1997-es orosz–ukrán államszerződésben is garantálta Ukrajna szuverenitását és területi sértetlenségét.

2014 után ugyan súlyosabb szankciók következtek, ám ezek ellenére folytatódott az orosz hadsereg fejlesztése és a büntetőintézkedések nem érintették meg az orosz gazdaság alapjait: bár a gazdasági növekedés üteme alacsonyabb volt a világszerte, az ország megtanult együtt élni a szankciókkal. És hogy mennyire opportunisták voltak a világ, azt pontosan megmutatta Joe Biden amerikai elnök egyik nyilatkozata is, amelyben elárulta, ha az Ukrajna körül felsorakozott mintegy 200 ezer orosz katona csak egy kicsit tör be Ukrajnába – azaz nem megy túl a már ez egyébként is orosz megszállás alatt lévő területen –, akkor a szankciók sem lesznek túl komolyak.

Nemcsak a megbékéltetési politikával volt baj, hanem azzal is, hogy a világ hitt Putyinnak, aki 2015-ben, miután annektálta a Krímet, közölte, biztos abban, hogy nem tör ki háború hazája és Ukrajna között. „Biztos vagyok abban, hogy lehetetlen egy orosz–ukrán háború kitörése. Ukrajna független állam, ezt tiszteletben kell tartanunk” – nyilatkozta az orosz elnök. Azt is hozzátette, hogy nem tartja a szomszédos országot orosz befolyási övezetnek. „Mi mondtunk le erről, amikor az 1990-es évek elején döntés született az Oroszországi Föderáció szuverenitásáról. Megszabadítottunk Ukrajnát a jelenlétünktől, és ez a mi döntésünk volt. És ha ezt

tettük, akkor tiszteletben kell tartanunk a függetlenségüket. Az ukrán népre tartozik, hogyan építik kapcsolataikat” – magyarázta.⁷

Putyin tévedései

Az Ukrajna elleni mostani nyílt és átfogó támadással a jelek szerint több szempontból is alaposan elszámolta magát Putyin. Nemcsak azzal, hogy rosszul ítélte meg az ukrajnai közhangulatot, valamint alábecsülte az ukrán hadsereg képességeit és túlértékelt az orosz katonaság erejét, hanem azzal is, hogy valószínűleg nem számított arra, hogy a Nyugat valóban komoly büntetőintézkedéssel torolja meg az agressziót. A komoly válasz pedig valószínűleg arra utal, hogy a Nyugat felhagy a megbékéltető politikával, és leírta Putyint mint megbízható tárgyalópartnert.

Bár egyelőre nem tudni, hogyan ér véget Oroszország ukrajnai agressziója, az biztosnak tűnik, hogy Putyin tavaly decemberi követeléseit nem fogja teljesíteni a Nyugat. Nem fogja visszavonni a 2014 óta Lengyelországba és a balti államokba vezényelt – igencsak korlátozott létszámú – NATO-erőket, és nem ígéri meg a NATO-bővítés végleges leállítását sem. Az orosz agresszió pont a moszkvai várakozásokkal ellentétes reakciókat vált ki: Svédország és Finnország is fontolóra vette a NATO-csatlakozást, és az is biztos, hogy a sokáig Moszkva felé is kacsingató Moldova is még inkább eltávolodik Oroszországtól.

Az is biztos, hogy nem lesz, és nem is lehet hivatalos megállapodás egy új Jaltáról, ám sok jel utal arra, hogy Oroszország annak ellenére

⁷ <https://tass.com/russia/789807>

elér valamit, hogy hosszabb távon mindenképpen rosszul jön ki az ukrainai beavatkozásból. S hogy mit profitálhat Oroszország? Azt, hogy Ukrajna – valószínűleg nem véglegesen – lemond a NATO-hoz való csatlakozásról, s hasonlóan tesz Grúzia és a kérdést egyelőre nem is bolygató Moldova is. A nyereség ugyanakkor nem túl jelentős: az már az orosz agresszió előtt is nyilvánvaló volt, hogy Ukrajna jó ideig semmiképpen sem csatlakozhat a NATO-hoz. Az is árulkodó jel, hogy már a 2008-as bukaresti NATO-csúcson is felmerült az az ötlet, hogy Ukrajnát vegyék be a NATO békepartnerségi programjába, ám az amerikai kezdeményezést azonnal lesöpörték az asztalról az európai tagországok, s az ügy azóta sem került újra napirendre. Oroszország talán területet is nyerhet, ám egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy azokat meg is tarthatja. Egy negyvenmillió lakosú ország akár feléne a megszállásához és pacifikálásához ugyanis sok százezres erőre és komoly pénzügyi háttérre lenne szükség, s ez Oroszországnak már a háború megindításakor sem állt a rendelkezésére. Még az orosz források is elismerik, hogy a Krím fenntartása – és egyfajta kirakatként való bemutatása – is megterheli az orosz költségvetést. Egészen más lenne a helyzet Ukrajna többi részén, ahol egyrészt újra kellene építeni a szétlőtt városokat és utakat, miközben meg kellene küzdeni a fel-fellángoló partizánmozgalmakkal is. Mindezt úgy, hogy nem enyhülnek az Oroszország elleni szankciók, amelyek már most is megrengették a gazdaságot. Elszabadult az infláció, kivonultak a nyugati vállalatok, és az importtermékek hiánya miatt állí-

tólag már az egyik harckocsigyárban is leállt a termelés.

A rezsim vége?

Míg a várható nyereség erősen korlátozott, a hosszú távú veszteség felmérhetetlen. Kérdéses, hogyan alakul például az „új Jalta” keretében orosz érdekszféraként számontartott – és most valós orosz megszállás alá került – Fehéroroszország jövője. Az oroszok népszerűsége már az után csökkent, hogy a 2020. augusztusi elnökválasztás elcsalása után az 1994 óta hatalmon lévő Aljakszandr Lukasenka csak orosz segítséggel volt képes lecsendesíteni a hónapokig tartó tiltakozási hullámot, s most, hogy Putyin a jelek szerint a fehérorosz hadsereget is bele kívánja rántani az Ukrajna elleni háborúba, tovább romolhat a testvérnépnek tartott oroszok megítélése. Már csak azért is, mert a fehéroroszkok az ukránokat is testvérként tartják számon, s a két nemzet még sohasem háborúzott egymás ellen. Figyelemre méltó az is, ahogyan Lukasenka kihátrált az orosz hadsereggel való közös fellépésből. A háború megindítása előtt még azt sugallta, hogy kész bármikor együtt akcióba lépni Putyinnal, ám az utóbbi napokban már azt ismételteti, hogy országának hadserege nem csatlakozik az offenzívához. Valószínűleg hozzá is eljutott annak a nem hivatalos felmérésnek az eredménye, amely szerint a fehéroroszkoknak csupán három százaléka támogatná az Ukrajna elleni katonai akcióhoz való csatlakozást.

Hosszabb távon a Putyin-rendszer megrendülését is magával hozhatja az ukrainai válság és a pusztító hatású nemzetközi szankciós rezsim. A Kreml urának nem tervszerű tá-

vozása ugyanakkor azt is jelentené, hogy Oroszországban újra az átmeneti bizonytalanság korszaka jönne el, és így talán újra lekerülne a napirendről a nagyhatalmak közötti érdekszféra-felosztás ügye. De ebben az esetben is lenne miért aggódni: ahogy a Szovjetunió szétbomlásának az időszaka is számos kihívással járt – felmerült például az atomeszközök rossz kezekbe kerülésének a veszélye is –, Oroszország megrendülése is súlyos következményekkel járna. Minden bizonnyal ismét felforrósodna a helyzet az Észak-Kaukázusban, ahol jelenleg olyan pénzzel és jogkörökkel megvásárolt helyi kiskirályok uralkodnak, akik valószínűleg csak addig tartanának ki Moszkva mellett, amíg nem apad el a központból érkező támogatás. A jórészt muszlimok lakta térség stabilitásának megbomlása pedig komoly veszélyeket rejt magában, alighanem ismét megjelenének a Kaukázusban a különféle szélsőséges iszlamista mozgalmak.

Az is biztos, hogy az ukrajnai offenzíva miatti elszigetelődés következtében végleg elpárolognak Oroszország modernizációs esélyei. A gazdaság és a társadalom korszerűsítésére Putyinnak kiváló lehetőséget teremtettek volna a magasba szökő energiaárak – az orosz költségvetés bevételeinek tavaly is több mint az egyharmada származott a gáz- és olajexportból⁸ –, ám a modernizálás a vártnál lassabban haladt. Nem lett például versenyképes az orosz Szilícium-völgynek szánt Szkolkovo-projekt, és úgy tűnik, hogy az újítások jó része, csakúgy, mint a szovjet időkben, csupán a hadsereg fejleszt-

tését szolgálta. Azaz nem változott az a helyzet, hogy Oroszország saját magát zsákmányolja ki: ásványkincseit gyakorlatilag feldolgozás nélkül szállítja külföldre, és külkereskedelmi szerkezete egy fejlődő államéra emlékeztet. Most, hogy beszűkültek a finanszírozási lehetőségek, illetve a fejlett technológia importjának a lehetőségei, még tovább lassulhat a polgári gazdaság fejlesztése és a társadalom modernizálása.

Közben pedig még inkább lehagyják Oroszországot a gyorsan fejlődő vetélytársak, amelyek a jövőben még inkább az erő pozíciójából fognak tárgyalni Moszkvával. Az is fékezheti az egyébként is lassú reformokat, hogy a fenntartható energiaforrásokra való fokozatos, ám egyre gyorsuló áttérés miatt már a nem túl távoli jövőben csökkenni fog a kereslet az orosz exportban kulcsszerepet játszó szén- és szénhidrogének iránt. Igaz, maradnak még az egyéb külföldön eladható nyersanyagok és a gabonafélék, s Oroszországban már azt is felvetették, néhány év vagy évtized múlva a Bajkál-tóban összegyűlt édesvíz is fontos exportáruvá válhat. Addig azonban egyre inkább igazgá válik az a III. Sándor cártól származó és Putyin által is többször idézett mondat, amely szerint Oroszországnak két igaz szövetségese van, a hadsereg és a haditengerészet. „A fiának küldött üzenetben elmagyarázta, ez azért van így, mert a világon mindenkét megrémít Oroszország nagysága” – hangsúlyozta egy néhány évvel ezelőtti beszédében az orosz elnök.⁹

⁸ <https://www.reuters.com/markets/europe/russias-oil-gas-revenue-windfall-2022-01-21/>

⁹ https://tass.com/russia/789866?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com

Magyar félhomály

Mozdíthatatlannak látszó diktatúrában telt el az életem első fele, az ötvenes évek Romániájában voltam gyermek, a hatvanas években kamasz, majd a hetvenes és nyolcvanas években számos nemzedéktársamhoz hasonlóan reménykedő, lázongó, folyton szervezkedő fiatalember. A reményre szükség van a túléléshez, ezt tudjuk mindannyian, de egyébként már-már hiábavalónak tűnt valamilyen változásban reménykedni, hiszen egy konszolidált rendszerben nemcsak a múlt vagy a jelen, hanem a jövő is a hatalmon levők akaratának engedelmeskedik, ők mindig tudják, hogy mi volt, mi van, és azt is eleve eldöntik, hogy mi lesz. Nem titkolják el előlünk a jövőt, éppen ellenkezőleg, nap mint nap tudomásunkra hozzák, hogy minden a tervek szerint alakul. Ha belegondolok, az ötvenes évek elejétől majdnem négy évtizeden át, egészen 1989 decemberéig talán egy vagy két történelminek is mondható pillanat volt, amikor az hihették az erdélyi magyarok is, hogy változik a világ, 1956-ban, majd 1968-ban. Nem változott, de a pislákoló remény néhány napra vagy hétre fellángolt mindkét alkalommal. Nem is csak remény, hanem hit volt ez inkább. Hit egy rendszerváltásban vagy rendszerváltozásban és számunkra ugyanakkor egy másfajta magyar–magyar együttlétben. Kellett remélni, kellett hinni, de mindannyian tudtuk, hogy a jövőnket nem mi alakítjuk, mások kezében van a kenyér és a kés. Bizonyosságok közepette éltünk, de ezeket a bizonyosságokat mások találták ki, mások erőltették ránk, akár tetszett, akár nem. Igen, a mostani, egyre pontosabb időjárás-prognózisoknál is megbízhatóbban lehetett tudni akkoriban, hogy mi lesz holnap vagy holnapután, de egy diktatúrában nincsen szörnyűbb, mint az a tudat, hogy akárcsak eddig, ezután is ki leszünk szolgáltatva a hatalom kénye-kedvének.

Aztán 1989-ben kiderült, hogy lehetséges a változás ebben a sokáig szinte moccanatlan térségben is, egész Kelet-Európában és a Balkánon. Megváltozik a világ, lelkendeztünk, és valóban megváltozott Erdélyben is, bár lassabban, mint ahogy az elején gondoltuk. Egy idő után ismét kiszámítható lett a jövő, de egészen másképpen, nem úgy, mint a diktatúrákban, nem a kevesek elmeszüleményeként, hanem egy társadalmi elvárás szerint. Mi több, néhány év elteltével már az erdélyi magyarok is beleszólhattak saját jelenükbe vagy jövőjükbe, és ezzel egyidejűleg itt-ott a múltjukat is láthatóvá tették megint. Nehéz volt, de azt kell mondanom, mégis fellelkesített mindannyiunkat, hogy egy közösen megtervezett és irányított változás részesei lehetünk: közelebb a demokráciához, közelebb Magyarországhoz, közelebb Európához. Sokat vitáztunk egymással mi, magyarok is, de nem arról, hogy milyen is legyen a jövő, legfeljebb arról, hogy miképpen kell eljutni oda.

Most pedig, harmincvalahány év múltán ismét attól kell félnünk, hogy nem tőlünk függ, mi lesz holnap. Sűrűsödnek a nem kívánt prognózisok: mától minden megváltozik. Ilyen volt 2001. szeptember 11., amikor tényleg sok

minden megváltozott a világon, aztán egy idő után jött a koronavírus-járvány, attól is teljesen más lett az életünk, most meg Oroszország Ukrajna elleni agressziója változtatja meg egyszer s mindenkorra Európát és a világot. Nagyon rossz volt a kommunista diktatúra bizonyosságai között élni. Jó volt viszont a Nyugathoz közelítő, a nemzetek közti békességet ígérő, a közös Európát építő munkában részt venni, jó volt egy ilyen jövő bizonyosságában hinni. És most megint szörnyű látni, hogy kiütötték vagy kiütni készülnek kezünkől a jövőt. Ha jobban meggondolom, ebben a pillanatban talán lehet hitelesen írni arról, ami most van, de szinte lehetetlen prognózist készíteni akár rövid távon is. Március közepén vagyunk, amikor papírra vetem ezt a szöveget, a közelgő magyarországi választás eredményét is nehéz megjósolni, de elsősorban nem erre gondolok most, hanem a háború előreláthatatlan következményeire. Ennek ellenére megkockáztatom én is, amit mind többen hangoztatnak, hogy talán az utóbbi évtized egyre gyengülő európai együttműködése, ezen belül Kelet-Közép-Európa integrációja ismét erősödni fog. Ez egyébként már látszik is, mert azok a nemzetállami álmokat dédelgető NATO- és EU-tagállamok is megint beálltak a sorba, amelyek mostanában szándékosan gyengíteni próbálták az európai szolidaritást, bár egyikük-másikuk továbbra sem túl nagy meggyőződéssel teszi ezt.

Egyvalamiben mindenképpen meg-egyezhethetünk: tényleg más lesz a világ. Hogy milyen? Ismétlem, jövőkép-deficit van világszerte, és talán az a legszörnyűbb, hogy nem nagyon lehet jóslatokba bocsátkozni. De a magyar–magyar kapcsolatok lehetséges változásáról mégis beszélni szeretnék, annál is inkább, mert egy ideje tényleg válaszút előtt állunk, nem az orosz–ukrán háború miatt, hanem mert már évekkel ezelőtt egyértelműen szembekerült két koncepció a nemzeti integrációról, az utódállamok magyar közösségeinek és Magyarországnak a viszonyáról. Úgy éreztem, egy patetikus, folytonos érzelmi kielégülést nyújtó, de hosszú távon előreláthatóan kudarcos nemzetpolitikai elképzelés kezd felülkerekedni például Erdély és Magyarország kapcsolatában, szemben azzal a koncepcióval, amelyet a kilencvenes években és a kétezres évek elején az erdélyi magyar politikusok kidolgoztak, és valamilyen mértékben érvényesíteni tudtak, egyébként egyetértésben az akkori jobb- vagy baloldali, az európai és euroatlanti integrációt maradéktalanul támogató magyar kormányokkal. Sajnos, rég elmúlt ez az egyetértés, most pedig a huszonegyedik órában vagyunk. Vagy sikerül tisztáznunk, hogy mit akarunk Erdéllyel és az erdélyi magyarokkal, vagy visszafordíthatatlanná válik az a rosszul értelmezett, a politikai kampánycélokhoz folyamatosan alárendelt nemzetpolitika, amely a mi esetünkben előbb-utóbb Erdély kiürítéséhez fog vezetni. Súlyos kijelentés, tudom, de ez az igazság. Hiszen Erdélyt mint Magyarországhoz tartozó régiót már réges-rég elvesztettük, ezt Romsics Ignác igen pontosan adatolta kitűnő, elgondolkoztató és elkeserítő könyvében (*Erdély elvesztése*), de ha nem tisztázzuk, hogy mit akarunk az erdélyi magyarokkal, akkor viszonylag rövid idő alatt ki is ürítjük Erdélyt. (Ha valaki nem hiszi, hogy ilyesmi bekövetkezhet, olvasson utána az erdélyi századik századi történetének.) A magyarországi politika elkeserítő megosztottsága és rövidlátása, amikor Erdélyről vagy az erdélyiekről van szó, sajnos, növeli ezt

a bizonytalanságot. Üres demagógia az egyik oldalon, szégyenlős elfordulás vagy dühös visszautasítás a másik oldalon, mondhatnám leegyszerűsítve. De ez a viszony talán ennél bonyolultabb, és ha képesek lennénk legalább egy asztalhoz leülni és tisztázni, hogy miért nincs közös stratégiánk, akkor esetleg mégis juthatnánk egyről kettőre. A kerete tulajdonképpen meglenne egy ilyen közös stratégia kialakításának, akár a Magyar Állandó Értekezlet, akár a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma alkalmas lehetne erre, csak hogy a kormány vagy a kormánypárt nyilvánvalóan ezeket az intézményeket is a saját nemzetpolitikai koncepciójának a megerősítésére használja, nem pedig vitafórumként. Az utóbbi időben pedig egy-egy ilyen ülés, legalábbis kívülről nézve, csupán ünnepi összesereglés, semmi több. Holott egy olyan vitában, ahol nem a határon túliak szavazatainak megszerzése a cél, valóban közelebb lehetne kerülni a konszenzushoz arról, hogy mi van, mi lesz az erdélyiekkel, illetve más határon túli közösségekkel. Én most elsősorban az erdélyiekről tudok beszélni, nemcsak azért, mert ez a legnagyobb és ezáltal lehetőségeiben a legönállóbb magyar közösség Magyarország határain kívül, hanem mert a velünk kapcsolatos magyarországi közbeszédben fedezhetők fel a legkönnyebben a NER-nek nevezett konzervatív jövőkép súlyos ellentmondásai és ezzel szemben a baloldali vagy liberális pártok folyamatos tanácsatlansága is. Egyik oldalon hangos szeretet, afféle „Édes Erdély, itt vagyunk” és a valóban jelentősen megnövelt, de lehetőleg az erdélyi kettős állampolgárok szavazataira is átváltható támogatás, a másik oldalon pedig legjobb esetben zavart hallgatás vagy olykor szintén hangos méltatlankodás az immár Budapestén kenyérbe esett erdélyiek szolgálékúsége miatt.

Nos, úgy vélem, ez a baj: hogy csakis erkölcsi kérdésként beszélünk arról, ami nehéz politikai probléma, és Damoklész kardjaként függ az erdélyiek és magyarországiak feje fölött. A morális megítélésre szükség van persze, és hát sokan találatnak könnyűnek ezen a mérlegen, de ez nem attól függ, hogy ki honnan érkezett Budapestre, hiszen mindenki maga felelős a romlandóságáért, ezt sem ő, sem mások nem háríthatják a kisebb-nagyobb közösségre, esetünkben Erdélyre vagy netán a Székelyföldre. Meg aztán nem is hasznos így szemlélni Erdélyt, mert akkor hamar kiderülhet, hogy baloldalon valóban nincs mit kezdeni azokkal, akiknek nyolcvan-kilencven százaléka állítólag a jobboldalra szokott szavazni. Igaz, nem minden erdélyi magyar kettős állampolgár, de azt hiszem, egyetérthetünk, hogy állampolgárságtól függetlenül a nagy többség Erdélyben eléggé egyoldalúan ítéli meg a magyarországi politikát. Jogosnak tűnhet tehát az elutasítás azok részéről, akiknek nem jut ebből a szimpátiából, mégis úgy vélem, jobb lenne végiggondolnunk, mi történt, mi történik a magyar–magyar viszonyban mostanában. Mert hát az imént utaltam rá, hogy milyen kártékony lehet a sommás ítélkezés. Sok rossz erdélyi, néhány jó erdélyi, és fordítva. Maradjunk annyiban, hogy van választék jókból és rosszakból itt is, ott is. Van, amiből válogatni. De ennek ellenére, készséggel elfogadom, mégsem az a megoldás, hogy egybemossuk azokat a különbségeket, amelyeket nemcsak az utóbbi évszázad, hanem tényleg egy évezredek történelem alakított ki ezekben a magyar közösségekben. Egy nemzethez tartozunk, ám különbö-

zünk is egymástól még a határon túl is, erdélyiek, felvidékiek, délvidékiek, kárpátaljaiak, akikre ma egyébként a leginkább kellene vigyázni. Más-más helyzetben vagyunk, más-más történelmi tapasztalattal. Lehet jövőképet építeni erre a különbözősége, ahogy Kós Károly tette Trianon után, 1921-es kiáltványában (*Kiáltó Szó*): [...] *mi nem az egységes magyarságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel. Tudtunk számolni minden helyzettel, tudtunk kormányozni és tudtunk nehéz vereségek után talpra állani. Erőnket ösmerjük, nem becsüljük azt túl, de nem is kicsinyeljük: sokszor próbáltuk, mennyit bírunk. Mi, kétmillió dolgozó, adózó, anyagi és kultúrértékeket produkáló polgár felséges erőgyarapodása vagyunk Romániának. De mi, kétmillió nem dolgozó, improduktív, gyűlölködő, alatomos belső ellenség: borzalmas rákfeneje vagyunk Romániának. Nyíltan és őszintén valljuk azonban: inkább vagyunk lojálisak, mint rebellisek, inkább építők, mint rombolók, inkább nyílt barátok, mint titkos ellenségek. De azzal a feltétellel, ha megadatik számunkra az új keretek között az a minimum, melyet mi nemzeti kultúránk, ősi szokásaink, faji öntudatunk, szociális érzésünk, gazdasági fejlődésünk szempontjából ezeresztendő múltunk tanulságaképpen nélkülözhetetlennek tudunk.*

De nemcsak ilyen romantikus pátosszal, hanem halálos sértettséggel is lehet beszélni erről az erdélyi másságról, mint például a regényírónak szerintem nem elsősorú, ám pamfletíróként egészen kivételes tehetségű Tolnai Lajos *A sötét világ* című önéletrajzi regényében. Könyörtelen képet ad a tizenkilencedik század második felének Erdélyéről és arról a Marosvásárhelyről, ahonnan másfél évtizedes lelkészi szolgálat után engesztelhetetlen haraggal tért vissza Magyarországra, viszont ez a harag talán abban is segítette, hogy néhol már Zola naturalizmusát megelőlegező könyörtelenséggel írja le a saját múltjába merült, rangkóros Erdélyt. Összeférhetetlen ember lehetett, de pamfletírónak ez bizony hasznos tulajdonság. Erdélybe érkezésekor a fogadására szervezett ünnepségen fut össze egy ugyancsak vitriolos őszinteségű orvossal: [...] *mi itt a török, német, oláh és magyar bordában valahogy igen különös szövetté verődtünk. Minket százados történetünk arra utalt, hogy gonoszul ébren legyünk. Ma a törököt csaljuk meg, holnap az oláh hospodályt szedjük rá, majd meg a szásznak járunk túl az eszén. Ez a borzasztó köntörfalazás rettenetes emberekké tett bennünket. És mégis fog majd közöttünk találni rendkívüli jellemeket is, kik a római karakterek legdicsőbbjei mellé tehetők. Csak figyeljen. Ez a föld a Bethlen Gáborokat is megtermi, a Cincinnatusokat is a Coriolanok mellett.*

Nem új keletű kérdés hát, hogy milyenek is az erdélyiek, és hogy a történelem nemcsak külön tapasztalatokat, hanem külön társadalmi magatartásmintákat is adott vagy adhatott nekünk, miközben azt sem kellene elfelejteni, hogy a hosszú-hosszú különlet alatt ugyanúgy magyarok maradtunk, mint a magyarországiak, és a nyelvünk is ugyanaz, néhány jelentéktelen tájnyelvi sajátosságtól eltekintve. Amikor a különbözőségről beszél, Kós Károly azt emeli ki, hogy képesek vagyunk az önálló politikai cselekvésre, és nyilván vele kell egyetértenem. Tolnai Lajos, ellenkezőleg, inkább rosszat mond ró-

lunk, mint jót, de ezt is érdemes megszívlelni, sőt, tulajdonképpen ő is szóba hozza azt, amire később Kós Károly is utal: hogy sokféle nemzet, sokféle befolyás, sokféle érdek között kellett eligazodnunk, és képesek is voltunk erre.

Az erdélyiséget nem kell letagadni, és nem is lehet. Inkább az a kérdés, hogy ezt a jövőben erősíti-e vagy gyengíti az úgynevezett nemzetpolitika. Vagyis a sokat emlegetett nemzetegyesítés gyorsítja-e vagy lassítja, netán megállítja a folyamatos elszivárgást. Ugyanis az Erdélyben való megmaradáshoz, tetszik, nem tetszik, elengedhetetlen a transzilvanizmusnak valamilyen formája. Ezt az ideológiát ugyancsak Kós Károlyék fogalmazták meg annak idején, és az irodalomban talán jobban, a politikában kevésbé érvényesült a két világháború között. Így vagy úgy, a transzilvanizmus lényege mindenképpen a a saját jövőkép és az önálló cselekvés. Meg ami a legfontosabb: hogy próbáljunk meg a saját fejünkkel gondolkodni. Az utóbbi években ez nem mindenkinek sikerül itt Erdélyben sem. Döbbsenten figyelem azt a Facebook-kommentárokból vagy akár magánbeszélgetésekben nálunk is lépten-nyomon felbőffenő vélekedést, hogy minket, magyarokat magunkra hagyott a Nyugat, magunkra hagyott az EU. A március 15-i ünnepi szónoklatokban még papok részéről is visszahallottam ezt az önsajnáló demagógiát, sőt, egyenesen a szabadságharcot eltipró Bécshez hasonlította valaki Brüsszelt, miközben elfelejtette szóba hozni, hogy tőlünk északra éppen orosz agresszió zajlik egy független állam ellen. Kétségbeesetten hallgatom mindezt, de azt is tudom, hogy a közvéleményt csak egy másfajta, hiteles jövőkép felmutatásával lehet megváltoztatni. Mert mi is van ma? Különös csapdába sétáltak bele a határon túli politikusok akkor, amikor hol hangosan, hol hallgatólagosan egyetértettek az elmúlt évek EU-ellenes magyarországi propagandájával. Nem mintha nem kellene bírálni, hogy Brüsszel mennyire nem érzékeli a nyelvi, kulturális, vallási, etnikai problémákat. Ez a botfűlés nyilván a legélesebb kritikát is megérdemli. Csakhogy az a kérdés, miképpen próbáljuk ezt megoldani. Ugyanis a brüsszeli közönyre válasz lehet az is, hogy *Ugocsa non coronat*, mivel nincs esély a szolidaritásra, és építjük a magunk nemzetállamát, mert mi egyedül is elboldogulunk. A kisebbségben élő magyarok sokat kaptak ugyan az EU-tagságtól, szabad mozgást, szabad kapcsolattartást, szabad munkavállalást, szabad tanulási lehetőséget, de kisebbségi jogokat nem igazán, azokat legfeljebb saját politikai szervezeteik vívták ki, néhol többet, máshol kevesebbet. Éppen ezért könnyű beleszedülni egy EU-ellenes retorikába, és könnyű elhinni, hogy Magyarországnak van ereje egymagában lerendezni például az erdélyi magyarok helyzetét. Ráadásul bizonyítékok is vannak erre, rövid távon nagyon is tetszetősek, például a kettős állampolgárság. Nem beszélve arról, hogy az elmúlt években jelentősen megnövekedett magyarországi költségvetési támogatás valóban sokat segített számos határon túli intézmény feljavításában vagy új intézmények létrehozatalában. Az más kérdés, hogy a mai támogatási rendszer, ha egyáltalán nevezhető rendszernek, ugyanakkor teljességgel átláthatatlan.

Könnyű hát, ismétlem, azt tekinteni az egyetlen üdvözítő megoldásnak, ami később a vesztünket okozhatja, vagyis az Európai Unió fellazulása és a magyar nemzetállam látszólagos megerősödése, miközben az erdélyi magyarság a

kettős állampolgársággal együtt különös politikai csóllátást is kap ajándékba, mert szinte csak Budapestre figyel. Holott a magyarországi kulturális, művészeti vagy tudományos élethez minél szorosabban kell kötődünk valóban, ebből számos hasznunk származhat Romániában is, viszont a határon túli magyar közösségeknek nem lehet érdekük egy bezárkózó, az Európai Unió nyűgeitől szabadulni akaró Magyarország. Számunkra érdek és érték, ha szabadon mozoghatunk egy közös Európában, és egyenrangú polgárai lehetünk az EU-nak. Bárhogyan is végződik, az orosz–ukrán háború máris bebizonyította, hogy az EU-nak az eddiginél koherensebbnek, összetartóbbnak kell lennie, el egészen egy szövetségi berendezkedésig, bármennyire is irtóznak egyesek ettől az elképzeléstől. A magyarországiak és erdélyiek egy része ma nem így látja, de a megoldás nem az, hogy hátat fordítunk nekik, hanem meg kell változtatni a közvéleményt, akár fáradságos aprómunkával is. Vagyis fel kell mutatni az alternatívát: ha a nemzetállamok Európáját építjük, attól még magyarok – vagy még „magyarabbak” – leszünk, de amint mondtam, Erdély előbb-utóbb kiürül. Miért is? A nemzetállami bezárkózás a kisebbségi jogok korlátozásával járna Romániában is, az államhatárok egyúttal nyelvi, kulturális határokká válnának megint, ami oda vezetne, hogy rövid idő alatt elmennének Erdélyből a fiataljaink, aztán már nem csak ők. Ha a közös Európát erősítjük, esetleg meg tudunk kapaszkodni Erdélyben. Az EU-párti bal- vagy jobboldalnak pedig észre kellene vennie, hogy Európa-konceptiójukra a határon túli magyarok igazán vevők lehetnének, ha sikerül valami módon eloszlatni azt a drámai félreértést, ami ma a határon túli közvéleményt – és politikát – jellemzi. Ehhez viszont fel kell ocsúdni: lehetséges egy közös stratégia az erdélyiekkel, csak nem olyan könnyű eljutni addig. Sőt, attól függetlenül, hogy éppen mindenki belátja-e ezt Erdélyben, ez az egyetlen túlélési stratégia szerintem. Nem egyénként persze, hanem közösségként. Igaz, hogy akarata ellenére boldogítani senkit sem lehet, de vajon ültünk-e le, egyeztettünk-e elégszer, vitatkoztunk-euroatlani e arról, hogy mit is akarunk? Azzal kezdtem ezt a közeljövő félhomályában tapogatózó írást, hogy éppen jósolhatatlan a világ folyása, de hátha ez azt jelenti ismét, hogy alakítható is.

Egy balek naplója zavaros időkben

2022. március 7.

Lányom a férjével vasárnap utazott vissza Párizsba, megürült a két kicsi szoba, ahol a gyerekekkel lakni szoktak, amikor időnként eljönnek.

Este 9 óra körül küldtem el a Migration Aidnek, hogy egy-két felnőttet és két-három gyereket tudok elszállásolni, éjszaka is hívhatnak, kisállatok is jöhetnek. És csütörtöktől kezdve állok rendelkezésre (azt hittem, hogy rengeteg elintézni való dolgom van addig). De a menekültválság nem vár csütörtökig. Éjjel fél egykor ébredtem a telefonra, egy női hang először két felnőttet, két gyereket ajánlott, hülye fejjel megkérdeztem, tudnak-e magyarul, csak mert nagyon gyatra az angolom, erre sajnos nyomban letette. Nem kell fölöslégesen beszélni, intettem magam. Nemsokára újra szólt a telefon, ezúttal férfihang, egy anyuka a 13 éves fiával és két kutyával, jöhetnek-e, holnap reggel utaznak tovább. Persze hogy jöhetnek. (A cicámnak majd elmagyarázom, hogy ezek menekült kutyák, nem szabad vicсорogni rájuk.)

Egy kedves fiatal nő kísérte az érkezőket, finom arc, látható a vonásain, hogy jó ember. Gimnazista korúnak látszó lánya is vele volt, valahonnan vidékről szállították a menekülteket, elfelejtettem a helységnevet. Ahogy az önkéntes segítő nevét is, noha a későbbi, kalandos események során mindig újra bemutatkozott, és nekem mindig újra azonnal kiszökött a neve a másik fü-

lemen, pedig a végére már közeli barátoknak éreztem. Az előszobáig kísért a kutyás asszonyt a fiával, aztán ment a dolgára. Előtte még fölhívta a Főtaxit, és előre rendelt reggel 7 óra 20-ra egy kocsit a menekültjeinknek, akik majd a Nyugatiból továbbutaznak. Szólt, hogy két ember és két kiskutya menne, az operátor azt ígérte, visszaszól, ha nem talál olyan kocsit, amelyik kutyaszállítást is vállal. Nem szólt vissza. Legalábbis akkor nem.

Itt a házban lakik egy barátnővé vált szomszédasszony, aki angoltanárnő, meg kell kérnem, hogy segítsen kicsit megizmosítani eleve gyenge, de azért hajdan még valamelyest használható nyelvtudásomat. A franciámmal szerintem ukrainai menekültek körében nem sokra megyek. A fiúgyermek, akit tizenhárom évesnek mondtak, inkább 16-18-nak látszott, és közelítette a kétméteres magasságot. Hősiesen igyekezett boldogulni azzal a néhány angol szóval, amihez képest az én szókinccsem byroni magasságú volt. Az asszony beszédéből időnként elkaptam egy ismerős orosz szót, és szántam-bántam ismét, hogy semmibe veszett az orosz tudásom, amelytől hatvan évvel ezelőtt egy kötelező államvizsgával mindörökre megváltam.

A vasárnapi családi vacsora maradékából (paprikás csirke) csak a fiú fogyasztott, az asszony inkább tusolásra vágyott. A két kiskutya és a macska össze sem találkoztak, a cicám sértetten bevonult a szek-

rénybe a cipőim közé, a kutyák meg voltak szeppenve. Messziről és némi kutyaellenes rasszizmussal nézve, csupasz kismalacoknak látszottak, közletről azonban kedves, okos arcuk volt, csillogott a szemükben az értelem: látszott, hogy tudják, mi történik velük és a gazdájukkal. Az asszony szeretettel ölelte őket magához. Aztán mindannyian aludni tértünk.

Négyórányi alvás után frissen és derűsen készülődünk, megint csak a fiú fogadott el ennivalót, az asszony kávézott, és kedvesen mosolygott rám, én vissza. Annyit sikerült kiderítenem, hogy Krakóba mennek, ott laknak ismerőseik vagy rokonaik vagy valakik, akikhez mehetnek. És Odesszából jöttek! Épp vacsora közben mondtam volt a családnak, hogy újra akarom olvasni Isaac Babel odesszai történeteit, nagyon szerettem őket. Balga fejjelel el is kezdtem mondani átutazó vendégeimnek, hogy én és Babel... nem ismerem, mondta az asszony, tolmácsolta a fiú, de a férjem biztos ismeri, és hol van a férj? Hát Romániában. Hogy miért van ott és meddig, és mikor találkozhatnak, ez már meghaladta Daniel nyelvtudását, igen, még nem mondtam, Danielnek hívták a nagyra nőtt fiút, és Katyerinának az anyát.

Már az előszobában állt útra készen a földön két hátizsák és négy vagy öt tömött szatyor (a menekültek éppen olyanok, mint a menekültek), mindjárt indulunk le a taxihoz – a hatodik emeletről idő kell, míg leérünk –, amikor szólt a telefon és érkezett az aggasztó hír: a taxivállalat most, most!, nyolc-tíz perccel a megrendelt idő előtt közölte, hogy nincs olyan kocsi, amelyik

kutyástul vállalna utast. Most mi lesz?!? A segítőhálózat leginkább interneten át működik, az időigényes, reggel hétkor különben is nehéz lesz találni valakit, aki varázsütésre ide pattan, és elviszi a védeniceimet a Nyugati pályaudvarra a krakkói vonathoz. A segítőkéss segítő mindenestre nyomoz a hálózatban, én gyorsan felöltözöm, és elindulok velük a metróhoz, nincs olyan messze a Kálvin tértől a Nyugati. Muszáj elkísérni őket, nem tudom elmagyarázni, hogyan találják meg a 3-as metró metrópótló buszát. Daniel egy sokat látott öreg nyugalmával mondja, hogy le fogjuk késni a reggeli vonatot, de este is megy vonat Krakóba, majd a pályaudvaron kivárjuk.

Az utcán lassan pöfögnek az autók, elmegy mellettünk egy rendőrautó, sietnék utána, hogy a segítségüket kérjem, de gyorsabban gurulnak, én meg kicsit fuldoklom, a levegő is rossz, a tudóm is az, lemondok arról, hogy a zsarukat hívjam segítségül. Ilyet még úgysem tettem soha. Szigorúan figyelni kezdem a kocsikat; innen kell hogy jöjjön a megoldás. Sarokra érünk (ez még csak a második sarok az otthonomtól), az autók lassítanak befordulás előtt, stopolni próbálok, ketten-hárman nem értik meg, vagy nem akarják, de aztán, elég hamar, megáll egy autó! Lehúzza az ablaküveget! Mondom, hogy odesszai menekülteknek kérek fuvart a Nyugatiba, szívélyes mosoly az anyósületről: éppen oda tartunk, a Nyugatiba! Elönt a hála. Levegőhöz jutok. Menekültjeim beszállnak, Katyerina búcsúzóul csókot dob felém.

Vége az első felvonásnak. Felhívom a Kedvesarcút, hogy leállíthatja a kísézőkeresést, elmondom, mi

történt. Úgy látszik, van őrangyalom, teszem hozzá stílusosnak hitt fordulattal és komolytalanul, mire ő kicsit helyreigazítóan és komolyan: mindenkinek van. Hozzáteszi, hogy ő hisz benne. Én nem, de attól még megsejthet, hülyéskedek gyorsan, mielőtt még itt a ferencvárosi lépcsőházban, ahol a falat támasztom a telefonáláshoz, teológiai mélységekbe bonyolódnánk. Befejezésül megtudom, hogy a Kedvesarcú kislánya el volt ámulva, amikor éjszaka találkoztunk, csak nem mert szólni; felismert, mint afrikás szerzőt, mert látta egy előadásomat a *Hamuban sült maniókáról*. Így ér össze a nyugat-afrikai szépirodalom és a kelet-európai menekültáradat.

Szerda, március 9.

Este tízkor telefonáltak, két felnőtt, három gyerek, nem tudják, meddig maradnak, jöhetnek? Jöhetnek. Valaki a Migration Aidtől házhoz kíséri őket. Elsőnek egy pöttöm kislány száll ki a liftből – a hatodikon várom őket –, talán négyéves lehet, nagy, csillogó szemek, barátságos mosoly, otthonos viselkedés. Teljes bizalommal fogja rögtön a kezemet, nemsokára bábuskának hív. Én meg őt Dásenykának, Dása a becsületes neve. Van még Mísa, egyetlen hímnemű a társaságban, 11-12 éves lehet, ő kevesebbet mosolyog, mint a többiek, azonnal a wifikódot kéri, és egész nap a telefonjába mélyed. Mariskalevelekkel mintázott felső van rajta, rábökök, marihuána? elvagyorodik, igen, és visszabújik az okostelefonjába. A következő az életkorlétrán Léna, félhosszú, egyenes haja narancssárgára festve, a választéknál, nyilván akarattal, ahogy ma divat, egycentis fekete

hajtó látszik, körmein hosszú, világoskék műköröm arany csillagokkal. Tizennégy évesnek nézem. Ő kezeli a Google fordítót, nem sok sikerrel. Azt szeretnék tudni, mi a címe annak a vasútállomásnak, ahova megérkeztek, a Nyugati? a Keleti? nem világos a helyzet, hiábavaló próbálkozások után felhívom a barátnővé vált szomszédasszonyt, itt lakik a házban a másodikon, nemcsak kitűnő angoltanár, de jól tud oroszul is, hosszan tárgyalnak oroszul, nyilván eredményesen, mert Natasa igen hálásan ad érte egy puszit. Ő a rangidős, szép vonású, vonzó arc, fekete haj, fekete szemek, ocsi csornye, jut eszembe hirtelen a régi, divatos dal, lám, visszaszivárog néhány orosz szó. És Tánya, a kis princesszin mamája, talán Mísáé is, nem tudom, ő a legnevetősebb és legaktívabb. A két nő délután elment valahová, szerintem azt intézték, amit megbeszéltek a szomszédasszonnyal, nem tudom, mi lehetett az, de nem kell nekem mindent tudnom.

Ez a szomszéd hallatlan nagy segítségünkre volt, még az éjszaka küldtem neki egy mailt, hogy kérni fogom kis tolmácsolásra, mert csak kézzel-lábbal beszélünk. Reggel hívtam, hogy persze, segít, de már foglalt, valamit a lánya vagy a fia, már nem is tudom, ki, szervez a menekülteknek, van egy ukrán központ a Vajdahunyad utcában, kísérjem oda őket, ő is ott lesz, és ukránok, akikkel meg lehet beszélni a tenni-valókat, mindenki kap meleg ebédet. Így is történt, a nyócker egy eléggé lepukkant földszintes házában, furcsa, tekervényes, furnérlemez falú folyosókon át eljutottunk egy művház nagytermének látszó, jobbára üres helyiségbe, ahol átadtam

az ukrán családot a szomszédnak és két jóképű, kedves fiatal aktivista fiúnak. Jók ezek a rövid találkozások, ahogy azzal a lánnyal is, aki este házhoz kísért a családot, megvillan valami egyértelmű és tiszta melegség, ahogy kölcsönösen megköszönjük a másoknak, amit mi magunk is teszünk, néhány másodperc hálaérzet, hogy mégiscsak van értelme élni, mert nem elvetemült a világ.

Délután a kerületi rendelőintézetbe kellett mennem egy vizsgálatra (hónapokkal ezelőtt kapott időpont), mire hazaértem, eléggé elfáradva, már mind otthon voltak. Van egy jobb fordító a hálón, mint a Google, mondta a fiam, el is küldte a címét, tanácsolva, hogy francia–oroszt válasszak, ne magyar–oroszt, mert minél nagyobb a nyelvet beszélők száma, annál jobban fordít, ő kipróbálta, tényleg jó; <https://www.deepl.com/translator>.

Előkészítettem néhány kérdést és közlendőt vendégeimnek. *Que font vos maris? Mit csinálnak a férjeitek?* Nincsenek férjek, mondják, nevetnek; és tovább nevetve (miért nevetnek ezek mindig?) egymásra mutatnak: mi vagyunk egymásnak! Ezt én úgy értelmezem, hogy párkapcsolatban vannak, és elismeréssel gondolok rá, milyen bátran és szabadon vállalják. De erről szó nincs, mint az majd később kiderül, amikor egyik barátom, aki jól beszél oroszul, és eljött segíteni, rákérdez. A nők szörnyülködve sikkantanak, jaj dehogy, Ukrajnában ezt nagyon nem szabad, jaj, isten őrizz. Csak egyikük a másik gyerekének a keresztanyja, és jó barátnők. *Avez-vous d'autres parents laissés là-bas? Maradtak otthon más rokonok? Pillanatnyi, de csak rövid ideig tartó elkomorulás: igen, van-*

nak. És mik a terveitek? Mit akartok csinálni? Rabótaty. Mondom, hogy ezt értem. Dolgozni. Dolgozni akarnak. De hogy mit, azt nem sikerül megérteni a mutogatásból. Nem baj, majd kiderül. Aztán csak felsorolok néhány praktikus dolgot, hogy kell-e még lepedő, meg hogy egyenek, igyanak mindent, tusoljanak, fürödjenek kedvükre, Léna gyorsan felolvassa a komputerből oroszul, nincs rá érdemleges reagálás. Kezd kicsit frusztráló lenni, hogy nyista információja. Hogy tudnék egy nap alatt megtanulni oroszul?

Péntek–szombat, március 11–12. Kicsit nyomaszt, hogy a szállásadáson kívül tudnom kellene nekik munkát is találni, de ez igen nehéz, főleg mert csak ukránul és oroszul tudnak. Töketlenkedek az interneten, semmi nem jön össze. Mert nincs türelmem nyomozni a rengeteg civil szervezet és segítő között, arra vágyom, hogy ezt csinálja más, nekem csak mondják meg a nevet, címet, hová mehetnek a nők dolgozni. Azt mesélik, direkt nem regisztráltatták magukat menekültként, mert azt mondták nekik, hogy akkor nem vállalhatnak munkát. Én úgy láttam, hogy éppenséggel igen, de nem tudom biztosan, és kifut belőlem az erő, ha az ukránoknak szóló, internetes álláshirdetéseket kezdem nézegetni. Nem bírom áttekinteni, ezzel én egyszerűen nem tudok elboldogulni. Nyomaszt, hogy miért nem csinálom, de nem erre szocializálódtam, ahogy mondani szokás, maradok a személyes kapcsolatoknál. Holnap egyik barátnőm elviszi őket egész napra irodát takarítani 2000 forint órabérért, aztán ad nekik meleg vacsorát, és hazakíséri

őket, legyen nekem egy szabadnapom, mondja kedvesen. Azt is mondja, hogy munkát, takarítást, bármikor lehet találni, takarítót mindenki keres, de hol vannak ezek a mindenki? Másik barátnőmnek az jutott eszébe, hogy szól egy harmadik barátnőnek, aki szerinte a kiterjedt kapcsolataival biztos tud munkalehetőséget, nyilván ő is ilyesmivel, mármint menekültekkel foglalkozik ezekben a súlyos napokban.

Fiamék eljárnak a Nyugatiba, onnan viszik haza az embereket, ezen a négynapos ünnepen a nagyobbik fiuk ismét Bécsben lesz a szerelménél, be tudnak fogadni átmenő forgalmú menekülteket az ő szobájába. Most négyen vannak náluk, két nő, mindkettő Tánya, meg két kisfiú, Makszim és Ványa – csak az egyik nő tud mondjuk tíz szót angolul, de a menyemben feldereng némi orosz nyelvtudás, egyébként kedvesek és kimerültek. Nem tudom, hogyan férnek el négyen, de széles dupla ágy van, gondolom, a két felnőtt és a két kisgyerek azon alszik együtt, vagy talán letettek egy matracot a földre. Holnap délelőtt mennek tovább, de vannak még szabad napok a fiú hazatéréséig, úgyhogy lesz még egy vagy több forduló a pályaudvarra, újabb menekültekért. A szokásos vasárnapi családi vacsorát most kihagyjuk, én ugyan le tudnék ültetni és megetetni tíz embert egy asztalhoz – pár napja már megtettem, amikor barátokat hívtam orosz nyelvű beszélgetésre, igaz, akkor csak nyolcan voltunk –, de fiamék nem érnek rá jönni, ingáznak a pályaudvar és otthon között.

Ukrán barátaim okostelefonján sajnos nem eléggé jó a fordítóprogram, sőt, inkább rossz, többször elő-

fordult, hogy akartak valamit mondani, bepötyögtek a telefonjukba, kijött egy angol változat, félig vagy teljesen érthetetlenül, nem létező szavakkal. Az én komputeremben hiába van egy elég jó program, ki is írja oroszul, amit szeretnék, de ők nem tudnak rá válaszolni, mert nincs cirill betűs billentyűzetem.

Most beállított egy ismerősük, valamilyen Andrej, szintén nem beszél semmilyen nyelvet, azt mondja, tud kicsit magyarul, de ebből két szónál több nem derül ki. Nem tudom, hol csípték fel, teherautó-sofőrnek látszik, némiképpen viharvert arccal, de az is lehet, hogy kidobóember. Reggel Natasa az okostelefonján lévő vacak fordítóprogrammal mutatott valamit egy bizonyos Andrejről, aki talán tud segíteni munkát találni, legalábbis én így értettem. De talán azt kérdezte, gondolom most utólag, hogy idejöhét-e ez az Andrej. Ámbár kérdőjel nem volt a tisztázatlan jelentésű mondatok végén. Jelenleg vidám nevetgéléseket hallok a konyha felől, az ismerősük lehet, az előbb láttam, hogy a pasi a karjába emelte Dását, aki örülni látszott, hát remélem, rendben van a kapcsolat. De ez az Andrej kicsit furcsa, úgy viselkedik, mint aki itthon van, ez mondjuk még nem lenne feltétlenül baj, de kicsit kétes, ahogy otthonos mozdulatokkal csinál magának egy bögre kávé, rögtön ahhoz a faliszekrényhez nyúlva, ahol a kávé van a polcon. Honnan tudja? És miért nem kért inkább?

Dásenyka közvetlensége nem tűnik szokatlannak, nekem is azonnal bizalommal nyújtotta a kezét, amikor elsőnek kilépett a liftből a hatodik emeleten. Elképesztően csöndes, jó kislány, órákon át némán rajzol-

gat, Natasa szerint, mert megmondták a gyerekeknek, hogy itt most nagyon jónak kell lenni. De eszembe jutott, amit az egyik riporter mondott a helyszínről, hogy feltűnő, a kisgyerekek mennyire megnémultak, még a csecsemők se sírnak. Eléggé megrendítő hír volt: ezen a magyar–ukrán határon 2022 jelesen hideg tavaszán se a gyerekek, se a nők nem sírnak, csak a férfiak. Sírnak a férfiak.

Tegnap este láttam a francia tévében, ahogy bombázzák Mikolajivot, ez az én menekültejim városa, Tánya hetven-egynéhány éves mamája azért nem jött el velük, mert nem akarta otthagyni az állatait. Hogy milyen állatokat, azt nem sikerült kideríteni, háború elől menekülve legföljebb néhány ölebet, cicát, papagájt lehet magunkkal vinni, tehenek, kecskék, juhok maradnak. Amikor Tánya, Natasa és a gyerekek elindultak, még nem bombázták Mikolajivot, de a jövő sejthető volt. Most abban bíznak, hogy hamar vége a háborúnak. (Sosincs hamar vége.)

Valamit nem jól csináltam. Nem is tudom, hogy képzeltem. Azt gondoltam, hogy itt maradnak, és szépen együtt fogunk lakni? Nem tudom, mit gondoltam. Nem gondoltam semmit, de a szívélyes viselkedésemmel azt éreztettem, hogy maradhatnak, ameddig jól esik... Ami persze tévedés. Fiam kijózanított: nem vagyok szálloda, nekem nem hosszú távra kell befogadnom a menekülteket, azzal, hogy még mindig itt vannak (jó, nem dráma, szerda óta, ma még csak szombat van) elveszik a helyet az újonnan érkező, elcsigázott, tusolásra, egy éjszakányi ágypihenésre szoruló menekültektől. A Nyugati

továbbra is, sőt, azt mondják, egyre inkább, tele van a vonatokból kitóduló menekültekkel. Sokuknak vannak nyugati kapcsolataik, itt csak szusszannak egyet, mosakszanak, alszanak és mennek tovább.

A Migration Aid aktivistái azt mondják, egyre több a gyanús ügy. Egy ismerős fiatal nőhöz is küldött a szervezet két pasit meg egy terhes nőt, de amikor megérkeztek, a nő nem látszott terhesnek. A kísérő megnézte, rendben van-e a helyszín, alkalmas-e az elszállásolásra, aztán távozott, a két pasi megállás nélkül füstölte tele a lakást, amelyben senki nem dohányzik. Aztán bevonultak az egyik szobába, és olyan sokáig maradtak ott, hogy egy családtag benézett: az egyik pasi éppen a szekrényben turkált a fehérneműk között. És folyamatosan rettenetes bűdösséget árasztottak, és füstölték a rossz cigijüket, és semmilyen érthető nyelven nem beszéltek.

Engem ez nem érdekel. Semmi efféle rossz hír nem érdekel. Rettenetesek a lebombázott, kiégett lakóházcsonkok képei, Budapest ostromára gondolok, kétéves voltam, és tífuszos, befogadtak egy épen maradt ház lakói.

Március 14–15.

Hatan vagyunk a fürdőszobára, benne a vécével; lakásom nagy hátránya, hogy nincs külön vécé. Most lehet, hogy nem is hatan, hanem heten vagyunk? Kora reggel, nem sokkal múlt öt óra, megyek pisilni, szerencsére éppen üres a fürdőszoba, viszont azt látom, hogy az ülőke fel van hajtva. Ahogy a férfiak szokták, hogy ne spricceljék le, ha huzogznak. Nem kell Mairret felügyelőnek lenni, hogy gyanút fogjak. Az előszo-

bában a mindig szép rendben felsorakozó sáros cipők, csizmák mellett egy jó nagy pár férficipő. Hát nem becsempészték ide az éjszaka folyamán ezt a kamionsofőrnek látszó kidobóembert (vagy megfordítva)? Olyan csöndben csinálták, hogy nem hallottam semmit, nem is értem, hol aludt. Magas, izmos, egészségesnek látszó férfiember, itt kujtorog a nők szoknyája körül, pedig harcolhatna is a hazáért és a szabadságért. Hirtelen beköltözik a szívembe a neheztelés: ezek a kedves nők, akiket éppen azért becsültem, mert olyan mosolygósak, tudnak gyakran nevetni, pedig milyen rettenetes helyzetben vannak ők is és otthon maradt szeretteik is, a hazáról nem is beszélve, ezek, ezek... mit is akarok mondani? Azt, hogy miért nem sírnak folyton? Zokon veszem, hogy segíteni akarnak egy honfitársukon, becsempésznek még egy főt, de hát miért is ne? és egyáltalán, mit tudok róluk? csak nem fogok ítélni felettük?

Visszabújtam az ágyba, rádiót hallgattam, Klubrádió és Franceinfo, elaludtam, szidtam magamat. Mire fölkeltem, Andrejnek nem láttam nyomát. Látom, hallom, tudom: naponta ezrek szállnak le a kelet felől érkező vonatokról fáradtan, piszkosan, gyakran étlen-szomjan, csak tusolásra vágynak és egy nyugodt éjszakai alvásra, mielőtt továbbmennek. Tőlük veszem el a lehetőséget, ha tovább hagyom a nálam táborozókat semmivá, mert valóban, egyre inkább úgy látszik, nem akarják a sorsukat a kezükbe venni. Mondtam nekik, hogy érdemes lenne Ausztriába továbbmenni, a barátnői hálózattal adott hozzá hasznos címeiket, kinyomtatottam egy hatoldalas, ukrán

Egy magánlevélből:

Vittünk tegnap este kaját a Keletibe, akkor éppen nyugi volt, várták a késő esti vonatokat Záhonból, de teljesen abszurd volt látni, hogy a civileken kívül nincs senki az égvilágon, aki segítene a menekülteknek. Nekem az is abszurd, hogy ezt a helyzetet valahogy elfogadjuk, még a 444 sem írja meg, hogy ez teljesen elképesztő és elfogadhatatlan. Mi ez, ha nem állami feladat, hogyhogy nem áll ott 20 katonai sátor stb.? Ezen dühöngtem magamban.

nyelvű ismertetőt, amit Bécsben adtak ki. És mondtam, hogy az osztrák állam sokkal többet tesz a menekültekért, és több pénze is van erre, meg aztán németül könnyebb lesz megtanulni, mint magyarul, előbbutóbb biztos helyet kell maguknak találniuk, a gyerekeknek is kéne iskolába járni.

Nem, nem akarunk ennél messzebbre menni az otthonunktól, majd vége lesz a háborúnak, és hazamehetünk... Nyilván nem úgy gondolták, hogy addig nálam laknak. Ámbár, ki tudja. Leírtam nekik a fordítóprogrammal oroszul, hogy a lányom telefonált, a jövő héten jön a fiával, tehát szükségem lesz a két szobára, el kell menniük. Egy barátnő segített új szállást találni számukra. Most két nap pihenőt adok magamnak, mielőtt újra jelentkezem a Migration Aidnél, ágyneműt is kell mosni, és megpróbálok nem bőgni a képeken és nem dühöngeni a híreken, mert nemcsak a házakat rombolják földig, de az emberek agyát is rongyosra hülyítik.

Kényelmetlen múlt, botrányos jelen

Klaniczay Gáborral beszélget Rádai Eszter

24

– *Egyike azoknak a történészeknek, a kulturális és tudományos élet azon szereplőinek, magyar értelmiségieknek, akik tiltakoztak, amikor Kásler Miklós miniszter rajtaütésszerűen lecserélte a Királyok és szentek – Az Árpádok kora című kiállítás kurátorait az általa alapított Magyar-ságkutató Intézet régészére. Mitől számít ez a személyi döntés többnek, másnak egy a NER-ben szokásos sima személycserénél? Mi történik itt valójában, ami először a minden idők legnagyobb Árpád-kori tárlataként várt, 300 év régészeti anyagát felvonultató, a szakma által óriási jelentőségűnek tartott tárlat katalógusának szerzőit készítette tiltakozásra és tanulmányaik visszavonására, majd jóformán az egész tudományos közvéleményt felháborította?*

– A tiltakozásunk, amellett, hogy elfogadhatatlannak tartjuk egy már szinte kész kiállítás politikai szempontok szerinti tartalmi átalakítását, elsősorban annak a botrányos eljárásnak szólt, amelynek során – minisztériumi „kezdeményezésre” – az egész projektet kivették azoknak az irányítása alól, akik megtervezték és létrehozták, és odaadták valakinek, akinek korábban nem volt köze hozzá, sem a megtervezésében, sem a létrehozásában nem volt szerepe, és résztvevőként is csak később kapcsolódott be. Mert mi is történt itt valójában? Több éve zajlott az ezzel kapcsolatos munka. A három kurátor, Ritoók Ágnes, Simonyi Erika és Kiss Etele, komoly

szakmai múlttal a háta mögött, a kulturális kormányzat és a résztvevő múzeumok megbízásából megszervezte ezt a kiállítást, amely – a számos tudományos intézménnyel együttműködésben zajló Árpád-ház kutatási program keretében – Székesfehérváron került megrendezésre. Ehhez a Nemzeti Múzeum által birtokolt műkincsek mellé más hazai és külföldi gyűjteményekből kölcsönöztek fontos, értékes tárgyakat, majd – végiggondolva, hogy ez olyan kiegyensúlyozott koncepció legyen, amely sokszínűen mutatja be a magyar tudományosság e korszakról elért eredményeit – felkérték a szakértőket tanulmányok írására, hogy ezekből katalógust szerkesszenek. E nagy munka oroszlánrésze, a tanulmányok megszerkesztése, a kiállítás és a dokumentáció összeállítása gyakorlatilag már tavaly őszi lezajlott. És akkor, alig fél év távolságban a tervezett megnyitástól, egy-két nappal karácsony előtt a katalógus szerzői kaptak egy értesítést, hogy ezt az egészet kivették azok kezéből, akik sok éve dolgoztak rajta, és odaadták a kurátori tisztséget a kormány által alapított Magyar-ságkutató Intézet igen vitatható nézetekkel rendelkező osztályvezetőjének, Makoldi Miklósnak, aki korábban a nagy botrányt kiváltó *A pozsonyi csata* című animációs film szakértőjeként tette magát hírhedté a tudományos közvélemény előtt. És aki a saját koncepciója jegyében azonnal elkezdte átrendezni a kiállítás hangsúlyait,

kivett belőle fontos alkotórészeket és belerakott másokat. Hogy jön ahhoz egy kormány-intézet által delegált komisszár, hogy eltulajdonítsa és meghamisítsa egy múzeumi kurátorcsoport többéves munkával összeállított kiállítását? Ezen háborodtak fel első menetben a kiállítás katalógusának szerzői, az a huszonöt kutató, aki aztán vissza is vonta a tanulmányát. És ezt követte az akadémikusok Stádium 28 Köre, majd az MTA történészszakmát képviselő akadémiai bizottságai – ez utóbbiak közgyűlési képviselő tagjaként tiltakoztam én is ez ellen az eljárás ellen. Ez ugyanis, mint cseppben a tenger, megmutatja, mi az, ami ma a magyar tudományos életben nagyban történik: a kormány által preferált, átideologizált múltértelmezést megpróbálják ráerőltetni – most már nem is csak a közvéleményre, illetve az ezt népszerűsítő tévéműsorokra, hanem – magára a tudományos intézményrendszerre is, amelynek a hivatása és a kompetenciája ennek a kutatásával és hitelt érdemlő, szakszerű bemutatásával foglalkozni. Ez volt tehát az a botránys intézkedés, ami a tiltakozásokat kiváltotta.

– Milyen tartalmi, koncepcionális változtatásokat hozhat ez a személyi változás? Mi a jelentősége, illetve a jelentése az új kurátor által a katalógusból és a kiállításból kitett elemeknek és tanulmányoknak – az egyik a honfoglalás idején helyben talált, a Karoling-korból származó struktúrákról szól, szólt volna, a másik az Árpád-kori Magyarországon élő nem keresztény népcsoportokról, a pogányokról, a muszlimokról és a zsidókról. Az újonnan bekerülő téma pedig az új kurátor, illetve a Magyar-

ságkutató Intézet által forszírozott archeogenetika és azon belül a „Turul-dinasztiának” keresztelt Árpád-ház genetikája lenne. Veszélyeztetik-e ezek a változtatások a kiállítás komolyságát, történelmi hitelességét?

– Ezt ma még nem tudjuk, hiszen nem ismerjük sem a kiállítást annak új formájában, sem az új katalógust, melybe egyébként nemcsak a fent említett, Makoldi által első körben kihagyásra ítélt cikkek és címszavak nem kerülnek bele, hanem a kormányzati beavatkozásokon és kollégáik eltávolításán felháborodó és tanulmányaikat, katalóguscímszavakat visszavonó huszonöt – a szakma első vonalába tartozó – tudósé sem. Az új kurátor persze öntudatosan azt nyilatkozta, hogy a kiállítás ettől még időben megnyílik, és új katalóguskötet is lesz. Egyelőre annyit tudhatunk, hogy a Magyarságkutató Intézet egy olyan, a kormány emlékezetpolitikája jegyében kialakított elképzelést képvisel a magyar őstörténetről, a hun–magyar rokonságról, a honfoglalásról és az Árpád-ház kezdeteiről, amely eltér a magyar történészszakma ezekről a témákról az utóbbi évszázadban kidolgozott, tudományosan alátámasztott álláspontjától. Nyilvános deklarációja szerint a Magyarságkutató Intézet több kutatója osztja azt a szakmán kívülről, elsősorban jobboldali ideológiák befolyásolta körökből jövő vádat, hogy a „hivatalos”, „céhbeli” történetírás „nemzetellenes”, hátsó, romboló szándékkal torzította el diadalmas középkori történetünk értékelését. Kásler miniszter a Magyarságkutató Intézet megalakításakor küldetésenként jelölte meg, hogy ennek munkatársai egyszer s mindenkorra „vessenek véget a régi türk-finn-

ugor vitának”. Emlékszünk, hogy e kérdésben maga a miniszterelnök is kinyilvánította „türkpárti” álláspontját. Politikusok persze szabadon hangoztathatják saját múltértelmezéseiket, de ha ezek a preferenciák a szakma reprezentatív, sok milliárd forintba kerülő vállalkozásait is befolyásolhatják, eltéríthetik a tudományos kutatás kikristályosodó álláspontjaitól, akkor nagy baj van. Visszatérve a tárgyalt kiállításhoz: az említett két elem kihagyása a tárgyalt témák közül egy olyan – elfogadhatatlan – gyakorlatot tükröz, mely oly módon kívánja erősíteni a nemzeti öntudatot, hogy a múlt bizonyos elemeit kicsinyíti, elhallgatja, másokat pedig felnagyít, eltúloz.

– *Hogyan? Milyen következményekkel járhat a korszak bemutatására például az, hogy hiányozni fog belőle a honfoglalás Kárpát-medencei előzményeit bemutató rész?*

– Amikor megérkeztek a Kárpát-medencébe a honfoglaló magyarok, akkor itt keresztény szláv népséget találtak – ez cáfolhatatlan tény. Mint ahogy az is, hogy a honfoglalás után egy fél évszázadon át a „kalandozó” magyarság a keresztények földjeit pusztította szerte Európában. Ezt azonban kényelmetlen hangoztatni a MKI által képviselt történelemvízióban, mert ők a magyarokat a kereszténység védelmezőjeként, védőpajzsaként szeretnék feltüntetni. Az igazi történelmi kérdés az: hogyan tudott a pogány magyarság az augsburgi vereség után új útra lépni, beilleszkedni az európai keresztény civilizáció rendjébe. Erről szól, szólta volna Szovák Kornélnak az eredeti katalógusból kisserkesztett tanulmánya. Meg-

csonkított formájában nem fog be számolni a kiállítás azoknak a régészeknek az eredményeiről sem, akik feltárták, milyen fontos előzményei voltak a Kárpát-medencében a kereszténységnek a Karoling-korban. Zalavár környékén például kiterjedt keresztény temetőket tártak fel, nemrégiben derült fény arra is, hogy Visegrád is fontos szláv központ volt, ahol egy olyan helyi hatalmi szervezet várta a magyarokat, amit azután eredményesen tovább lehetett építeni a 10. században. Ezekre a régészeti eredményekre támaszkodva lehet megérteni, hogyan jött létre az új magyar keresztény állam a Kárpát-medencében, hogyan illeszkedett bele az avarok itteni emlékeibe, hogyan építette magába az itt lévő szlávok kultúráját, és hogyan lett ebből az egészből egy olyan Magyarország, amely – követve Szent István Imre herceghez intézett, az „egy nyelvű, egy nemzetiségű, egy vallású országok gyengeségétől” óvó Intelmeit –, befogadta az ide érkező, különböző nemzetiségű jövevényeket, így építve föl sokszínű világát. Ez azonban olyan felfogás, ami nem tetszik a jelenlegi, idegenellenes politikának.

– *Épp azt akartam kérdezni naiv módon: vajon az új kurátor, a Magyarságkutató Intézet vagy épp Kásler miniszter, illetve az önmagát kereszténydemokratának nevező kormány mi kivetnivalót találhat Szent István Imre herceghez intézett Intelmeiben?*

– Nem arról van itt szó igazából, hogy kivetnivalót találnának benne, az ilyesmi a tudományt és a kultúrát befolyásolni kívánó kultúrpolitika területén ennél közvetettebb,

bonyolultabb módon szokott történni. Hangsúlyáthelyezések segítségével akarnak kihozni az egészből valami mást, mint az elfogadott és kikristályosodott tudományos álláspont, és ebbe aztán gátlástalanul beleágyazzák a fontosnak tartott politikai üzeneteiket. Utalhatnak itt most *A pozsonyi csata* című, a szakmai közvéleményben nagy vihart kavart, elutasított, ráadásul rendkívül primitív és színvonaltalan animációs filmre, mely a MKI műhelyéből került ki. Ez a film – félreértett, félremagyarázott és részben meghamisított történeti forrásokra támaszkodva – azt igyekezett bizonyítani, hogy a középkori Európa a magyarok „kiirtását” kísérelte meg, mi azonban nem hagytuk magukat, diadalmas, győzedelmes katonai erőként nyomultunk be ide. És már akkor is az egy Istent tiszteltük, „egy az Isten” –, énekli a filmben Tóth Gabi.

– *Ezt a film mindjárt a legelején le is szögezi és a maga módján értelmezi is a helyzetet: „Nekünk magyaroknak nem is maradt más lehetőségünk, csak a győzelem – vagy halál” – mondja a narrátor.*

– Ezért azután, aki el akar tiporni bennünket, az ezen mindig rajta veszt. És ezért nincs igazuk azoknak sem, akik a magyar történelmet vereségek láncolataként mutatják be, sem Muhi, sem Mohács, sem Világos esetében.

– *Ez így első látásra persze lehetne az ősmagyar mondavilágot, a regéket, hősi eposzokat és énekeket – mondjuk önbizalom-erősítő szándékkal – megelevenítő mesefilm is serdületlen gyerekek számára, ha*

nem állítaná magáról, hogy tudományosan megalapozott, ismeretterjesztő történelmi mozi, egy önmagát kutatóintézetnek nevező, bőséges állampénzen alapított és fenntartott intézet által létrehozva és bemutatva.

– A „tudományos megalapozást” a jelek szerint a Magyarországi Kutató Intézet prioritásai közé tartozó archeogenetikai kutatások szolgáltatják. Az eredeti kurátoroktól elvett, átalakított kiállításkatalógus-terv új elemeként feltűnt két kutatójuk, Török Tibor és Neparáczi Endre archeogenetikai tanulmánya, mely bemutatná a Kárpát-medence kapcsolatait a sztyeppeövezettel, illetve az Árpád-ház genetikai származását.

– *Értsem úgy, hogy ezek a kutatók, amelyekhez hasonlókat szerte a világon végeznek, tudományosan nem megalapozottak?*

– Megpróbálom összefoglalni, mi a bajom ezzel az új kutatási területtel, amelyet maga Kásler miniszter is kultivál, és amire gyakran hivatkoztak az utóbbi években a hun–magyar rokonságot igazolni próbálók. Az voltaképpen nem lenne probléma, hogy miután Makoldi vezető szerepet kapott a kiállítás szervezésében, megpróbálja az új kiállítási koncepcióba beilleszteni azokat a kutatókat, akik a Magyarországi Kutató Intézetben kaptak szerepet, lehetőséget és rengeteg pénzt. A manapság sokfelé felledült archeogenetikai kutatások nyilván érdekesekek, produkálhatnak új, a korábbi tudományosan megalapozott álláspontokat kiegészítő, illetve azoknak ellentmondó eredményeket. A probléma az a naiv, leegyszerűsítő és történelmietlen értelmezés, amit a Magyarországi Kutató Intézet kutatói e kutatások köré építenek az általuk

sulykolt hun–magyar rokonságról, miközben a történeti tények ezzel nem egybevágó, ezt nem alátámasztó másik részét kizárják a gondolkodásból, nem hajlandók tudomást venni róluk. Amikor pedig a történetészszakma egészére kiható döntési pozícióba kerülnek, az őket bíráló kutatókat ideológiai részrehajlással vádolják, és eltávolítják egy olyan nagy, hivatalos és milliárdokkal támogatott vállalkozásból, aminek az lenne a dolga, hogy ezt az egész történeti periódust szakszerűen és hitelesen mutassa be. Tehát itt a döntési mechanizmus, benne azoknak az intézményeknek, kormánytagoknak, államtitkároknak, kormány által kinevezett igazgatóknak a ténykedése az, ami a tudomány természetes működését most rettenetes módon sérti, visszaveti, akadályozza és az eredményeit eltorzítja. Mert – ismétlem – mint korábban *A pozsonyi csata* című filmben, most itt is egy olyan történelemszemléletet próbálnak ráerőltetni a kiállítás eredeti koncepciójára, illetve a már szinte kész kiállításra magára, amely igazolja ezeket az ideológiai mozzanatok. Például – amiről az új kurátor már nyilatkozott is – azt próbálják „bemutatni”, hogy a honfoglaló magyarok olyan belső szervezettséggel bírtak, voltaképpen már olyan fejlett államszervezetben éltek, ami azt igazolná, hogy ők a korábban itt, a Kárpát-medencében berendezkedett hun világbirodalom és az őket követő sztyeppe népek államszervezetének az örökösei.

– *Ami persze nem új fejlemény, ön például már 2020-ban is tartott egy előadást azon a konferencián, amit a Történelemtanárok Egylete rendezett*

egyebek mellett az akkor új, a NER szellemének megfelelő ötödikes történelemkönyvre reflektálva, annak a magyar őstörténettel kapcsolatos egyoldalú, illetve történetileg nem megalapozott állításairól. Az előadása, ami A felhasznált és kihasznált középkor című kutatóprogram keretében született, és ha jól emlékszem, Ragályos középkor a posztkommunista Közép-Kelet-Európában volt a címe, arról szólt, hogyan élnek vissza ezekben az országokban különféle politikai erők a középkor emlékezetével, és hogyan használják – fel és ki – politikai célokra.

– A középkor nem az egyetlen ilyen „felhasznált” területe a történelemnek, az emlékezetpolitika a közelmúlt folyamatos átértelmezésével foglalkozik a legtöbbit, számomra azonban középkortörténetesként mégis az volt a meglepő, hogy a távoli középkor a rendszerváltás után szintén egyfajta harcterré vált, és nem is csak Magyarországon, hanem más közép-kelet-európai országokban is.

– *Legitimációért fordultak a történelemhez ezek az új rendszerek?*

– Inkább úgy mondanám, hogy az új államkonceptiók kialakításában fontos szerepe volt annak a történeti ténynek, hogy a közép-európai államok, Magyarország, Csehország, Lengyelország, de Horvátország és Szerbia is, mind a középkorban alakultak, és mind keresztény államokként. És ezért a rendszerváltás utáni első évtized végén a millennium jó alkalmat adott arra, hogy az állam ezeréves fennállásáról hatalmas állami ünnepeket rendezzenek, és újra fellendíteni próbálják az államalapító uralkodók kultuszát. Ez már

eleve egyfajta történelemszemléletmódosulás volt, hiszen – gondoljunk bele! – itt az államszocializmus korszaka után az azt megelőző államkoncepcióhoz kívántak ezek az országok visszatérni. Magyarországon ez Szent István kultuszát jelentette, hatvanhét Szent István-szobrot helyeztek el az ország különböző részein, Orbán Viktor és más politikusok nagy zászlólengetéssel avatták sorra a különböző millenniumi emlékműveket. És ami a legfontosabb, a magyar államiság szimbólumát, a Szent Koronát a Nemzeti Múzeumból ünnepi menetben átvitték a Parlamentbe. Ez egy jelentős ideológiai körítéssel végrehajtott művelet volt, ami akkor, érdekes módon, magához vonzott egy sor ezoterikusnak mondható nézetet a korona szakrális-misztikus erejéről. Régészek és ötvösök egy csoportja a koronát közelről megvizsgálva előállt egy, *Ófelsége, a Szent Korona* címen a parlamenti képviselők között könyv formában szétesztott elképzeléssel. Ez élesen ellenkezett a koronát kutató történészek és művészettörténészek véleményével, mely úgy tartja, hogy a korona jelenlegi formája a 12. században jött létre, a 11. század második feléből származó alsó rész, a „corona graeca” és a 12. században összeállított felső rész, a „corona latina” egybeötvözésével. A millenniumra készített *Sacra Corona* című film azonban már azt mutatta be, tévesen, hogy e koronát Szent István sírjában találták, és az államalapító uralkodó volt. Az ötvöscsoport pedig azt próbálta bizonygatni, hogy a korona késő antik, kaukázusi ötvösmunkákkal rokonítható, és lehetséges, hogy eredetileg Attila koronája volt, vagy összefüggésbe hozható

azzal. Itt nincs arra elég hely, hogy az efféle „következtetésekhez” vezető hosszú és zavaros gondolatsort rekonstruáljam, a lényeg az, hogy ilyen ezoterikus színezetű mozzanatokkal kezdődött el a koronának az a kultusza, ami végül oda vezetett, hogy részévé vált a hivatalos állami jogrendnek is.

– *Nyilván ennek volt egyfajta korai előzménye a parlamentben már 1990-ben lezajlott úgynevezett címervita is, aminek eredményeképp az új, a harmadik Magyar Köztársaság címerében a korona ilyen kitüntetett helyet kapott.*

– A címervita volt az első erre utaló jelzés. Egy másik eleme ennek az érdekes jelenségnek, a középkor politikai célokra való felhasználásának a katolikus szentkultusz feltámasztása volt. Ez Magyarországon elsősorban a már említett Szent István-kultusz volt, akinek több külföldön őrzött ereklyéjét Magyarországra szállították a millenniumi ünnepekre, ezt kiegészítette egy kezdeményezés felesége, Gizella szentté avatására, és a következő években sorra következett a többi Árpád-házi szent, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet, Szent Margit jelentős állami támogatással történő megünneplése. A feltámadó szentkultuszok ezekben az években egyébként egész Közép-Európában jelentős szerepet játszottak. II. János Pál pápa nagyon aktív volt a szentté avatások, illetve a létező szentkultuszok felkarolása terén. Prágai Szent Ágnes szentté avatása egybeesett az 1989-es bársonyos forradalommal. A lengyelek, csehek és magyarok által nemzeti védőszentként tisztelt Szent Adalbertet gnieznói zarándok-

lata alkalmából 1997-ben a pápa a közép-európai államelnökök jelenlétében Európa védőszentjévé avatta. Lengyelországban ugyanő 1997-ben szentté avatta Nagy Lajos lányát, Hedviget, 1999-ben pedig Árpád-házi Kingát...

– *Az utóbbi IV. Béla leánya volt...*

– Szent Margit legidősebb testvére, krakkói hercegnő. Az Árpád-házi dinasztikus szentek új, államilag felkarolt tisztelete volt tehát a másik olyan terület, ahol a középkor kultúrsa politikai jelentőséget kapott. Volt ezenkívül egy harmadik alkotóeleme ennek a posztkommunista középkorkultusznak, amit eleinte inkább a politika perifériáján megjelenő szélsőjobbaldali kultúra szorgalmazott: a pogány-nomád örökség. Ennek egyik központja az 1896-os millennium óta fennálló ópusztaszeri nemzeti emlékhely lett, amelynek sokrétű „szittyai” tradíciói a múlt század eleji és a két világháború közötti virágzásuk nyomán 1989 után újraéledtek. 1993 júniusában Ópusztaszeren az Árpád-ünnep alkalmából megrendezték a kétnapos IV. Nagy Szittyai Történelmi Világkongresszust, „Akié a múlt, azé a jövő” transzparencssal. 1995-ben ide került az eredetileg a millenniumi ünnepekre készült, restaurált Feszty-körkép, mely a 19. század végi nacionalista felfogást megörökítő módon ábrázolja a pannóniai szlávokat diadalmasan leigázó honfoglaló magyarokat. 1996-ban a millezentesaris ünnepek keretében felavatták a Nemzeti Történelmi Emlékparkot, melynek egyik rendszeres évi attrakciója azóta a Hunniális elnevezésű lovastorna, a hun–magyar rokonság látványos hirdetője. Szerinte Magyarországon népszerű lett az újpogányság,

mint mozgalom, ehhez kapcsolódott többek között a Kovács András által vezetett Új Magyar Táltos Egyház. A terebélyesedő „hagyományörző” mozgalomhoz tekintélyes mennyiségű újra kiadott 19–20. századi ezoterikus-fantasza írásmű kapcsolódott a sumer–magyar rokonságról, a magyarok párthus eredetéről, a hun-magyar azonosságról, melyek megtöltötték a megsokasodó szittyaboltok könyvespolcait, a prémes hun süvegek, tarsolyok, sámándobok, íjak szomszédságában. Divatos lett a középkori harcművészet, Kassai Lajos lovasíjász iskolája Somogyban évtizedek óta őrzi népszerűségét. És a lovaglás, íjászat mellett az ilyen szabadidős foglalkozások mellé kísérleti-régészeti táborok szerveződtek...

– *Hogyan képzeljük el ezeket?*

– Régészeti szakértelemmel rendelkező és egyúttal a nomád életformáért lelkesedő emberek rendeztek ilyen nyári táborokat, ahol a résztvevők, amellet, hogy segítettek az ásatásokban, jurtában laktak, hagyományos sztyeppei ételeket fogyasztottak, kumiszt ittak, rendszeresen lovagoltak, tehát megtapasztalhatták, milyen nomád életkörülmények között élni. Említeni kell a székely rovásírás fellendülő és máig tartó kultuszát is, ami hamarosan politikai színezetet nyert, amikor az ősmagyarsággal kapcsolatos gondolatkörnek több teret követelt a nyilvánosságban.

– *Bevallom, amikor először halottam ezekről a mozgalomfélékről, eszembe nem jutott volna, hogy egyszer majd lesz olyan komoly politikai szereplő, pláne politikai erő, amely fantáziát lát bennük, sőt, a nevet-*

ségessé válás kockázata nélkül fel is vállalja és képviseli őket. Az első meglepetés 2012-ben ért, amikor Orbán Viktor Ópusztaszeren felavatott egy Turul-emlékművet, és közben valami olyasmit mondott, hogy a Turul a mi nemzeti azonosságunk jelképe és ősképe, amibe valamennyien beleszülettünk. És ma ott tartunk, hogy egy népszerű történelmi ismeretterjesztő csatornán, ahol a régmúlt eseményeiről kicsit regényes formában beszélő sorozatokat lehet látni, egy eltűnt birodalmakról szóló angol sorozat darabjaként egyszer csak feltűnik egy Attila hun birodalmát „bemutató” film, amelyben egy történésznek nevezett copfos, bőrből készült ruhadarabokba bújt, nemezsüveges öregúr egy jurta előtt, tábortűz mellett üldögélve, miközben körbemutat, mint kései utód, a hun őshazáról beszél – magyarul, angol hangalámondással, majd újra magyarra fordítva. Ismétlem, úgy beszél Attiláról és a hun birodalomról, mintha az lenne a magyarok őstörténete. És mindez egy nemzetközi produkcióban készült, ismeretterjesztőnek nevezett filmben... Ami nyilván nem születhetett volna meg, ha nincs egy olyan magyar miniszter és egy olyan magyar miniszterelnök, aki maga is ehhez hasonló regényes történeteket ad elő mindenféle ünnepi alkalmakkor.

– Erről beszélek én is, erről a folyamatról, mert ez egy folyamat. Az már valamikor a 2000-es évek elején kiderült, hogy a nomád magyarsággal és a középkorral kapcsolatban létezik Magyarországon is egy alternatív narratíva, egy public history, ahogy az angolszász világban nevezik. A hagyományőrzők vagy az eltűnt hagyományt feltámasztani, újra megalkotni próbálók – a hiva-

tásos történész szakmával szemben – egyfajta, részben mítoszokon, részben félremagyarázásokon, részben kitalált dolgokon alapuló képzelt múltat próbálnak megalkotni. Ezek a törekvések a 20. század eleje óta leginkább a szélsőjobboldali ellenkultúrához kapcsolódtak. Ilyen „public history” és hagyományőrző (vagy inkább kitalált hagyományt teremtő) mozgalom egyébként nemcsak Magyarországon létezik, sok más országban is van: a franciáknál a gallok, az angoloknál, íreknél a kelták, a skandináv országokban a vikingek tradícióihoz kapcsolódik.

– Gondolom, ők azok, akik különféle alkalmakkor mindenféle harci játékokat szoktak szervezni...

– A magyar lovasíjászok is el szoktak látogatni például a lengyelországi Wolinban, a Balti-tenger szigetén évente megrendezett szláv-viking harci játékokra. Angliában és Amerikában is vannak hasonló harci játékok, melyek általában érvényes régészeti kutatásra is támaszkodnak. De visszatérve a Magyarországon lejátszódott és ma is zajló folyamatra: 2005-ben feltűnt egy társaság, amely magát a hunok leszármazottjainak vallotta, és hivatalosan kérte a magyar parlamenttől a hun nemzeti kisebbség elismerését.

– Bemondásra? Nem kellett volna ezt igazolni?

– De igen, az egyik kritériuma ennek az lett volna, hogy beszélnek-e a hun nyelvet.

– De hiszen semmit sem tudunk a hun nyelvről, semmiféle emlék nem maradt fenn róla...

– Valóban, a hun nyelvről nem tu-

dunk semmit, a nyelvtudománynak sincs erről álláspontja, és ezért meg is hiúsult, kudarcba fulladt a hun nemzeti kisebbség elismertetésének kísérlete. Ami, mint látjuk, nem azt jelentette, hogy ezzel együtt a hun–magyar rokonság népszerűsítésének törekvése is eltűnt volna, 2006-ban például a Parlament előtt táborozó tüntetők között feltűntek úgynevezett hun sapkát viselő, hun öltözetű emberek is, akik aztán egy időre a Jobbikban találtak otthonra más, a magyarság őstörténetével és a hunokkal foglalkozni próbáló csoportokkal együtt. 2010 után pedig a Fidesz egyszerűen lenyúlta, kisajátította ezt az egész gondolat-kört, magáévá tette a türk rokonság elképzelését. Az ezzel kapcsolatos színes ellenkultúra új központja a Kurultaj nevű, Magyar Törzsi Gyűlésnek nevezett, kétévenként megrendezett fesztivál, amit 2008-ban indítottak el a hagyományőrök. Csatlakoztak hozzájuk az új magyar sámánmozgalom résztvevői, sámán-dobokat készítő, lovas versenyeket tartó, nyilazásra tanító csoportok, meg persze a rovásírás hívei és terjesztői. Meg szokták hívni ezekre az alkalmakra a közép-ázsiai türk népek képviselőit is, a kazahokat, kirgizeket, türkméneket. 2010 óta a Kurultaj egyik fő patrónusa, fővédnöke nem más, mint Lezsák Sándor, a parlament alelnöke. Ami egyúttal jelentős állami támogatást is jelent.

– *Gondolom, itt jön a képbe az emberi erőforrások minisztere...*

– Úgy van, illetve ő már korábban is „képben” volt, mint a hun–magyar rokonság teóriáját népszerűsítő, történelminek nevezett szakmunkák szerzője, népszerűsítő tévéműsorok

megalkotója. Kásler Miklós ugyanis, mint az már régóta köztudott, amellet, hogy onkológus és miniszter, elkötelezett híve és pártfogója ennek az egész gondolatkörnek. Ő a magyar történelemről egy olyan összképet igyekszik „közkinccsé”, általánosan elfogadottá tenni, amelyben a nomád hun–magyar történet meghatározó jelentőségű.

– *Lehet, hogy ez a törekvése a miniszteri kinevezésénél is többet nyomott a latban, mint az onkológiai, a kórházigazgatói vagy az egészség-szervezői munkássága?*

– Ezt talán nem mondanám, azt viszont láthattuk, hogy amikor hatalmi helyzetbe került, amatőr történelmi preferenciái jegyében azonnal egy alternatív történettudományos intézetet alapított, feltűnően nagy támogatással, hogy az általa kedvelt történelmi értelmezés a szakma elfogadott álláspontjával szemben érvényesülni tudjon a nyilvánosságban. Ez lett a Magyarságkutató Intézet, melynek megalapítása egyébként jól illeszkedett a magyar akadémiai tudományos intézményrendszer politikai ellensúlyaként 2010 után megalapított, kormánytól függő, túlnyomórészt történelemmel foglalkozó kutatóintézetek sorába. Nem az a probléma a Magyarságkutató Intézettel, hogy munkatársai rokonszenveznek az előbb tárgyalt hagyományőrző mozgalmakkal, sőt, némelyikük azok aktív szervezője. A hun–magyar rokonság kérdését újabb régészeti, archeogenetikai adatokkal bizonyítani próbáló kutatások és a körülöttük folyó viták teljesen rendjén vannak a történelmszakmán belül. Az a baj, hogy a honfoglalás kori történelmünket vizsgál-

ló kutatócsoportok közül az egyik, amely történetesen a miniszter kedvenc elképzeléseit próbálja alátámasztani, óriási támogatást kap, és ezzel az erős hátszéllel hirdethet egy olyan elavult koncepciót, amit a történészszakma többsége nemcsak elutasít, de bőségesen újra cáfol mint tudománytalan, kutatások révén nem igazolható hipotézist. A szakma ítéletével nem törődve ők töretlen buzgalommal hangoztatják ugyanazt a narratívát – ennek a jegyében született meg a már emlegetett *A pozsonyi csata* című botrányfilm, és ezt hirdetik a népszerűsítő előadások konferenciáik, publikációik. És most, működésük harmadik évében szintet léptek, Kásler miniszter úgy látta, elérkezett az idő, hogy saját történelemfelfogását adminisztratív eszközökkel ráerőltesse egy kulcsfontosságú állami rendezvényre, az Aranybulla 800. évfordulója alkalmából már többé-kevésbé készre rendezett hatalmas kiállításra: ennek érdekében lecserélte a kiállítás létrehozóit az általa alapított intézet vitatható szakmai státusszal rendelkező munkatársára.

– *Vagyis a miniszter számára kedves elmélet átlényegül állami politikává?*

– Úgy van, az alternatív saját kutatóintézetek megalapítása után egy ideje az állami intézmények megszálása zajlik, és ez a nagy probléma. Hogy a múzeumok, az egyetemek, a közgyűjtemények, a köztterek, az építészet és minden erőforrás a hatalom birtokosai által preferált, átideologizált koncepcióknak rendelődik alá, és amint az autokráciákban történni szokott, minden állami erőforrás ezt terjeszti, nemcsak az újságokban, és

a médiában, hanem beleírják még az iskolai tankönyvekbe is.

Mondok erre példát, a kettős honfoglalás elméletét, amit egy kiváló régész, László Gyula állított fel még az 1970-es években. Hipotézise szerint a 6. században a Kárpát-medencébe érkező avarok később érkező második-harmadik hulláma voltaképpen magyarok voltak, valószínűleg magyar nyelven beszéltek. Ez az elmélet annak idején nagy figyelmet, élénk vitát váltott ki, a régészet alaposan megvizsgálta az ennek alátámasztására felhasznált érveket, és azután valamennyit megcáfolta. (Legutóbb Bálint Csánád az MTA Régészeti Intézetének volt igazgatója publikált erről részletesen dokumentált tanulmányt a *Századokban*). De miért érdekes ez a hun–magyar rokonságról szóló vita felől nézve? Mert abban az esetben, ha az avarok között voltak magyarok, tehát ha jelentős számú magyarul beszélő népesség élt már azelőtt is a Kárpát-medencében, hogy a honfoglalók ide megérkeztek, akkor közelebb kerül a honfoglaló magyarság Attilához és a hunokhoz. Ezért is tűnik egyébként nagyon vonzónak a kettős honfoglalás elmélete mindazok számára, akik a hun–magyar rokonságkonceptiót támogatják. Ez még így rendben is lenne, hiszen erről érdekes és gondolatébresztő vitákat lehet folytatni azután is, hogy a hipotézis nem nyert igazolást. Egyet nem lett volna szabad: beletenni a kötelezően választandó általános iskolai tankönyvekbe, mint egy nagyon fontos hipotézist, ami akár igaz is lehet. Ugyanezzel a mozdulattal az új tankönyv szerkesztői kihúzták a korábbi tankönyvben megtalálható utalást, amire a történészek,

köztük Szűcs Jenő figyelmeztettek: hogy ez az egész regényes eredettörténet a 13. században, amikor ezt Kézai Simon megfogalmazta, leginkább ahhoz hasonlítható, ahogyan a frankok például a trójaiaktól próbálták magukat leszármaztatni. Az iskolai tankönyvek hasonló átírását az idősebbek már megélték sajnos a kommunizmus idején, szörnyű, hogy ma Magyarország ebbe az irányba halad – hátra, nem előre. A regnáló hatalom egy részrehajló, a tudományos konszenzusnak nem megfelelő, pusztán önös politikai céljait és amatőr preferenciáit szolgáló szemléletet már az általános iskolás tankönyvek segítségével igyekszik a tanulók fejébe tölteni, és az általa megkívánt képre formálni a gyerekek elképzelését a történelemeről.

Politikai döntés alapján, állami pénzen arra fogadnak fel úgynevezett szakembereket, hogy avatkozzanak be a tudományos vitákba, és mindenáron vigyék győzelemre azt az álláspontot, amelyik a miniszternek, a kormányzat képviselőjének tetszik. Ahogyan ez egyébként a Nemzeti alaptanterv esetében is történt, amikor Takaró Mihály, szintén a minisztérium megbízásából, megpróbálta átrendezni a tananyagot, és kirakni a magyar irodalmi kánonból egy-két a mostani kurzusnak nem tetsző író, és beemelni olyanokat, akiket a jobboldali vagy szélsőjobboldali közönség kedvel.

– *Amióta egyáltalán tud róluk... Takaró Mihály egyébként ezt nemcsak megpróbálta a tananyag esetében, hanem sikerrel végre is hajtotta.*

– Pontosan, és ez történik minden területen. A színházak világában Vidnyánszky Attila lett élet és

halál ura, majd elfoglalta a Színház- és Filmművészeti Egyetemet, lerombolta annak struktúráit, és olyan helyzetet teremtett, hogy az egyetem tanárgárdájának és diákjainak egy jelentős része a bátor, de eredménytelen ellenállás után távozni kényszerült. Hasonló folyamatok vannak a múzeumoknál, a Nemzeti Múzeum élére például egy költő és szőlőművelő földbirtokos, volt államtitkár politikus, L. Simon László került, akinek nincs semmilyen szakmai kompetenciája e téren. A Debrecenbe kényszeríteni próbált Természettudományi Múzeum kálváriáját külön is érdemes megemlíteni, amelynek az új igazgatója a már emlegetett Kurultaj, tehát a Magyar Törzsi Gyűlés egyik fő szervezője, tudományos fokozata nincs, civilben antropológus... Szóval ilyen „szakemberek” kerülnek a múzeumokban igazgatói pozícióba. A műemlékek szakmai védelmének megnehezítésével is zajlik a múlt átírása, átrendezése, és hatalmi szempontok szerint, politikai diktátumok útján, állami pénzek, a mi pénzünk bevetésével. Az egyetemek, a magánosított, alapítványosított egyetemek kuratóriumait szintén politikusok irányítják leválthatatlanul, az örökkévalóságig.

És ha visszakanyarodunk a beszélgetésünk kezdetéhez, az eredeti céljától eltérített kiállításához, illetve az abból az új kurátor által kipakolt és beemelt témákhoz, amelyek valami módon mind a középkori – vagy akár a mai – Magyarország befogadó vagy bezárkózó voltaához kapcsolódnak, ott is erről van szó: a kultúra átformálásának programjáról. Orbán Viktor 2018-ban új kulturális korszak létrehozását tűzte ki célul,

és ezt néhány buzgó híve, például a Terror Háza Múzeum kutatási igazgatója, Békés Márton már kulturális hadviselésként konkretizálta. E hadviselés során szisztematikusan próbálják a kultúra perifériájára szorítani mindazokat a nézeteket és a képviselőiket – a művészetben, a tudományban, a közgyűjtemények vezetésében, a felsőoktatásban, általában a kultúrában –, akik nem ezt az identitásépítő, a kormányzati politika céljait magukénak valló nemzeti irányzatot képviselik. Mert számukra csak az kultúra, ami nemzeti. Az idei nagy kiállítás az Árpád-házról szól – mondják –, tehát nekünk nem feladatunk, hogy másról, a többiekéről, elődeinkről vagy a nálunk, köztünk, velünk élő „idegenekről” is beszéljünk. Azt mondják ezzel: csak

mi magyarok voltunk itt, senki más. Lefordítva a jelenre: mi vagyunk a nemzet, és aki bennünket támad vagy bírál, az a nemzetet támadja, a magyarságot bírálja, és idegen érdekeket szolgál. Aki más véleményen van, az ellenség, az hazaáruló, hiszen „a haza nem lehet ellenzékben” – mondta Orbán Viktor 2002-ben, mielőtt első kormányzása után mégis elvesztette a választást. Egyszóval, itt a kultúra kisajátítása zajlik, de ráadásul kirekesztő, elszegényítő módon, hiszen eltüntetni igyekszik belőle mindent, ami a közös európai kultúrához köti, a kapcsolatait, az értékrendjét, mindent, ami Magyarországot a középkorban kiemelte a pogány nomád népek közül és beillesztette a keresztény civilizációba, ma pedig a modern Európába.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Szörnyek és hiperreáliák

Bánkúti Gergő két sorozatáról

*Ha az értelem elalszik, előjönnek a szörnyek.
Francisco Goya: Los Caprichos 43.*

Bánkúti Gergő két sorozatában emberek és állatok fura dolgokat csinálnak. Szürrealizmus – találná meg azonnal a címkét a klasszikus művészettörténet, és tenne mellé előzményeket Dalí, Man Ray vagy Yves Tanguy képeiben. A párhuzam azonban egy kicsit sántít, hiszen Bánkúti sorozataiban nem a művész tudatalattijának a kivetülését, azaz személyes víziókat látunk, hanem magát a világot, amint a korábban elképzelhetetlen megszokottá válik. Az alakok tisztán kivehetők, gesztusaik, a körülöttük lévő tárgyak valóságosak, akár csak a szörnyek, akiknek a létezését a legnagyobb nyugalommal veszik tudomásul. Ezek a képek csak a világ önmagából való kifordulásából, a hiperrealitás elfogadásából érthetők meg.

36

A hiperrealitás az a jellegzetesen kései kapitalista jelenség, amikor az egyes struktúrák túlnőnek önmagukon, és ezért az egyes szereplők cselekedetei észszerűtlennek és kiszámíthatatlannak tűnnek, pedig a mélyebb rétegeket feltárva, saját belső logikájukat követve ha nem is racionálisak, de megérthetők és előre jelezhetők. Ez a jelenség áll gyakran a gazdasági és politikai mozgások mögött, a virtuális valuták, márkalegendák építése és az általuk kiváltott szinte már vallás jellegű fogyasztói viselkedés háttérében vagy akár az újbabonaszágban, a társadalom egy részének nyílt tudományellenességében. Ilyen jelenség még a bűnözői csoportok vagy totalitárius rezsimek kívülről feleslegesen brutálisnak tűnő agresszív lépései, melyek valójában a rendszer legbelső lényegét – a fizikai értelemben vett hatalmat – jelenítik meg.

Éppen ezért egy új párhuzam kínálkozik Bánkúti sorozatának a megértéséhez: Goya *Capricciói*, amelyek a 18. századi spanyol társadalom visszasságait mutatták be a felvilágosodás, azaz a tiszta ész és ráció szemszögéből. A két sorozat azonban mintha egymás komplementere lenne: Goya számára az ész a kivezető út a szörnyűségekből és a mindennapok csapdájából, addig Bánkúti világában éppen az ész túlhajtott működése az, ami visszahozta azokat a rémeket, amelyekről korábban szabadulni igyekezett. Ezért jelennek meg újra mitológiai alakok (egyiptomi istenek, szentek attribútumai, a babiloni szajha, Minótauros), akik már nem a túlhaladott babonaszág megtestesítői, hanem az emberi gondolkodásnak az elválaszthatatlan és kényelmetlenül ismerős termékei.

Gárdonyi László

Bánkúti Gergő: Állatok furá dolgokat csinálnak (10)

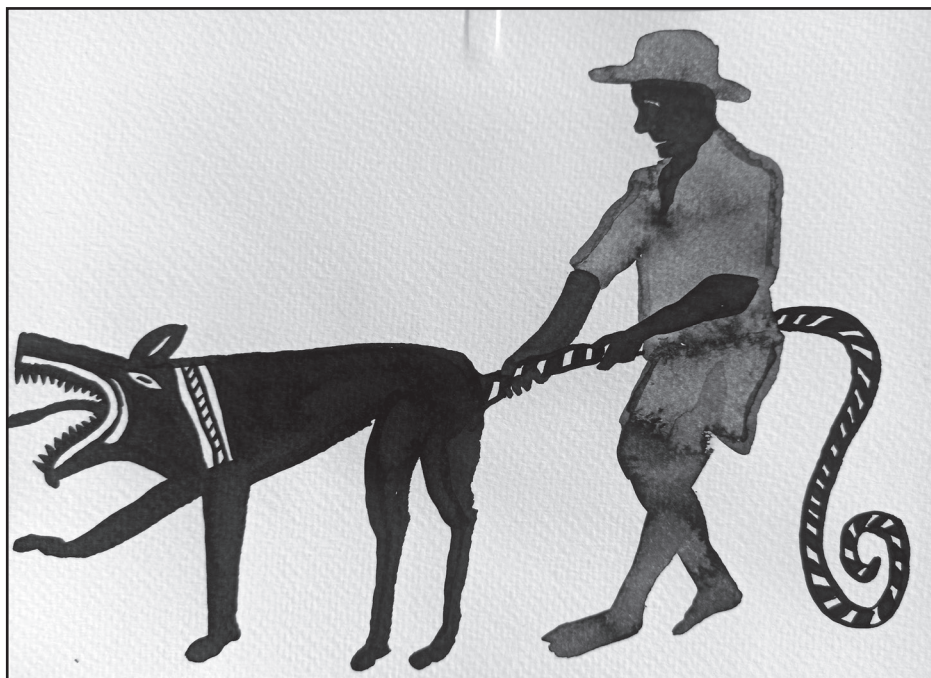

Bánkúti Gergő: Állatok furá dolgokat csinálnak (14)

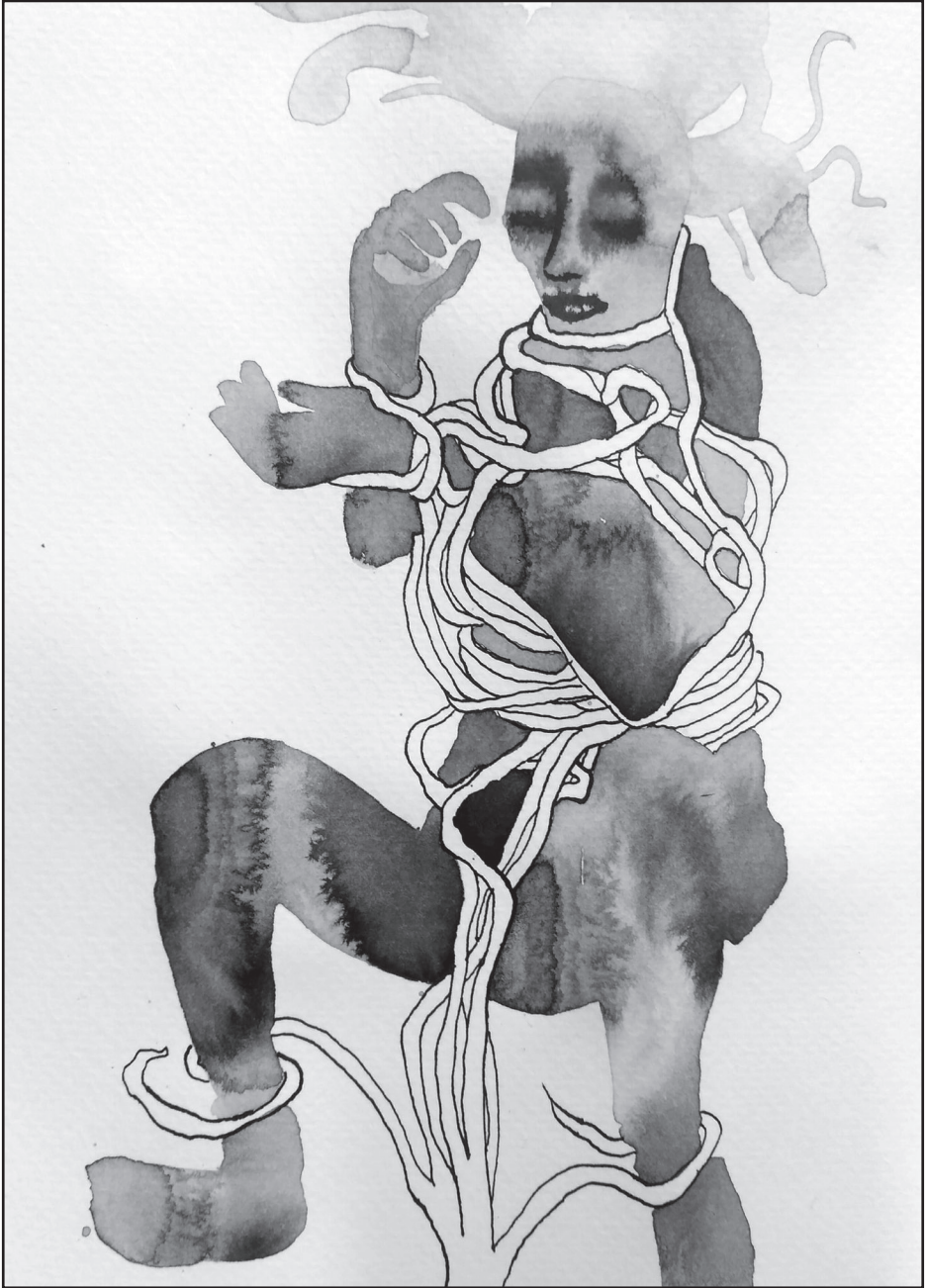

Bánkúti Gergő: Emberek fura dolgokat csinálnak (4)

40

Bánkúti Gergő: Emberek fura dolgokat csinálnak (52)

Bánkúti Gergő: Emberek fura dolgokat csinálnak (9)

Oświęcim, 1974

Korábbi nevén Auschwitz, német kereskedők így ejtették, így ragadt rajta, aztán csak a háború után lengyelesítették vissza. A múlt és a jelen. Számunkra lényegében az új időszámítás kezdete. Auschwitz után már semmi sem olyan, mint korábban. Dermesztő még kimondani is. Bűn és bűntudat. Egyszer látni kell az életben. A saját szememmel. Húszéves voltam, otthon addig nem sokat beszéltünk erről, hogy milyen is az, zsidónak lenni, csak amolyan ráutalásszerűen, az egyetemen meg aztán szóba sem került, valahogy tudtuk egymásról, hogy ki zsidó, ki nem, de nagyon nem számított. Krakkó autóbusszal, az Expressz diákutazási irodánál, apa így döntött, ez volt a legolcsóbb, aztán onnan majd megoldod. Hosszú sort kellett végigállni, amíg végre egy unott arcú, középkorú nő elvette a pénzt, bekönyvelte, a mutatóujjával átnyomott egy gépelt lapot a kis ablakon, ez a program, minden benne van, mögöttünk is várakoztak. Sokan jelentkeztek akkoriban ezekre a csoportos utakra, tessék, itt van, mondta némi undorral vegyes irigységgel, amiért mi, fiatalok utazunk mindenfelé, ő meg ott rohad a kis műanyag kalitkában. Indulás reggel hatkor az Engels térről, pontosnak kell ám lenni, mert a busz nem vár, apa vitt ki az Engels térre, adott egy könyvet, angol kiadás, mindenképpen olvasd el az úton, lesz idő, ebben minden benne van, amit erről az egész rohadt dologról tudni kell. Kemény könyv. *A Harmadik Birodalom tündöklése és bukása*. Egy híres amerikai történész írta, William Shirer. Nyolc óra alatt tettük meg a négyszáz kilométert, a cseh–lengyel határon volt egy Tuzex üzlet, ahol csak dollárért lehetett vásárolni, ahogy endékában az Intershop, nálunk pedig a Konsumex, én rejtegettem egy egydollárost a zoknimban, mert akkor még nem lehetett dollárt legálisan tartani, azon vettem egy üveg vodkát, jól jön még, gondoltam. Diákszálláson laktunk, esténként lengyel lányokkal ismerkedtünk a Rynek Główny, a főtér kis, lármás, füstös sörözőiben, ahol amatőr dzsesszbandák játszottak, szóval jó hangulatban voltunk, a lengyel lányok kedvelték a magyar fiúkat, mert olyan majdnem-nyugatinak tartottak bennünket a farmerért, meg a Philip Morrisért, amit az amerikai színészekről ellesett mozdulatokkal szívtunk, meg felváltunk a Szabad Európán hallott slágerek címével.

Megkértem Piroskát, a csúnyácska, szemüveges idegenvezetőt, hogy segítsen eljutni Oświęcimbe, ő azt felelte, hogy nincs a programban, ők az utolsó nap a néprajzi múzeumba mennek, de előtte szívesen kijön velem az állomásra jegyet venni. A buszon nem sokat beszélgettünk, csak annyit mondott, hogy a múltkori csoportban is volt négy fiatal, akik elmentek, és hogy ő szól is a programszervezőnek, hogy talán fel kellene venni legalább a fakultatívba, de nem is válaszoltam, mit is mondhattam volna, *kényes*, ezt szokták erre mondani, ha jobb nem jut az ember eszébe, és nem is voltam

beszélgetős kedvemben. Kétórás vonatút, ennyi az egész. A pénztárosnő közömbös arccal adta ki a jegyet, mintha legalábbis egy átlagos településre utaznék. Három vagon volt az egész szerelvény, szatyrokat cipelő középkorú lengyelekkel és fiatal amerikai turistákkal, akik nemcsak nyugatinak látszottak, hanem azok is voltak, amerikai kiejtéssel beszéltek, *oh, yeah*, mondogatták egymásnak, természetes volt nekik, hogy Coca-Colát isznak és Marlborót szívnak. Ez vagyunk mi, az itt maradt nemzedék, látni akarjuk a saját szemünkkel, hogy mi is történt itt, szürke, esős, szeles nap volt, pont illett a hangulatomhoz, igen, egyszer az életben látni kell. Néztem a híres kaput, lefényképeztem. Odajött egy idegenvezető, egy középkorú, rosszul borotvált férfi, sárga csillagot viselt, önkéntes idegenvezető, mondta, szívesen segít. Köszönöm, feleltem neki, inkább egyedül kell végigjárnom, ha már ott vagyok az időszámítás kezdeténél. Volt egy naplórészlet is, *nyom nélkül kitörölnek bennünket*, ezt a mondatot sokszor elolvastam, már alig voltak olvashatók az elmosódott betűk. Lehet, hogy éppen Vilma néni írta végső elkeseredésében, nem is a *miért-nem-tettek-valamit* volt bennem akkor a legerősebb, hanem az értetlenség, de hát az ember nem mindig azt kapja, amire számít. Örültem, hogy egyedül vagyok, hogy senkivel sem kell beszélnem, senkinek sem kell elmondanom, éppen mire gondolok, nagymama meg Vilma néni, akik azt mondták, hogy *vannak olyan dolgok*, amikről nem lehet beszélni. Este a vacsoránál, a Szczepanski utcában, egy kocsmában, Piroska odaült mellém, már túl voltunk az elsózott karfiollevesen és az első vizezett vodkán. Megkérdezte, milyen volt ott lenni, ő nem zsidó, ezt csak a rend kedvéért teszi hozzá, de szívesen meghallgatja, ha mesélek neki róla. Kimentünk az utcára, mert zavarta a sűrű dohányfüst, hazafelé még benéztünk egy olyan kis kocsmába, amelyeneket Budapesten talponálónak neveztek, úgy éreztem, hogy így, Auschwitz után jó lenne egy könnyű kis baszás, persze, majd mesélek, mondtam, de végül nem meséltem semmit, nem kerültek elő családi történetek, se a gázkamra, se a haláltusa, se Eichmann, nem is beszélgettünk, és így végül is rendben volt az éjszaka, nem voltam nagy formában, de hát egy ilyen nap után körülbelül ennyit várhattam magamtól, meg persze az alkohol is dolgozott bennem, az sose tett jót. Piroska kölcsönkérte Shirer könyvét, hogy majd olvassa hazafelé, mert a buszon nem tud soha aludni, azután hajnalban visszament a szobájába, mert nem akarta, hogy meglássák, hogy velem volt. Miért, mi történe, ha meglátnának, kérdeztem mérgesen.

Délután indultunk haza, éjszaka értünk a csehszlovák–magyar határra, mert akkor még volt Csehszlovákia, tiszta képződményállam, mondta apa egyszer, szinte mérgesen, mintha haragudnunk kellett volna ezért rájuk, Európa tele van ilyen törékeny államokkal. Apa történész volt, másképpen látta a világot, mint egy átlagember, mindig az összefüggéseket kereste. Ez jutott eszembe a határon. Ködös, rideg, párás fények között várakoztunk a hideg buszban, mert a sofőrnek le kellett állítania a motort. Felszállt két mogorva vámos, nyugodt voltam, már dollár sem volt a zoknimban. Egyikük, a fiatalabb rámutatott a könyvre, amit Piroska a kezében tartott. *A Harmadik Birodalom*. Címlapján a horogkereszt.

– Ez egy horogkereszt – mondta. – Fasiszta irodalom.

– Ez nem fasiszta irodalom – feleltem, és éreztem, hogy volt valami kioktatós a hangomban. – Ezt egy amerikai professzor írta, William Shirer, a fasizmusról szól. És az én könyvem.

A fiatal vámos a kezébe vette a könyvet.

– Ez egy horogkereszt, ott van a címloldalon – mondta, rávilágított az én arcomra, azután Piroskáéra. – Jöjjön, főtörzs, nézze meg.

Odajött az idősebb tiszt. Bajuszos, szigorú tekintetű férfi volt, feltételeztem, hogy ez munkaköri előírás. A tizedes a zseblámpájával bevilágított az ülés alá is.

– Nyugalom, tizedes – mondta a főtörzs, aztán Piroskához fordult. – Na, és honnan van ez a könyv?

– Az én könyvem – mondtam.

A főtörzs egy ideig várt, aztán a tizedesre nézett. Mintha vártak volna valamire.

– Az enyém – mondtam újra.

– Az esetben szálljon le, kérem – mondta a főtörzs. – Bekísérjük. És a csomagját is hozza. Tételes vizsgálatot tartunk.

Leszálltunk a buszról, végigmentünk a nyirkos, homályosan világított épületudvaron, egy teherautónak dőlve két férfi cigarettázott, engem néztek olyan tekintettel, ami a bekísért utasoknak jár. Na, ezt a faszit is lekapcsolták. Ez volt a tekintetükben. Parassapuszta. Vámhivatal. Milyen két rideg szó. Bementünk egy kis irodába, a fiatal tiszt leült az írógéphez, jegyzőkönyvet veszünk fel, mondta, belefűzött két oldalt, eligazgatta benne az indigót. Tudtam, hogy nehéz eligazgatni, én minden novellát két példányban írtam, mielőtt egyet elküldtem a szerkesztőségnek.

Szemben ültem az ablakkal, láttam, hogy Piroška is leszállt a buszról, és az egyik idősebb vámossal beszélget. A vámos megkínálta cigarettával, rágyújtottak.

A tizedes nekiállt megírni a jegyzőkönyvet. Fájdalmasan lassan gépelt, közben számtalanszor melléütött, és elnyomott néhány basszameget.

A főtörzs a falnak támaszkodott és cigarettázott.

– Felmerült a bűncselekmény gyanúja. Felküldjük a Központnak, majd oda is behívják. Fel is lehet lebbezni.

Rendben van, feleltem. A tizedes kihúzta a papírt a gépből, aláírtam.

– Van-e hozzáfűznivalója? – kérdezte a végén a főtörzs.

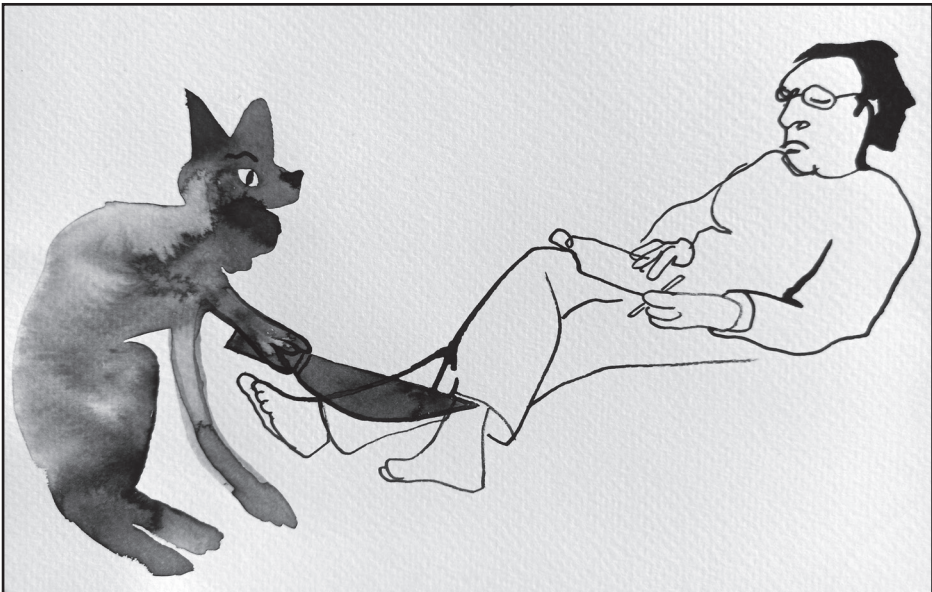
– Nincs – feleltem. Mondjuk, hozzáfűztem volna, hogy William Shirer a huszadik század kimagasló író-történésze volt, aki 1934 és 1940 között egy amerikai rádiótársaság tudósítójaként Németországban élt, és testközelből látta őket dicsőségük óráiban, majd évekkel később a nürnbergi vádlottak padján is. Ezt a könyvet tízmillió példányban adták ki világszerte. De aztán nem fűztem hozzá semmit.

A főtörzs elnyomta a cigarettacsikket egy bádog hamutartóban, és még a mutatójával szét is dörzsölgette, mintha azt akarná, hogy nyoma se maradjon, aztán biccentett.

– Végeztünk – ennyit mondott.

Visszakísértek a buszra. A sofőr morgott valamit, hogy most miattam lesz a késés, az útitársaim mind félálomban voltak, csak egyikük kérdezte meg, hogy lebuktam-e. Piroska megköszönte, hogy átvállaltam a balhét, erre azt feleltem, hogy ez természetes, aztán ő keresztrejtvényt kezdett fejteni, többet már nem beszélgettünk. Néztem ki a semmibe, fáztam is, azt mondják, hogy az ablak melletti ülés mindig hűvösebb, mégis mindenki ablak mellett szeret ülni. Az járt a fejemben, amit ebben a könyvben olvastam, hogy egy olyan népnek, amely számban jelentéktelen, mégis ekkora eredményeket tud felmutatni, és oly régóta ellenáll minden, a történelem folyamán beolvastására, sőt megsemmisítésére irányuló kísérletnek, valami többel is kell rendelkeznie, mint pusztá képességekkel, nehéz ezt a többletet megmagyarázni, lehet, hogy az akarat, a küzdeni tudás, az elszántság az, ami bizonyos körülmények között képes tehetséggé változni. Eszembe jutott, ahogy előző nap délelőtt még némán sétálgattam a barakkok között, elhagytam a tábori konyhát, és minden olyan békésnek és kiszámítottnak látszott, egy idős férfi összesöpörte és egy nagy villával felhányta a leveleket egy kétkerekes kocsira, mint régen a csósz a Városligetben, meg az új időszámítás, amit apa mondott, meg a főtörzs mozdulata, ahogy elnyomta a cikket a bádog hamutartóban.

Hajnaltól érkezünk az Engels térre. Apa várt, ahogyan ígérte. Nem kérezett semmit, csak megölelt. Majd otthon megbeszéljük. Piroska ott állt egy kis bőrönddel a busz mellett, nézett rám, várta, hogy most mi lesz, vagyis hogy lesz-e valami, nem, már nem lesz semmi, ezt kellett volna mondanom, de csak integettem neki, ahogyan egy régi ismerősnek integet az ember, akinek a kedvéért már nem megy át az utca másik oldalára sem.

Használati utasítás öngyilkosoknak (3. rész)

(A Szabadság Hét Köre csoport hagyatékából)

Az egykor majd remélhetőleg az *Eleven romemlékek* címen sajtó alá kerülő dokumentumok Közreadója úgy véli, hogy a véletlenül előbukkant írások szerzőinek egyike nagyjából így kezdte az alábbi epizódot: „Amikor reggel Mignon legkevésbé sem nyugtalan álmából felébredt, majd kilépett a náddal fedett hálófülkéjéből, a legnagyobb megrökönyödésére nem a tegnapi stégen találta magát.”

Mignon átváltozása

46

És ekkor Mignon már nem a suhogó harangszoknyáját, jajvörös selyemingét és a fapadlón ingerülten kopogó papucscipőjét viselte, hanem szűk farmerben és vékonyka pulóverben állt a választékosan hanyag eleganciával berendezett téres nappaliban. Ahol szinte idilli kép fogadta: kényelmes karosszékben, remekbe szabott angol öltönyben Sigismund ül az ablak előtt, kezében üres konyakospohár. Tőle balra, a szófán, fehér kasmír garbóban Ottilia foglal helyet; előttük az asztalon félig teli borospoharak állnak egy pohár méz, valamint egy üres gyógyszeres fiola társaságában.

A dohányzóasztalkán boríték, rajta a felirat:

To whom it may concern. Annak, akit illet.

Nézte ezt a berendezett képet, bámulta ezt az erősen ismerős élőképet Mignon; nézte, nézegette a barátait (írja e sorok szerzőinek egyike), aztán harsányan felröhögött: – Pofás, nem mondom... Ötletes, na – azzal ormótlan bakancsában odamenetelt az ablakhoz. – Szép a kilátás is, de azért ez nem London.

– Szerintem te még soha életedben nem voltál Londonban – kapcsolódik be a háttérből most előlépő Stella.

– Hát mindent nem lehet.

– Mindent nem, de amit lehet, megtettem.

– Igen, agyas voltál, Stella asszony. Megható csendélet. *Natura morta*, ahogy a bécsi festő haverjaim mondták. Csupa sznob.

– Ha már itt tartunk. Már régen meg akartam kérdezni valamit.

– Na, kezdődik...

– Semmi, semmi. Soha semmi sem kezdődik, csak folytatódik.

– Húha.

– Londonban nem voltál, ellenben sokat Bécsben. Mit csináltál te folyton Bécsben? Mert valahogy mindig előveszed.

– Vagy ő vesz elő engem.

- Hát ez az! Mit kerestél ott?
- Léteztem, nem kerestem.
- És? Ennyi?
- Meg modellkedtem. Ennyi.
- Nyilván aktot is. Kicsi Mignon.
- Nyilván.
- Vagyis mégis kerestél valamit. Mert nyilván sikered volt. Amúgy nem csoda, ezzel a testtel. Ezek a cicik. Nekem legyen mondva...
- Aha. Cicik. *Titten*. Ha te monddod...
- Jó, bocs. Legyenek inkább csöcsök? Didik? Dudák?
- *Meinetwegen*. Nem kérdés, ledobtam néha a textilt.
- Vagy mondjam inkább azt, hogy *Busenwunder*? Majd kiugranak a bőrből. Kicsi csoki minyon...
- Te meg leszbi?
- Ha te monddod...
- Hát lehet róla szó.
- Már miért is ne lehetne? Mert ebben a jelenetünkben akár lehetek leszbi is, nem? Mert ez mintha egy másik fikció lenne. Ahogy így elnézem. Egy másik narratív sík.
- Narratív sík. Hogy oda ne rohanjak!
- Hát, ha jól látom, te sem a tegnapi göncödöt viseled, vagy tévedek?
- Nekem is feltűnt. Ki is akadtam.
- Nyilván valaki játszik velünk. Vagy mi játszunk magunkkal úgy, ahogy nekünk tetszik. Mármint a képzeletünknek, kicsi Mignon.
- Jogos. Amúgy tőlük kaptam a Mignon nevet. Mármint a bécsi piktor csávóktól. De hagyjuk már ezeket a régi baromságokat – üti el az ebben az inkognitós elbeszélésben a Mignon nevet feltehetően jókedvvel viselő Mignon.
- Inkább azt mondjátok meg, hogy a búsba kerültünk ide? Pofám leszakad. Tegnap még a Balatonnál voltunk, nem? Késő tavasz vagy kora nyár volt, nem? Isteni volt. Most meg amolyan tél van, nem? Basszus! Vagy legfeljebb kora tavasz? Nem?! És mikor volt az a tegnapi? És akkor ma tényleg ma van? Vagy nem?

Az elme szabad állat

- Hát persze hogy ma van, és most éppen kora tavasz van! De mit csodálkozol ezen? – pattan fel a bőrszékből az Arthur inkognitóját ideiglenesen felöltő és az angol zakójával együtt most nagy lendülettel ledobó Sigismund.
- Koestlerék 1983. március 1-jén Londonban léptek ki végleg, nem? *Exit* – ahogy ő írta. De a múltkor, kedves Mignon, az Andreas fedőnevű barátod már leszögezte, hogy a továbbiakban előfordulhat, hogy, idézem: „David Hume szelleméhez tartjuk magunkat, vagyis az emberi képzelet tetszés szerint változtathatja meg a maga ideáit és képzeteit. Élünk vele!!!”
- Hát élünk. Most éppen Londonban. Élünk vele. Pontosabban halunk.
- Á, lófaszt, rühellem a szójátékokat, adjatok bort! Fehéret! De finomat!
- Nekem is! – csap ekkor az asztalra Ottilia, aki Koestler felesége, Cynthia Jefferies szerepében üldögélt ott eddig. – Ebben a kastélyban biztos lapul

valami franciás borospince. És ha kérhetném, akkor inkább pezsgőt! *Mumm Cordon Rouge Brut!* Cynthia nem ivott meg bármi lötytyöt. Ahhoz éppen elég hedonista sznob volt az Arthur, hogy ne engedélyezzen neki ilyesmit. Szóval *Mumm Cordon Rouge!* Molnár Ferenc kedvence. Állítólag.

– Naná! A másik hedonista. Amúgy ennek a Pál utcai fiúnak két nője is öngyilkos lett. Vanda, a titkárnője New Yorkban, 1947-ben, és 1961-ben, már jóval Molnár halála után az első felesége, Vészi Margit is. Hetvenhat évesen, a spanyolországi Alicante kisvárosában, egy szállodában, ugyan hol máshol... – mondja most feltehetően valaki, de hogy kicsoda, azt e sorok Közreadója mindeddig nem tudta kihüvelyezni. A legjobb tipp talán Sigismund lehetne, aki most még odaveti: – Ady egyik szerelme, mellékesen. Margita, aki élni akar. De eszerint inkább halni, de a búsba már ezekkel a szövickekkel! Ki a bánatos lófasz diktálja nekem ezeket?! Én itt valami narratív omnipotenciát szaglintonk! És noha dühös, azért már szavalja is:

*Nem volt benne lakos teljesülés,
Kunyhó, kastély, ágyas lugas, se garni:
Nagyon magyar és nagyon együgyű,
Találkozás e terhes Hunniában:
Találkoztunk, mi száz korszakkal ér fel
Fölvadult szittyá s frányás, zsidó néember.*

48

– Ez a rémes Ady... – ütődik fel félálmból Mignon. – Mi a túrót jelent az, hogy „lakos teljesülés”? De mi most se garniban, se kunyhóban nem vagyunk. Kastély ez, Adykám!

– Meg Molnár is. Játék a kastélyban – vakkantja Sigismund. – Szóval mi most akkor lakosan teljesültünk...

– És Puccini nője is volt a Vészi – szólal meg váratlanul a másik szobából Eduard, aki, úgy tűnik, egy elég jó minőségű pianínó előtt ül. – Ha már Puccini, akkor mindenképp megjegyzendő, hogy inkább Turandot volt a Margit, mint amolyan tüdőbeteg Mimi...

– Vagy még inkább Musette. A *Bohémélet*ből – teszi hozzá egyértelműen Stella.

– Nocsak. Te az operákat is vágod? – kérdi Mignon.

– Inkább hagyjuk az operát. Meg a horgásztanyának maszkírozott üdülójét is – veszi vissza a szót Eduard. – Mert ha most egy másik helyszínre vetett minket a képzelőerőnk, akkor Hume helyett idézhettük volna akár Bornemisza Pétert is. Fejből mondom, de remélem, helyesen: „Az elme szabad állat. Őtet sem láncsal, sem kötéllel meg nem köthethed. Hanem mindenkor, éjjel és nappal, és mikor alszunk álmunkban, csak elforog.” Én csak örülök a helyszínváltásnak, mert ez a talált zongorácska nem rossz, meg plusz Ady-fekete is, szerencsére. És a Balatonnál híre-hamvát se láttam bármiféle hangszernek.

És azzal *molto concitato* pötyögni kezdi a kétvonalas C hangok hisztérikus szaggatással lüketető sorozatát, egy modern kantáta bevezető ütemeit – legalábbis így fogalmazta meg e sorok íróinak egyike. De aztán legyint Eduard:

– Tovább már nem tudom játszani, pláne séróból. Kurva nehéz. Igaza van a szerzőnek: „Virág az ember.”

– De legalább kurva szép. Virág az ember... – sóhajtja Mignon. – Végre valami nem nyálas benyögés...

– Magyar. Tizenhatodik század. Ördögi kísértetek – mondja Eduard.

– Ez se rossz. Amúgy ma marha szellemes mindenki. Elismerésem. Legfőbb ideje, hogy végre ülés legyen. Zizegjetek, nyomuljatok. Döntsetek ki az asztalra az agymenészeteket. Egy másik narratív síkra. Felőlem akár a padló síkjára is, bár kár lenne érte, mármint a padlóért. Hajrá! De a baszottul fontos kérdést akkor is fel kell tenni.

– Éspedig?

– Mégpedig ezt: hol van Andreas? – kiáltja Mignon a kérdező Sigismund arcába.

Aki csak ennyit felel: – Tényleg. Már csak ő hiányzik. Meg a calvadosa...

Thomas Chatterton halála

– Andreas megvan. Semmi baja, se neki, se a calvadosnak. Az előbbi garantálom, az utóbbi erősen remélem. De most kövessetek, mert Andreas előtt még szeretnék mutatni nektek valamit! – mondja a Stella nevű inkognitót használó hölgy, és elindul a barokkos kastélyka egyik emeletére. Mennek, haladnak felfelé a csodálatos csigákban gördülő falépcsőkön, míg végül az egykor állítólag művészettörténészként munkálkodó, most éppen idős aszszony benyit egy meglehetősen koszos padlásszobába.

A pókpiszkos, apró ablakon át pislá fény szítál a zaklatásig gyúrt lepedővel borított ágyra. Rajta lila térdnadrágban, mellkasát félig szabadon hagyó, buggyos kézelővel ellátott, hullámosan bodrozódó fehér selyeminget viselő fiatal férfi hever; loboncos-fürtös vörös haja a vállára omlik; jobb karja magamegadóan lóg le a légymaszatos padlóra; görcsbe szorult markában teleírt papírfecnik. Az ágy előtt cafatokra szaggatott levelekkel teletömött, kéziratoktól túlcsorduló faláda. A padlón heverő üvegce alján némi folyadék csillog.

Csend van. És fiola. És halál.

Aztán Mignon jajszava: – Andreas!

Ráveti magát az ágyra, és kétségbeesetten rázza a hullát.

– Nem, ez nem ő – mondja hidegen, mutatópálcával a kezében Stella, és rábök a falra, ahol felnagyított méretben rögtön megjelenik a festmény.

– Ez Thomas Chatterton. Mégpedig Henry Wallis 1856-ban készült olajképén. A címe: *The Death of Chatterton*. A mostani lelőhelye persze London, a Tate Gallery.

– Átbasztál, picca!

– Meglehet. Nem te vagy az első. És én se... – inti le Mignont és egyben önmagát Stella.

– És akkor mi van? Nem részben ez a célja az ilyesfajta élőképeknek? Az átbaszás? Ha már ilyen lazák vagyunk... – kapcsolódik be Ottilia, és azzal rákacsint Mignonra. – Nem ezt csinálta Lady Hamilton is? Még a nagy Goet-hét is átdobta a kerítésen. Na jó, majdnem...

– Na, erről se árt majd beszélni a legközelebbi ülésen – nyomul tovább Mignon. – Alig várom. Szeretnék már egy kicsit magázódni...

– Persze, a cél részben tényleg az átverés. Rádásul a méret is csal. Az élőképe is, meg azé is, amit a falra vetítettem. Mert az eredeti kép mindössze 18 × 13,2 inch. Azaz 45,8 × 33,5 centi. Szóval elég kicsi volt – veszi fel most a saját magának írta szólamát a mutatópalcás Stella. – De nem ez az alapja az élőképemnek, hanem az ír James Robinson fényképe, aki 1859-ben, a műtermében a festmény alapján az egyik tanítványát beöltöztette Chattertonnak, az ágyra fektette, és a kornak megfelelő módon lefényképezte az így beállított élőképet, vagyis festménymásolatot. Fokozva ezzel az inkognitókat.

– Meg az élet-hamisítványokat... – teszi hozzá Sigismund.

– Viszont a színezett fotón az ablak majdnem csukva, míg a festményen teljesen nyitva áll. Hogy egyéb különbségekről most szó se essék. Bárki megnézheti és ellenőrizheti, ha mindjárt leülünk a könyvtárban, ahol minden igényt kielégítő műtörténeti gyűjteményt találtam. Amúgy itt is van, nézzétek! Még levelezőlapként is árusították! – mutat Stella a pálcájával az egyik sötét függönyre, ahol azonnal megjelenik a Robinson-féle fénykép is.

– És látjátok, ezzel megint Londonba jutottunk. *Keep calm, miss Mignon!* – mondja Andreas, azzal feltápáskodik az ágyról, és lehel egy finom csókot Mignon homlokára. – De most már meginnék egy valódi calvadost! Úgy érzem, órák óta heverek itt. De még inkább évszázadok óta...

– Hogy nézel ki?! Mi ez a rémes lila gatyá rajtad, plusz ez vörös hajzuhatag? Mint valami poplófasz sztár!

– Á, ez csak paróka, kicsim. Így nézett ki a festményen Thomas Chatterton. Stella legalábbis ezt mondta, amikor berendezett ide – mondja a fiú, és a földre löki a vendéghegyét. Mignon meg akkorát rúg bele, hogy a paróka átrepül a szobán, és valami pormacska-halomban végzi.

– Nana, csak lassan a testtel! Ez egy eléggé szépen kidolgozott paróka, kicsim... – mondja Stella. – Mert hála az égnek, a ház nemcsak mesés könyvekkel van tele, de régi göncökkel is, kedves, igényes Mignonom. Férfiaknak és nőknek egyaránt. Másként sosem tudtam volna beállítani ezt az élőképet. Szerintem te is találsz valami kedvedre való cuccot, ha netán egy másik *tableau vivant* megalkotására szottyán kedved. De ha...

– Igen. Találok valamit. Értem – vág közbe Mignon. – *But who the fuck is Thomas Chatterton?*

Chatterton és a többiek

– A mi emberünk – folytatja Stella. – 1770. augusztus 24-én ivott mérget, feltehetően arzént, mégpedig ismét csak Londonban. Novemberben lett volna 18 éves. Amolyan preromantikus költő. *The marvellous Boy, the sleepless Soul*, ahogy a nagy Coleridge írta róla. A csodagyerek, az álmatlan lélek.

– Meg első osztályú hamisító, amennyire az egyetemi múltamból rémlik – szól Sigismund, aki immár a hatalmas ebédlőben terpeszkedve emeli szájához a borospoharát.

– Emeljünk rá poharat! – kacag fel Ottilia a kikövetelt pezsgővel a kezében. – Éljük!

– Jó, a pezsgőnek én se tudok ellenállni. Pláne nem egy ekkora hodályban. Ez is francia, ugye, Andreas? – mondja Mignon, és összekoccintja Ottiliáéval a poharát. – Kastély-pezsgó, beajulok. Gyere, Thomas, igyál te is egy slukkot...– Ha te mondd... De ez most már ülés? – kérdi a Thomas nevű inkognitó mögé rejtőzött Thomas. – Mert akkor nem tegeződhetünk...

– Nem, egyelőre még nem ülés. Ülésen amúgy sincs alkoholizálás – mondja e sorok íróinak egyike, de hogy pontosan ki, az nem derül ki a hátrahagyott szövegekből, legalábbis ezt állítja a Közreadó.

– Szóval Thomas Chatterton – veszi vissza a szót Stella. – Aki tényleg hamisító volt.

– Kicsit bővebben? – szól Andreas.

– 1752-ben született Bristolban, apa nélkül nagy szegénységben nőtt fel; az ősei sekrestyések és sírások voltak az ottani székesegyház szolgálatában. Már nyolcévesen költögetett, de senki nem törődött vele. Egyszer azzal állt elő, hogy régi verseket talált a templomban; majd amikor elhitték, hogy eredetiek, mind több és több remekművet „fedezett fel” – először egy hajdani hídavatás leírását közölte egy bristoli lapban. Egy régi költőt talált ki magának, az állítása szerint a 15. században élt Thomas Rowley nevű szerzetest, és egyre-másra hozta napvilágra Rowley barát költeményeit és drámáit.

– És bekajolták?

– Gond nélkül. De olyan dilettáns már csak azért sem lehetett, mert Coleridge mellett John Keats és Shelley is rajongott érte – folytatja e sorok egyik szerzője, a Stella álnevű maszk. – De előbb még pár szó a festmény történetéről. A Henry Wallis által festett Chatterton alakjához a későbbi nagy regényíró, George Meredith állt, vagy pontosabban *feküdt* modellt, ha szabad így mondanom, noha én sem rajongok a szóviccekért. Viszont munka közben – különösen előtte és után – Mary Ellen, Meredith felesége olyannyira összemelegedett Henryvel, a festővel, hogy hamarosan elhagyta a férjét; Walesben, majd Capriban telepedtek le, és csináltak egy gyermeket, aki a Harold inkognitós névre hallgatott, de végül hivatalosan a Felix Wallis néven futott. Mary Ellen három év múlva halt meg, alig negyvenegy évesen, Londonban, de a temetésén nem jelent meg Meredith, miként Henry Wallis és Mary Ellen apja sem.

– De micsoda vidám szarházi egy banda ez! Agyontiporják a nőt, gyerekeket csinálnak neki, aztán kilökik a szemétdombra. És mindezt egy szerencsétlen, öngyilkos költőgyerek hullája oldalvizén. *Zum Kotzen!* – rikoltott fel ekkor Mignon. – Nehogy már ezekre egy kortyot is! Akkor már inkább erre a nyomorult Maryre igyunk. Meg persze a Thomasra is. Már mint nem rád, hanem a Chatterton Tamásra. Gyere, igyál velem még egyet, Thomas!

– Ismét örömmel – csatlakozik Thomas, és a lányra emeli az italát, talán pezsgőt. – Egyébként mindig kedveltem a sikeres irodalmi hamisítókat. Mert hát mi más az irodalom, ha nem kamu? Másolat. Akkor már jobb, ha nem hazudja magát eredetinek. Vagy nem?

– De. Mint a *tableau vivant*. Meg az úgynevezett *attitude*, amiket az említett Lady Hamilton, Nelson admirális szeretője, eredetileg londoni cseléd-lány csinált Nápolyban Goethe meg egyéb szellemfejedelmek előtt – vágja rá talán Stella.

– Van is erről egy regény. Susan Sontag írta, a címe *The Volcano Lover*. Nem is olyan régi, 1992-es – szólal meg a második vagy netán a harmadik pohár pezsgője mögül Ottilia.

– Óh, róla rengeteget írtak. De van egy regény Chattertonról is, és a címe meghökkentően módon ez: *Chatterton*. A szerző Peter Ackroyd. Ez se olyan régi, 1987-es.

– Nem is olyan régi? Miért, most hányban járunk? – veti fel valaki, de a személyét nem sikerült a fennmaradt kéziratok alapján azonosítani.

– Annyiban járunk, ahányban akarunk. Például 2026-ban. Vagy írjunk most 1993-at – csap a levegőbe Eduard. – Az elme szabad állat. A miénk meg a legszabadabb.

Thomas Cato a színre lép

– Mármost a lényeg, hogy Ackroyd regénye szerint Chatterton voltaképpen nem is halt meg, és még kevésbé lett öngyilkos. Átverés volt az egész, hogy növelje az érdeklődést amúgy eladhatatlan művei iránt.

– Már megint ez a giccses tákolmány. Mindenféle kalandok, meg kamu – akadémikoszodik valaki, aki csakis Mignon lehet. – Nem hagyják nyugodni a maga önkéntes halálában ezt a szerencsétlen kisfiút. Tizenhét éves. Alig ifjabb nálam. Bár ebben az új „narratív síkban”, már magam sem tudom, hány éves vagyok.

– Hetven biztos nem, már így ránézésre. Ha már itt tartunk – veszi fel a fonalat Stella –, annyira azért nem volt nyomorult nőci ez a Mary, ahogy Mignon gondolja. Inkább amolyan lázadónak számított. A viktoriánus korszakban nem volt egyszerű lelépni a férjtől. Komoly rizikót vállalt. Viszont, ha már a mi drága Mignonunk úgy kívánja...

– Én aztán végképp nem kívánok semmit. De ha szabad mégis valamit, akkor azt kérem, hogy most már tényleg legyen ülés! – jelenti ki határozottan Mignon. – Elég az alkoholizálásból!

– De amit mondani akarok még, az baromira a te témádba vág – folytatja rezzenéstelen arccal Stella. – Mégpedig egy nem sokkal későbbi, ugyancsak londoni eset, amelynek a leírását megtaláljátok a könyvtárban, a *Times* bórbe kötött, 1789-es évfolyamában. Mert a mondott évben, szeptember 24-én és a későbbi napokban is arról írt a *Times*, hogy a gyönyörű (*beautiful*), és a londoni Bond Streeten lakó, és mint Chatterton, ugyancsak tizenhét éves Eleanor Johnson nevű cselédlány, patkányirtás ürügyén higanyt vásárolt a patikustól, és aztán különféle folyadékokban feloldotta, megitta, végül iszonyatos kínok közt kiszenvedett. Mert egy négerbe volt szerelmes, aki „agyontiporta a nőt, és kivágta a szemétdombra”, ahogy Mignon mondta nem is olyan régen. És nem fogjátok kitalálni, hogy hívtak a fekete embert.

– Tamás bátya? – röhög fel Thomas.

– Elsőre nem rossz – mondja mosolyogva Stella.

– Vagy inkább Uncle Tom? – próbálkozik Andreas.

– Nem! – de most már röhög Stella is, és vadul magába dönt egy újabb pohár *Cheval Blanc* vörösbor. – Ti meg fogtok lepődni. A fekete férfi neve ugyanis: Thomas Cato.

– Ilyen tényleg nincs. Cato, a római... – motyogja Sigismund.
– Minden van, hiszen te is tudod – suttogja részben maga elé Ottilia. – És még pezsgő is, szerencsére. De azért jöhetne egy újabb palack.

Vagy három. És most már lehet *Veuve Clicquot* is!

– Igen, Cato, a néger római. És ezt be is tudom bizonyítani a könyvtárban. Csak Mignon döntésére várok! – kiáltja Stella.

Mignon ül és ül, magába omolva, miközben mindenki más a saját poharával törődik. És kezd megint átváltozni; lassan levedli mostani jelmezét, hogy ezúttal fekete nadrágkosztümben lépjen elő, önmaga számára is meglepetést okozva. Ekkor aztán úgy dönt, hogy ebben a jelmezben tényleg dűlőre kell vinni a dolgot, és feláll:

– Stella, kérem, haladéktalanul vezessen a könyvtárba minket!

Stella kalauzolásával igencsak kényszeredetten vonulnak be a szattyánkötéses fóliánsokkal, öreg és modernebb anyaggal egyaránt roskadásig megpakott intarziás könyvszekrények közé. Helyet foglalnak a terem közepén álló hatalmas tárgyalóasztal körül terpeszkedő bőrhuzatos karosszékekben. Jó pár szék még így is üresen marad.

Némi kiábrándult csend. Feszengés.

– Na, akkor ezennel válasszuk meg Mignont a mai ülés elnökének – javasolja talán Ottilia.

– *Nihil obstat* – nyugtázza Sigismund. – Bár a fröccsöm azért eléggé hiányzik majd... Bár inkább áttérnék a whiskyre. Ardbeg, természetesen.

– *Kein Gespritzter!* Semmi pia! – rikoltja Mignon, és egy valahol felszedett kis fakalapáccsal keményen az asztalra csap. – A Szabadság Hét Köre csoport ülését ezennel megnyitom! De mielőtt felkérném Andreast, tartsa meg régóta várt előadását a mindnyájunkat mélyen gyöttrő kérdésről, hogy vajon tényleg öngyilkos lett-e Petőfi, előbb felszólítom Stellát, hogy ismertesse a bújútiful Eleanor Johnson és a fekete férfi, Thomas Cato esetét! És veszem magamnak az elnöki bátorságot, hogy ezennel felülbíráljam magam! Mert elnézve most a gyülekezetünk savanyú pofáit, kivételesen, legalábbis Stella előadása alatt, engedélyezem nektek az ülésen az alkoholizálást. Valamint a tegeződést is! – és megint nagyot csap az asztalra a kalapáccsal.

Mire kitör a tapsvihár, már amennyiben hat ember képes egyáltalán ilyesmi előidézésére, írta később e sorok szerzőinek egyike.

A holdkóros Eleanor

– Nos – kezdi Stella, amikor az egyik olvasó állópulton felüti a bőrbe kötött *Times* 1789-es évfolyamát. – Így kezdődik Eleanor Johnson 1789. szeptember 24-én írt búcsúlevele: *My dear Thomas Cato, The letter I received this evening makes me very unhappy, to think you should expose me, and say I am deceitful, and forget my promises so soon; no, my dear, I am not deceitful, nor did not intend to be.*

– Kérlek, Ottilia gyere ide mellém, és fordítsd a szöveget!

– Minek? Hát itt mindenki tud angolul, vagy nem?

– Persze, de Stella most amolyan rögtönzött performanszban utazik – kájkodik talán Mignon.

– Nők az olvasópult mögött... – röhög fel Sigismund.

– Szóval az este kapott levél nagyon elkésértette Eleanort – tolmácsolja Ottilia –. hiszen a férfi azt mondta róla, hogy álnok, és nagyon hamar elfelejti, hogy mi mindent ígért neki. Pedig: „nem, kedvesem, nem vagyok csalárd, és nem is állt szándékomban az lenni”. És ezzel summázza mondandóját: *you could not make one recompence for the hurt you have done me with the words of your cruel letter, were you to die at my feet*. Amit Ottilia kissé már pezsgősen gyöngyöző kacchanatokkal ekként fordít: „ha a lábam előtt fetrengve adnád ki a lelkedet, akkor sem tudnád jóvátenni amazon fájdalmat, amit kegyetlen leveled szavaival okoztál nekem”.

– Basszus, ez rémes.

– Tényleg az. Különösen az „amazon fájdalom”... – vigyorog Thomas Mignonra, aki elnöki székében ülve kortyolgatja a sampányert.

– És hol van még a vége! – rikoltja Stella, és tovább olvassa a *Times* szövegét: *It appeared, on the evidence of the coroner's inquest, that an intimacy had subsisted some time between the deceased and a black man. named Thomas Cato, a native of East-Indies, on whom she fixed her affections. The black, when examined before the jury, appeared so ignorant and illiterate, that nothing could be collected from his evidence, nor the purport of the letter he sent become at, but when her letter to him was read he wept bitterly. The jury brought in a verdict of Lunacy against Eleanor*.

– Ez tényleg szörnyű. Vagy siralmas – szól be pezsgővel a kezében Ottilia. De már fordítja is: „A halottkém vizsgálata szerint az elhunyt és egy Thomas Cato nevű fekete férfi között, akihez a lány szenvedélyesen ragaszkodott, egy ideje intim kapcsolat állt fenn. Thomas Cato annyira tudatlan és szinte analfabéta volt, hogy semmit sem lehetett kihámozni sem a vallomásából, sem az általa elküldött levél célját illetően, de amikor a lány neki írt levelét felolvasták, keservesen elbőgte magát. Az esküdtszék meghozta az ítéletét, amelyben holdkórosnak, vagy mi a túrónak nyilvánította Eleanort.” *Lunacy*, ez valami ósdi szó – húzza el a száját Ottilia.

– Lunátikus, alvajáró. *La somnanbula*. Mint Bellininél Amina. Vagy a Lammermoori Lucia. Őrülési jelenet. És így tovább. Makulátlan operaanyag – dobja be Eduard. – Nem toljuk be ide a zongorát?

– De azért az meglepő, hogy a férfiak sosem örülnek meg. Az operákban, már amennyire tudom, csak a nőknek van örülési jelenetük, vagy nem? Mit szólsz ehhez, Mignon? – kapcsolódik be Thomas.

De ő egy szót sem szól.

Annál inkább Stella:– Bizony. És a *Times* meg a bulvársajtó persze rögtön úgy ünnepelte ezt rémséget, mint Othello és Desdemona szerelmének újjászületését. Meg ott volt még a Rómeó és Júlia, naná! – csapja be ezennel a *Times* kötetét Stella, és ő is ledobja magát az asztalhoz.

– Rúgjunk be! – kiáltja ekkor Ottilia. – Ahogy Baudelaire írta: „*Enivrez-vous! Il faut être toujours ivre. Tout est là: c'est l'unique question. Enivrez-vous; enivrez-vous sans cesse! De vin, de poésie ou de vertu, à votre guise*.” De ezt már nem fordítom, nem fogok versenyezni Szabó Lőrincsel.

– Jó. Rúgjunk be! Borral, költészettel vagy operával, ahogy tetszik – mondja Eduard. – Az opera mindig giccs. De olyan giccs, ami átcsap, ha jó.

– Igen? És mibe csap át, kedves muzsikus Eduardom, ha szabad kérdeznem? – kérdi valószínűleg Andreas.

– Hát, mondjuk, a szupergiccsbe. Lásd Trisztán és Izolda.

Minél giccsesebb, annál jobb. Kéne ide egy zongora.

– Szóval a daljáték amolyan *camp*, ahogy Susan Sontag írta – szólal meg az Otilia nevű inkognitó.

– Na, már megint ez a Susan. Majd egyszer mutassatok be neki. Vagy mi...

– Már halott, ha jól tudom. Én még láttam Pesten. Nagyon jó nő volt. Találkoztam vele egy Dunára néző lakásban. Elég régen. 1985 táján, ha jól rémlik – mereng Sigismund.

Az ádáz isten

– De valamit azért nem értek – szólal meg váratlanul Mignon. – Miért kellett egyáltalán ítéletet hirdetni a halottkémnek? Ki volt a vádlott? És milyen alapon? Ezt nem értem.

– Hát a kis Eleanor volt a vádlott, kicsi minyon. Mert akkor még bűncselekménynek számított a szuicídium. Amúgy ez a szó, mint azt egyebek mellett Georges Minois *Histoire de suicide* című, nem is olyan régi, azaz 1996-os könyvéből is megtudhatjuk, először 1642-ben bukkant fel az angol nyelvben, mégpedig Sir Thomas Browne *Religio Medici* kötetében. Egyszerűen el akarta különíteni az addig általánosan használt, szerinte keresztény és számára mindenképpen megvetendő *self-killing* kifejezést a latin *suicide* használatával, ekként emelve ki a pogány római Cato tettének nagyszerűségét.

– Aztán a szó 1658-ban bekerült a *General Dictionary* szótárba is – veszi fel a fonalat Otilia. – De hogy milyen komolyan vették a bíróságok az öngyilkossági ügyeket, az pontosan kiderül Al Alvarez *The Savage God. A Study of Suicide* című könyvéből is.

– Nekem kurvára ismerős ez az Alvarez – kapcsolódik be Mignon.

– Naná. Sylvia Plath egyik utolsó barátja, és talán utolsó szeretője is az öngyilkossága előtt. A fél könyv a nőről szól. Meg persze Alvarezről és a saját ifjúkori öngyilkosságáról.

– Persze. Sylvia. Édesem. Sylvia... – leheli Mignon, és elöntik arcát a könynyek.

– Ugyan már, kicsim – vigasztalja Andreas. – Hova tette a sokat emlegetett derűdet?

– Sylvia regényében majdnem elvérzik az Esther, amikor elveszik a szüzességét – zokogja Mignon. – Lady Lazarus. „*I have done it again. / One year in every ten / I manage it –*”. Én csak egyszer fogom. De akkor nagyon! *Fuck yeah!*

– Velem együtt... – ez talán megint Andreas hangja.

– Ha majd megint lesz rendes, piamentes ülés, lenne egy javaslatom. Vagy inkább három.

– Majd később! Mert éppenséggel a kisasszony elnöki rendelkezése miatt ment át kuplerájba az értekezlet... – mondja Thomas, és Mignonra emeli poharát.

– És hát a *Használati Utasítás* kidolgozása is késik – mondja talán Eduard. – Pedig hát ezért is vagyunk együtt, nem?

– Ajjaj, sorstársak. Mielőtt mindenki zokogógörcsöt kap vagy átmegy hülyébe, gyorsan vissza a tárgyra, aztán mehet tovább a piálás! – nyitja meg gyorsan a mobilját Ottilia. – Felolvasok valamit. A második, a *The Background* című fejezetet ezzel a sztorival kezdi az Alvarez: „*A man was hanged who had cut his throat...*” Na, leegyszerűsítve: Egy férfi elvágta a torkát, de életre keltették, és öngyilkosságért felakasztották. Az orvos előtte figyelmeztette őket, hogy lehetetlen felakasztani, mert felrepedhet a toroka, és a seben át végül még levegőhöz juthat. De nem hallgattak rá, és felakasztották. A seb azonnal megnyílt, és a férfi megint magához tért. Eltelt némi idő, míg sikerült összehívni a városi tanácsnokokat, hogy döntsenek a kérdésben, mit is kellene most tenni. Végül összegyűltek az elöljárók, és elrendelték, hogy kössék be a nyakán a sebet, *addig, amíg meg nem hal.* Ó, Mary, mennyire örült társadalom ez, mennyire ostoba civilizáció! „*What a crazy society and what a stupid civilization!*”

Ezt Alvarez szerint a londoni száműzetésben élő „orosz alkoholista és mérsékelt forradalmár politikus” (*an alcoholic Russian exile of mildly revolutionary politics*), Herzen közeli barátja, azaz Nyikolaj Ogarjev írta egyik levelében a szeretőjének, az eredetileg szajhaként munkálkodó, de aztán a csökkentett habzású forradalmár által kitanított és emancipált Mary Sutherlandnek 1860 táján. Legalábbis ezt fűzi hozzá Alvarez. Meg azt, hogy Angliában még száz évig, azaz egész pontosan 1961-ig bűncselekménynek számított az öngyilkosság. És hogy 1969-ben a Man-szigeti bíróság elrendelte egy tinédzser megvesszőzését öngyilkossági kísérlet miatt.

– Már a középkor óta valóban akasztófára felhúzva tették közszemlére az öngyilkosok hulláját az egész úgynevezett keresztény Európában. Vagy egyszerűen a pöcegödörbe hajították őket. Elrettentés gyanánt. Eleanor megúsza, mert az örülteket vagy holdkórosokat ekkor már nem büntették meg. Legfeljebb az állam rátette a kezét a vagyonukra, de hát ennek a nőnek semmije sem volt a fehér testén kívül.

Álnevek kavalkádja

Ültek, iszogattak, páran inkább vedeltek, de mostantól már nem a könyvtárban, hanem a kissé elvadult kertben próbáltak megfelelni Ottilia Baudelaire nevében elkövetett felszólításának, de valahogy egyelőre nem tudtak igazán berúgni – írja e sorok szerzőinek egyike. És a tavaszi fényektől üde parkban felmerül ekkor a kérdés: hogyan ismerkedett meg egyáltalán ez a gyönyörű fehér lány egy fekete fiúval? És hogyan kerültek ágyba? És például hol vette el a szüzességét ez a nagyon megkésett Cato?

– Pezsgőt még! – kiáltja Mignon. – De jó lenne, ha soha nem kellene többé elmennünk ebből a kastélyból. Itt rendezhetnénk be a menhelyünket az öngyilkosoknak... Részeg vagyok, basszus...

– Én is. De azért most eszembe jut, hogy kicsit téves, amit Thomas mondott a sikeres hamisításokról. Hogy imádja őket. Ugyanis hosszú távon sikeres irodalmi hamisítások nincsenek. Mindenki lebukott. Mindig – mondja Andreas.

– Vitatom. Ott van például a Romain Gary. Kétszer nyerte el a Goncourt-díjat, amit a szabály szerint csak egyszer lehet megkapni. Egyszer a saját nevéen, másodszer Émile Ajar néven lett befutó – veszi fel a kesztyűt Thomas. – De ez csak Gary halála után derült ki, amikor 1979-ben befejezett, de a kiadóhoz csak 1980-ban eljuttatott a *Vie et mort d'Émile Ajar* című önéletrajzi életrajzában leleplezte önmagát, Vagy Ajart. Ahogy tetszik.

– *Merde alors!* Persze. *Előttem az élet* – csap a fejére Andreas. – Rádásul Gary is öngyilkos lett. Meg a felesége is. A mieink ők is.

– Ezt ismerem! *Du hast das Leben noch vor dir*. Németül olvastam még Berlinben! – csattan fel Mignon. – Szuper könyv. És ki volt a felesége?

– Színésznő, Jean Seberg. *Kifulladásig*.

– Picsába... – ez most megint Mignon hangja, ha minden igaz. – Ilyen nincs. Kedvenc filmem. Egyik.

– Tudjuk, tudjuk. Mielőtt németül is kivágnád a gyepre, hadd mondjam én meg az eredeti címet: *À bout de souffle!* – kapcsolódik be Sigismund, és legurítja a talán hatodik Ardbeg whiskyjét is. – Nyilván még Münchenben láttad. *Oder doch eher in Wien?*

– Az *Előttem az élet* eredeti címe meg ez: *La vie devant soi* – folytatja Thomas. – Romain Gary eredeti neve pedig Roman Kacew. 1980. december 2-án egy Smith and Wesson márkájú pisztollyal lőtte főbe magát. De ez is folyton álnevekkel élt. És keményen megharcolt a maga inkognitójának megalkotásáért. Kábé ilyeneket írt a naplójában: „Immár fél esztendeje mindennap órákon át mint ruhákat próbáltam fel a különféle álneveket. Kigyönyörűzött írással, piros tintával külön füzetben vezettem őket. Aznap reggel az Hubert de la Vallée volt terítéken, de csak fél óráig, mivel még ennél is inkább vonzott a lovagi korokat idéző Romain de Ronceveau. És hatalmas seregben özönlöttek elé a többiek: Roland Campeador, Alain, Brisard, Hubert de Longpré, Romain Cortés, Alexandr Natal, Vasco la Fernaye...”

A valódi keresztnevével megbékélt, „bár ott volt már Romain Rolland is... Az a gond az írói álnévvel, hogy nincs olyan, amelyik teljesen képes lenne kifejezni, amit érez az ember. El is jutottam a felismerésig, hogy irodalmi kifejezési formának nem elég az álnév, könyveket is írni kell hozzá.”

– Elég! – üvölt fel valaki.

De Thomasnak nem: – Kézenfekvő kérdés: ki nyert kétszer? Gary vagy Ajar? Vagy a díjat voltaképpen egy harmadik személy söpörte be, azaz mindkettőjük megalkotója, aki esetleg Roman Kacewgari lenne, hiszen tudjuk, hogy már az „eredeti” név, a Romain Gary sem más, mint irodalmi álnév?

– Igen. Hol húzódnak az Én határai? És ha ezek cseppfolyósak, akkor nem mondhatjuk-e azt, hogy az Én határtalan? Ki írja a könyveket? – kérdi olvasás közben e sorok Közreadója. – Ha nem Gary vagy Ajar, akkor netán az „Elbeszélés Szelleme”? De neki is szüksége van egy lejegyzőre, egy írnokra, aki nem más eszerint, mint a szerző, vagyis az, aki a címlapon tündököl. Egy Thomas Mann.

– Én se vagyok hülye – mondja Mignon, felbambulva az üres égre. – Az Én az érzések váróterme. *Wartesaal für Empfindungen*. Ezt hallottam folyton Bécsben az Ottótól, szóval a Weiningertől. Persze aztán ő is öngyilkos...

– És Gary sok írnokot akart; tudjuk, hogy a rendkívül sikeres Ajaron kívül (aki összesen négy regényt írt), még legalább négy író t működtetett, közülük kettő lett nagyjából elismert: Fosco Sinibaldi és Shatan Bogat – zárja le előadását egy nagyobb pohár borral Thomas.

– Egyébként már a Petőfi is inkognitós név – mondja Andreas – Álnév. Művésznév. Satöbbi. Hiszen eredetileg, ugye, Petrovics volt a szentem. És képzeljétek, egyszer valaki látta ezt a sírkövet valahol, talán egy szerb temetőben: *Itt nyugszik felejthetetlen férjem Petrovics Sándor 1906–1977.*

– Többet kellene temetőbe járni. Közösen – követeli Mignon. – Legközelebb ott legyen az ülés!

– És Alvarez azt állítja, hogy Chatterton halottszemléjén senki nem jelent meg, hogy azonosítsa. És végül a valódi Thomas helyett *William Chatterton* néven földelték el a Shoe Lane dologház sírkertjében. Szóval a saját maga gyártotta inkognitója, vagyis Thomas Rowley után a nyakába akasztottak egy kéretlen fedőnevet is.

– Nem lehet, hogy az olyan ember a született vagy vérbeli öngyilkos, aki nem találja meg az életben a saját, tökéletesen működő inkognitóját? – kérdi talán Eduard.

– És? Mi? Mi vajon már megtaláltuk? – kérdi a magát Ottilia néven futtató Ottilia.

– Vajon? – lihegi elakadó lélegzettel Sigismund, és azzal elterül a fűvön az asztal alatt. Hamarosan mellé zuhan Ottilia is.

Most kedves a csend.

58 Ám a kastélyból hamarosan zongoraszó szűrődik ki. Mignon feláll, és immár ismét a harangszoknyájában suhogva elindul a ház felé. Talán arra gondol, hogy Sylvia az egyetlen regényét a Victoria Lucas álnéven jelentette meg 1963. január 14-én.

Közben zsírosodnak a felhők. Egy villanás, és a saját zivatarait maga előtt kergetve máris elárad a kastély felett a nyár.

(folytatása következik)

Vörös István

Ballada a barátságról

A barátságnál nem lehet szebb
semmi ellenségeskedés,
valami összerándul itt bent,
a szeretet szúr, mint a kés.
Az önmegértés is kevés,
jön egy hatalmas nagy erő, mi
a gonoszsággal összevész,
a végtelent kis helyen őrzi.

Hogy van valaki, aki téged
önmagadnál is jobban ért,
az sokkolhat, de nem feszélyez,
világából nem maradék
jut teneked, hanem egész,
egy kicsit égi, kicsit földi,
ha segítség kell, ő merész,
a végtelent kis helyen őrzi,

de ad belőle, hogyha kéred,
vagy kérni se kell, az a jó,
bármire érvényes ígéret,
bármikor alkalmazható.
Nem kényszerből jó, nem adó
ez, és nagy hőstettnek se érzi,
mert minden éppen így való.
A végtelent kis helyen őrzi.

AJÁNLÁS

Barátom, álmomban is ott vagy,
de ezen nincs mért meglepődni,
aki az igazságra szomjas,
a végtelent kis helyen őrzi.

Hamis hangok közül

Ez csak kicsit szörnyű idő,
lassan zuhan le ránk a hó.
Minden olyan,
hogy boldogan,
szinte már készakarva,
de mégse értve, mit teszünk,
tesszük tönkre az életünk,
és rohanunk a bajba.

A hideg, lassú háború
hízelegve közel nyomul,
mert béke már
a faj-halál,
bár itt van az enyészet,
egy-két fölös férget kivon –
hiányoznak olyan nagyon?
A lényegét nem érted.

Mindig marad a baj után
pár túlélő, aki simán
kimondja, hogy
a nap ragyog.
A holtak mit kívánnak?
Ha nem élnek, nincsen szavuk,
tartsák magukban bánatuk!
Szolgái a halálnak!

Azt tudni kell, mindig lehet
úgy színeznünk a híreket,
hogy majd a bajt
önként akard.
Épp ez az új történet,
a mindenségben éteri
hősök hada vezéreli,
de elnyomja az ének.

Királyt a lázadáshoz!

Nevét sincs kedvem leírni azoknak,
kik ma bírói a hatalomnak!
Megint becsapott vagy, nem túl bölcs nép!
Ám, hogy bízol még magadban, az szép
nagy marhaság, nem is számít sokat –
hozzátok vissza a királyokat!

Amit az egyik nap vásárolsz,
másnap épp attól unalmas a polc.
Aki lenyesi a fa lombjait,
nagyjából mindenkit idegesít,
mégis azt mondják, ez az ámulat –
hozzátok vissza a királyokat!

Nem, mert velük túl jó volt a világ,
gyűlölték, félték mindig a királyt,
de legalább volt valami biztos,
nem ezerféle hazugság, mint most.
A kiábrándultság bután feldagad –
hozzátok vissza a királyokat!

Maradjanak ők csak szimbólumok,
hány meg nem értett dolog, hány titok
van, és a világ tévitélete,
hogyminden vagy fehér vagy fekete.
Senkinek nem számít a gondolat?
Hozzátok vissza a királyokat!

Még az is jobb, mint ez az izgalom,
mit örül le a dühös hatalom,
mikor igazságtevő kedvben ég,
s milliók megértése sem elég;
kár ordibálni annyi rossz miatt –
hozzátok vissza a királyokat!

Nincsenek hősök: focidrukkerek
formázzák meg a mai életet,
kezét mindegyik bátran emeli,
öröm egy új félidőt kezdeni.
Hová lett a templomi áldozat?
Hozzátok vissza a királyokat!

Vagy vigyétek, hová akarjátok,
a hatalom mindenkinek átok.
Legyen minden csak adatforgalom!
Inkább a lázadás-munkát folytatom,
amíg van remény, van egy árnyalat –
hozzátok vissza a királyokat!

Bozók Ferenc

Elkészők dala

biciklisáv – futószalag
éjféli busz lekésve
lidércke fény ufó szalad
vagy iszkoló egérke

a stoppolás talán segít
hüvelyk s „kar inthy” expressz
egy bús sofőr továbbsegít
a cél hajnalra meglesz

mit ér ki késve érkezett
mikor már senki nincsen
tapintgat illó ujjbegyet
egy rég kihúlt kilincsen

Vasas Tamás

A jó, a rossz sakkozik

alapsnitt vagyok.
a jó és a rossz sakkozik.
látod amottan az akasztófákat?
bergman statisztáit? „you son of a...”
azzal a céllal indultam el ma hozzád,
hogy még reggel megnézzük ezt a filmet,
a régi spartacust. tehetek is én arról, hogy
már a csapból is zsidózó metallica-koncertek
folynak. az ember esze megáll. és pihen.
ilyen körülmények között nem megy.
pedig pont kezdtem megszeretni
minden tagadósód között ezt
az eposzi, orbitos revolver-
füstölgést. miért hinném
azt, hogy pont te hazudsz
nekem, az a kezed véres,
amivel reggel végigsimítod
az arcom, mielőtt örökre
elmész, majd visszajössz.

63

G, D, Em, C sírós-nevetős váltakozásban

régebben, persze, de akkor is egy jó dalszöveg kellett volna, amikor még a gitár nem remegett úgy a kezemben. valami játék sláger, hogy mit csinálsz a tv előtt, melyik puffra fekteted a bal lábad, ami mindig bedagad az esti futás után, még akkor is, ha már nem jársz futni, és a régi kocogások napszakaiban kiüresedett, semmilyené válik ez a kis garzon, nem töltheti be az elektromos cigarettádból halkán túlkölő chaplini füstkörök aszimmetrikus rendszere. az hogy bejött.

Gömöri György

Egy túlélő emlékezéseiből

Estefelé Snagovban néha, Imre bácsival
és a nagyobb gyerekekkel együtt
népdalokat énekelgettünk,
persze magyarul. Ilyenkor
a nagy épület végéből női hangok
ugyanazt visszadalolták.
(Nem ismertük, sohasem láttuk őket.)
Miután megbilincselve hazavittek,
a börtönben leginkább mi hiányzott? A rendes
emberi szó, meg a hang, meg a dal.

64

A testről, meg ami még utána jöhet

Tízévesen testünk még selyemblúz:
Sima, puha, érzékeny, lágy anyag.
Később a bőr feszes lesz, szőrzet serked,
S olyan a test, mint rózsaszín pulóver:
Eleven szóttas, egyek vagyunk vele.
Végül, öregen: mint szakadt kabát,
Vagy összevissza foltozott lebernyeg.
A test még él, de nincsen már divatban,
És milyen nehéz már karban tartani.
Igaz lenne, hogy amikor megáll
Szívünk, és agyunkra száll az ősköd,
Még azután is újra létezőnk?
Éter-testben, majd megint a földön,
Más alakban? Vagy pedig örök
Álmat alszunk a földben, és pár sorunkat
Őrzi csak meg a porló nyelv-emlékezet?

Oláh András

határsértés

már nem járok utánad
szabadon szürcsölheted a
cipólevest az étterem teraszán
figyelheted hogyan építik át
a folyóparti házakat
elkopnak az omladozó
vakolatot palástoló fekete fóliák
újraélednek a gipszstukkók
kapuk nyílnak a boltívek alatt
élettel telnek a padok
a Garasos híd tövében
persze ott leszek én is
a lépcsőn kuporogva bámulom
a partot verdeső hullámokat
zavartalan határsértés ez
mintha mindig is erre készültünk
volna az ölelni vágyó
árkádok alatt

65

múltam vagy

egy fiók mélyére zártalak
a kivérzett emlékek közé
fiatalon tesz meggondolatlan
dolgokat az ember
hogyan befészkelhesse
magát valami csalóka álomba
ám ha a fény kialszik
szétpattannak a régi bilincsek

a fénykép hátoldalára
írt vallomásod olvasom
kacér kalandvágó tekinteted
a gyöngybetűkkel
összeegyeztethetetlennek tűnik
de borostával játszó
másnapos ráncaim mögött
fölbukkan a dezertáló emlék
– múltam vagy ma is

Kiss Judit Ágnes

Portfólió 2.0

Nézd, itt vagyok. Már túl a klimaxomon.
Kínos korosztály – kínos a téma is.
Mit ér a nő, ha szülni sem tud
(másra a vén banya meg minek kell)?

Petyhüdt a bőröm, és hajam egyre fogy,
csüggedt a mellem (néha a szívem is),
gyakrabban kell a síkosító,
még gyakoribb, mikor az se kell már.

Nem táncolok rég, polcon a hangszerem,
olykor tanítok (ritka, ha lelkesít).
A verseim bár megmaradtak,
csak kutya sincs, akit érdekelne.

Sok van mögöttem: vágy, születés, halál,
szégyen, dicsőség – meztelen ez vagyok.
(Még negyven évig hadd lehessek
verve is, áldva is önmagammal.)

A petefészek elégiája

Kimerültem. Az apró magvak,
Miket havonta növesztettem,
Aztán a termőre fordulás
Vak reményével elengedtem,
Itt sorvadnak a szemem előtt.
Emlékszem a régi időkre,
Mikor egyszerre több is érett
Bennem, bár sejtettem előre,
A sejtekből csak egy vagy kettő
Termékenyül meg, jön világra,
Bőkezű voltam, sőt pazarló
Milliárdos. Most más az ábra.

Félig éretlen, félig sorvadt
Ülök a fészek kis zugában.
Egyesülni és szétesztódni
Hiába várok. Hiába vártam.

Konyhám kiürült. Hogy keverjek
Habzó koktélt progeszteronból?
Az ösztrogénből csepp maradt csak.
Átkos idő, mi így lerombol.

Félig éretlen, félig sorvadt
Ülök a fészek kis zugában.
Egyesülni és szétesztódni
Hiába várok. Hiába vártam.

Megvénültem. Elszegényedtem.
Pár eldugott sejt pár garaska.
Aki belőlem megszülettel,
Bár ez lettem, emelj magasba!

Hónapló

Dalos György

Webcam

Berlin, 2022. március 7.

Jelena. S. írja Novoszibirszkából: „Nem tudom, hány évtizednek kell elmúlnia ahhoz, hogy minden helyrejöjjön. Pillanatnyilag megpróbálom ezt az egészet elrendezni magamban, de nem sikerül. Országom megtámadta Ukrajnát. Ez az én nagy szenvedésem, mert valósággá vált az elképzelhetetlen, orosz rakéták verik szét Kijevet, mint egykor a fasiszták. Legrémesebb álmomban sem gondoltam volna erre. Egész testem fáj tőle, mintha valaki összevert volna. Nagy szenvedésem azonban már nyolc éve a Donbászban élő embereknek is szól. Mi, orosz férfiak és nők is, akik sokat tettünk a nyugati értékek itteni elfogadtatásáért, tűzvonalba kerültünk, csak másképpen. A világnak ugyanis teljesen mindegy, hogy mit gondolok és érzek személyesen én, az is mindegy, hogy 2000 után soha többet nem szavaztam Putyinra, nem szavaztam sem a kommunistákra, sem pedig az Egységes Oroszországra (Putyin pártja – D. Gy.), hogy 25 év óta minden tőlem telhetőt megteszek, hogy hidakat építsek Németország és Oroszország között, hogy minél több élő kapcsolat legyen, hogy ne klisékből, hanem személyes tapasztalatokból éljünk. Jelena S. nem létezik többé, csak a gonosz oroszok vannak, az egész országnak egyetlen ember döntéséért kell bűnhődnie. Lehet, hogy van is ebben valami, de én még nem tudtam helyrerakni az új világrendet, amelyben nincs többé egyén, csak nép, amelyet meg kell büntetni, mert nem megy ki a barikádokra. Pedig az emberek, nem is kevesen, kimennek az utcára, ahol őrizetbe veszik őket a »Nyet vojnye!«-plakátok miatt, ezrével írnak alá petíciókat a háború ellen, ez azonban a világ többi részében nem játszik szerepet, valamennyien Oroszországból jövünk, és kollektív bűnösökként néznek ránk. Ilyesmiről már több könyvet olvastam, de nem tudtam, hogy velem is megtörténhet. Egész életem a feje tetejére állt, és úgy sejtem, hogy ez csak a kezdet, lesz még rosszabb is – anyagilag és lelkiileg. Befalazva, ortodox hazafiakkal körülvéve élünk ebben az országban. Pedig szeretem az országomat, a kultúrámat, de akkor érzem jobban magam, ha nyitva a határ, hiszen, mint Goethe szokta mondani, az utazás művel. Most azonban legördül a vasfüggöny, amelyet némelyek valahogy mindkét oldalon hiányoltak. Most a nagy politikusok, katonák és fegyvergyárosok nyugodtak, az ő világuk rendben van. De az enyém nem. És a fiamé sem. És azoké az embereké sem, akik Donbászban és az utóbbi napokban Ukrajnában életüket veszítették.”

Megdöbrent az idő félelmetes felgyorsulása. A francia forradalom híre tizenhárom nap alatt jutott el Szentpétervárra, Batthyány Lajos gróf kivégzéséről négy nappal később tudósítottak a bécsi lapok, a Kennedy-gyilkosság egy órán belül vált főhírré a távirati irodák telexgépein. Mostanra az elektronikus kép- és hanghordozók a földrajzi távolságokat legyűrve már-már mikroszkopikusan közel hozzák a történéseket. A hírozón akkor is befogadhatatlan, ha csak a legfrissebb értesüléseket töltjük le az internetről. A helyszínek, Kijev, Harkov, Mariupol, Herszon, Csernyigov, Irpeny, Csap és Beregsurány, beköltöznek a szobámba, tőlem hatvan centire csapódik be egy rakéta és kigyullad egy lakóház. Szemem láttára öregek, nők és gyerekek vonulnak kisebb-nagyobb motyóikkal, kofferekkel, kínai plasztikzsákokkal, kutyával és macskával. Nekem sírják ki az otthonvesztés kínját, a hátrahagyott családtagok miatti retteget, és életük kopár jövőtlenségét. Hogy jövök én ehhez? – duzzog bennem a kispolgár, el kell zárni a rohadt készüléket. Elég lesz, ha húsz év múlva olvasom majd egy könyvben, vagy megkapom versbe foglalva, ahogyan Ilja Ehrenburg idézte fel a spanyol polgárháborút követő tömeges menekülést: „Szöveg nem kellett akkor már a dalnak, / nem volt szomorúbb csoda sohasem. / A kezekben egy tányér föld, s a falvak / vonultak, mint hajók a tengeren.”

Ennek a perverz háborúnak jellegzetes szóvirága a „humanitárius folyosó” kifejezés – az orosz változat még tetézi is: a „gumanyitarnüj koridort” a szokott orwelli rövidítéssel legott „gumkoridornak”, „humfolyosónak” becézi. Ez volna az az elvben demilitarizált útvonal, amelyen a fenyegetett városok és falvak lakói átmenekülhetnek más fenyegetett városokba és falvakba, jobb esetben vonaton, buszon vagy gyalog elvergődhetnek a legközelebbi lengyel, szlovák, magyar, román és moldovai határátkelőhelyig. Vagyis ez a különös humánium nem az otthon maradóknak szól, nem őket kíméli, márpedig ők többen vannak, mint a távozók. Valószínűtlen, hogy félmillió vagy millió városok teljes létszámmal kitelepüljenek, ámbár – mit beszélek én itt? – mi lehetne még az adott pillanatban valószínűtlen? Mellesleg ez az „adott pillanatban” kifejezés is a háborús szókészlethez tartozik, az orosz „na dannüj moment”-ből fordítom. Ahány interjú, politikai nyilatkozat, hadijelentés, megannyi hivatkozás az adott pillanatra, arra, hogy a közlés időben korlátozott érvényű, talán már a mondat végén sem aktuális. Ez idő szerint az „adott pillanattól” egyetlen kiút van: a „humfolyosó”.

A. unszolására mégis visszaülök a képernyőhöz. Egy román internetes gyűjti YouTube-oldalra az elérhető ukrainai térfelügyelő kamerákat. A Majdan téri webcam lenszéréjén lehet látni a legtöbbet. A háború első hetében vagyunk, vasárnap délután van. A hatalmas tér jószerivel néptelen, olykor kutyát sétáltató férfi megy át rajta, máskor fiatal pár beszélget egy pad előtt – nem ülnek le. A kutyaugatást halljuk, a beszélgetést nem. A teret szegélyező főutak üresek, egyiket vastorlaszok zárják le, a négysávos úton egy sávon lehet be- és kihajtani, de ezen is gyéren jelenik meg autó. A kereszteződés túloldalát nem lehet megközelíteni, ott ukrán katonák állnak. Minden gépkocsit, amely oda próbál behajtani, továbbintenek, vélhetően fontos állami épületet őriznek. Kora este hirtelen megszólalnak a légvédelmi szi-

rénák, a weboldal chatforumában kanadai, indonéziai, panamai és európai „megfigyelők”, „OMG sirens” vagy síró emotikonokkal fejezik ki ijedelmüket. A riadónak vége, a másik képernyőn a kijevi állatkertben vagyunk: pingvinek járkálnak a medence szélén – alig hihetően itt és most. A keményebb valóság az ukrán–lengyel határon látható, végeláthatatlan gépkocsi- és autóbusszorosok, lengyel határőrök, civil segítők, cipekedő emberek várják, hogy szabad földre jussanak át.

*

Groteszk helyzet: ezekben a rémületes napokban német és osztrák rádió- és tévériporterek sorra arról kérdeznak, mit gondolok a jövő hó eleji magyarországi választásról. Kicsit olyan ez, mintha Noé apánknál érdeklődnének az özönvíz előtt afelől, milyen lesz a szüret. S noha a téma adja magát, mind-megannyiszor hozzáteszik a felkéréshez, hogy okvetlenül ejtsék néhány szót az orosz–ukrán háború várható hatásáról a kormánypárt, illetőleg az ellenzék esélyeire. Gondolatban végigsakkozom az eshetőségeket: kinek mit hozhat 2022 áprilisában Mariupol szőnyegbombázása, Kijev fojtogató ostromzára, a négymillió menekült s még a háborún túl is fenyegető gazdasági összeomlás rémképe. Zavartan tapasztalom magamon, hogy ezekhez a sorsdöntő fejleményekhez képest engem a hazai mérkőzés kimenetele csak közepesen érdekel. A „Márki-Zay vagy Orbán Viktor” kérdés hazai szempontból minden bizonnyal rendkívül fontos, akár sorsdöntő is lehet, de a világ látószögéből nézve nem hamleti kérdés. A nyugati kollégák célzott kíváncsisága pedig azt a régóta rögzült felismerésemet erősíti, hogy némely történelmi pillanattól – 1956, 1989 – eltekintve igencsak szürke pontja vagyunk a világnak.

70

*

Múzsám volt – hatvan év múltán talán nem illetlenség így említeni. Első randevúnkat a Szent István körúti Sziget cukrászdában tartottuk, amelyet akkoriban törzshelyemnek szemeltem ki. Másfél órát beszélgethettünk, én hevesen cigarettáztam és szógazdagon ecseteltem az érzelmeimet. Neki hamarosan mennie kellett – rajzkészségét fejlesztette egy magániskolában. Arra készült ugyanis, hogy érettségi után a Képzőre jelentkezik, amely akkor a Színmű mellett a legvágyottabb felsőoktatási intézménynek számított Budapesten. Kiléptünk a cukrászdából, és saját vallomásomtól elcsukló hangon megkérdeztem, elkísérhetem-e a rajziskoláig. Beleegyezett. A végcélnál, egy szürke ház előtt félénk puszival búcsúztunk egymástól. A vállán átvett táskából kilátszott a rajztábla és egy zsinigre kötözött tintásüveg. Nyílt a kapu, s ő tizenhét évesen, kicsi alakjával, szénfekete copfjával, hipp-hopp, eltűnt a szemem elől – negatív varázslat. Hét hónap múlva a Hotel Ifjúság kerthelyiségében narancsszörp mellett szakítottunk.

Mindezen viharok lecsillapodtán valóban tartós barátság kapcsolt össze bennünket. Ő szobrász szakon elvégezte a Képzőt, és szabad művészként dolgozott agyagban, bronzban, bár legszívesebben színes faszobrokat készített. Portréin pályatársakat, barátokat a hatvanas-nyolcvanas évek értelmi-ségi szereplőit mintázta meg – lakásom ékessége mindmáig a nekem kikölcsonzott „Petri György. Bronz, 85 cm”, és az idők folyamán engem is többször

„megörökített” plakettban, kisplasztikában, sőt köztéri szoborban is (*Család* – Szegeden, a Tisza-parti sétányon). Nem kerülte el a siker – nemzetközi tárlatokon, hazai stúdiókiállításokon szerepelt, és 1981-ben megkapta a Munkácsy-díjat. Említett festett fából faragott portréi közül én legjobban az 1982-ben Pécsen kiállított *Szent György és a sárkányt* kedveltem. A Sárkányölő elszántra és mégis meglepően jószágosra sikeredett. Modellként társa, Kálmán György számítástechnikus szolgált, akivel negyedszázadot töltöttek együtt, mígnem Gyuri 2009 januárjában szörnyűsége kórban meg nem halt. A társ nélkül élt maradék idő már csak kínszenvedés volt – talán ez elől menekülve szökött maga feledésbe. De ennél is szomorúbb, hogy a kívülvilág is feledte, halálának nem kelt híre, a Wikipédia szerint most is él. Lóránt Zsuzsa, 1949–2022.

Hargitai Miklós

Békefront

Március közepe van, a háború a negyedik hetében jár, és olyasvalamit kellene írni, ami még április elején is érvényes lesz. Készültem erre, tartalékkoltam a témákat, de egy hónappal ezelőtt, amikor az előző bejegyzéssel dolgoztam, Ukrajna lerohanása még csupán egy valószínűtlenül rossz álom volt, a mi kis világunk sorsfordító kérdésének pedig az látszott, hogy lesz-e változás idehaza a hatalomban. Mára viszont – bármilyen nehéz is ezt belátni a felfokozott belpolitikai hangulatban – az áprilisi választás a szomszédunkban dübörgő világpolitika jelentéktelen mellékkörülményévé vált (súlya nincs ugyan, de kapcsolódik hozzá: a mi jövőnk is az ukrán fronton dől el).

Szinte felfoghatatlan, mi mindent változtatott meg és értékelt át a háború. A szabadsághoz, az igazsághoz, a megbízható információhoz való viszonyunkat; a gondolatainkat (vagy inkább a tudásunkat) a saját bátorságunkról, önfeláldozási hajlamunkról és hazaszeretetünkről; a biztonságérzetünket; a véleményünket a saját otthonunkról (meg arról, hogy van-e benne pince, és ha van, akkor mennyire tűnik ellenállónak mondjuk egy bombatámadás esetén), az atomenergiáról, a „mindenképpen szükséges” dolgokról és azokról az országokról, ahova egy kiterjedtebb orosz invázió, netán egy atomerőmű-robbanás vagy egy taktikai atombomba ledobása esetén menekülni érdemes. Csupa olyan kérdéskör, ami sem napirenden nem volt, sem relevánsnak nem tűnt február 24-ig, most pedig felnőtt emberek tervezik újra az életstratégiájukat a fentiek alapján (és vásárolnak katonai sisakot, golyóálló mellényt, engedély nélkül tartható kézifegyvert, túlélőfelszerelést – gyakorlatilag kiürültek a military profilú hazai boltok).

Nehéz a dolgunk – gondolom, az összes naplóírónak –, mert pár hét alatt úgy felfordult a világ, hogy az sem egyértelmű, újabb pár hét után lesz-e még belőle valami. Én magam az extrém módon megnövelt hírfogyasztás mellett

leginkább imával próbálom kezelni a helyzetet – az utóbbi sok egyéb járulékos haszon mellett arra jó, hogy segít felindítani az együttérzést azokkal, akiknek a háború nem csupán menekülteket, inflációt, lemondott nyaralást vagy egy közelítő gazdasági válságot jelent, hanem konkrétan az eddigi életük végét – akár biológiai értelemben, akár a pótolhatatlan veszteségeik miatt. Ahhoz, hogy a belátható jövőben helyes döntéseket hozzunk – beleértve adott esetben akár a menekülés vagy a harcokhoz történő csatlakozás kérdését is (ha úgy alakulnak az események, bármelyik reális opció lehet már a közeljövőben), de azt mindenképpen, hogy kinek és mivel segítünk, hogyan foglalunk állást, milyen információkat osztunk meg, és persze hogyan szavazunk. Szerintem nélkülözhetetlen egy bizonyos fokú azonosulás azokkal, akik ma még „ők”, néhány száz kilométeres, az eddig bevetett fegyverrendszerek számára nevetségesen kis távolságra tőlünk, de bármikor „mi” lehetünk. Ahogyan az egykori népszabadságos kolléga, Jászberényi Sándor írta az egyik nagy hazai hírportálnak Kijevből küldött haditudósításában: „Ilyenkor a világ két részre zsugorodik: arra, ahol lónek, meg arra, ahol nem.” És a dolgok természetéből adódóan a két részt nem falak választják el egymástól; valójában nincs is köztük semmilyen választóvonal, csak az idő, a véletlen meg a szerencse.

Az előző század világirodalmának meghatározó élményanyaga volt a két világháború, megkerülhetetlen közös következtetése pedig az, hogy az emberi minőség sokszor csak az olyan határhelyzetekben válik kézzelfoghatóvá, amilyeneket a háborúk teremtenek. Engem őszintén meglepett, ahogyan az ukránok a saját országuk megtámadására reagáltak – azt gondolom, hogy ha Magyarországon történne ilyesmi, pillanatokon belül Budapestig érne a sor a hegyeshalmi kijáratnál; remélem, sosem kell élesben tesztelni, hogy így van-e –, de az első hét végére valamit megértettem belőle. Talán még abból is, hogy tíz- és százezrek mennek haza a szabad világból, hogy fegyverrel harcoljanak a szabadságért. Maga a szabadság valószínűleg mást jelent, mint amit békeidőben gondolni szoktunk róla, és akinek igazán fontos, annak nem is nagyon van más választása: elmegy messzire (sokan döntöttek így, de sokkal kevesebben, mint ahányan visszamentek), vagy valahogyan megpróbálja megvédeni azt, amit a saját szabadsága nélkülözhetetlen kere-
teinek gondol.

A koronavírus-járvány kitörése után is azoknak lett igazuk, akik azt mondták, hogy a világ nem lesz többé ugyanolyan, mint előtte. Olyasféle kollektív sokkok ezek, amelyek legalább egy generációra hatóan megváltoztatják az emberi gondolkodást és viselkedését. Ukrajna megtámadásának a hatása erősebb lesz: az európai ember most megint egy fél évszázadra elfelejti azt az egyébként tetszetős gondolatot, hogy a földnek ezen a táján túléltünk már az országok közötti konfliktusok fegyveres erőszak útján történő elrendezésének korszakán. Nem léptünk túl, és ez a tapasztalat a mai felnőtteknek az egész hátralévő életükre ott marad a fejében. Várhatóan fel fog gyorsulni a kiáramlás, nemcsak a közelünkből, keletről, hanem a fejlettebb nyugati régiókból is (Ausztráliának és Új-Zélandnak nemcsak a devizája erősödött sokat február 24. óta, hanem az ingatlanpiaca is). Svédország

és Finnország alighanem belép a NATO-ba a több skandináv ország mellé. Valamilyen formában minden bizonnyal visszatér vagy legalábbis politikai témává válik sok helyütt a sorkötelezettség. Az atomerőművek népszerűsége középtávon akkor is csökken, ha rövid távon a szerepük fölértékelődik: nem fogjuk elfelejteni azt az éjszakát, amikor az oroszok nehéztüzérséggel lőtték a zaporizzsjai reaktort, és valószínűleg nem csak a mémfaragóknak jutott az eszébe, hogy ha ugyanott mondjuk egy szélenerőműfarm állna, akkor lövöldözhetnének nyugodtan: legfeljebb a lapátokról visszapattanó repeszdarabokkal kellene vigyázniuk, a bolygót és rajta az életet nem tudnák veszélyeztetni.

A változásban annak a lehetősége is benne van, hogy valami jobb lesz, de ehhez most nagyon erős optimizmus és takarékra csavart realitásérzék kellene. Nehéz elképzelni, hogy a következő években bármi jobb lenne (leszámítva azt az esetet, ha béke lesz, mert most csak olyan békére van lehetőség, ami jobb, mint a háború). Rosszabb lesz, és csak az a kérdés, hogy mennyivel; hogy ideér-e az „ahol lőnek”, vagy csak azok érnek ide, akikre lőttek, mi pedig a sors végtelen kegyeként továbbra is naponta átélhetjük, mennyivel jobb adni, mint kapni.

És a miénk a tanulságok megfogalmazásának a lehetősége is. Ennek a háborúnak (talán mindegyiknek) a szabadság a kulcsfogalma: azért van Európában háború, mert az elmúlt két évtizedben a szabadságot újra és újra hajlandók voltunk elcserélni mindenféle árucikkekre. Nem érte meg, Magyarországnak sem: tizedannyit sem nyertünk az „olcsó” – valójában pár hónapos késéssel a mindenkori világgpiaci árakat követő – orosz gázon, amennyit a harcok kitorése nyomán veszített az értékéből a forint, a tőzsde meg a magyar gazdaság az Oroszországgal kapcsolatos rekordmértékű kiszolgáltatottságunk miatt. És ugyanígy nem érte meg sem Németországnak – az Északi Áramlat 2.-re elpazarolt pénzből tovább növelhették volna a megújuló arányát; most ehelyett lóhalálában kereshetnek másik gáz-exportórt –, sem Franciaországnak (hiába kötöttek együttműködési megállapodást a nukleáris fűtőanyagot gyártó Roszatom-leány Tvellel, a kooperációt a szankciók árnyékában nem lehet tető alá hozni, és morálisan is vállalhatatlan lenne), sem másnak. Úgy fest, a világnak az a része, amelyik szereti „szabad világnak” nevezni magát, nagyon drága leckék árán is csak átmenetileg képes megtanulni, hogy mindig ráfarag, ha a szabadságot áruba bocsátja. Most is alkudoznak róla, hiába van háború: Oroszországgal átmenetileg talán nem, de Kínával folyamatosan. Bizonyos szavakat, kifejezéseket, képeket nem használunk, bizonyos népcsoportokról, vallásokról (beleértve a kereszténységet is), országokról (!) nem beszélünk, úgy téve, mintha nem léteznének, nehogy megsértsük „a világ gyárának” érzékenységét. Nem lesz jó üzlet ez sem, ahogyan nem volt az boltolni az orosz kémeikkel, az orosz propagandával, az orosz érdeklő és Oroszországból finanszírozott pártokkal, az orosz pénzen megvásárolt (ex)politikusokkal. Egy ideig talán jónak tűnt, előnyös volt a politikai árazás, de a végén, mint a második (meg az első) világháború óta tudjuk, mindig ki kell fizetni a teljes számlát, kamatostul.

Ami pedig Magyarországot illeti, a mi helyzetünk egészen elszomorító, még az elmúlt tizenkét év gyászos mérlegéhez képest is. Rajtaragadtunk az orosz energián, mint légy az enyvpapíron, a miniszterelnökünk hadban áll az EU-val, a régi szövetségesei nem állnak szóba vele, az újabbak egymással sem (és lapítanak a toxikus Putyin-kapcsolat miatt), a NATO nem bízik bennünk, mert azt hiszi – okkal –, hogy Orbán mindent kikotyog Moszkvának, a lengyelek hátat fordítottak nekünk, a csehek és a szlovákok hirtelen távolságtartóvá váltak – maradtak a szerbek, de állítólag az ottani áprilisi választások után ők is befejezik a putyinista kalandot, és megkezdik az átsorolást az európai vágányra. Egyedül vagyunk, aminél egy háború – és Európa minden bizonnal elkerülhetetlen reintegrációja – idején nincs rosszabb pozíció.

Egyszóval valami olyasmit kellene írni, ami április elején is érvényes még. Valamikor úgy alakult – még az előző rendszerben –, hogy április 4-én van a születésnapom.

Jó lenne békében ünnepelni.

Parászka Boróka

Emberevők

74

Újabb feljelentés érkezett ellenem. Nem tudom, hányadik az elmúlt években. Sokadik. Egy kis vidéki rádió csatornáján van egy, a kevésbé hallgatott órákra időzített beszélgetőműsorom. Kedves és izgalmas azokban az időkbén, amikor a beszélgetés, egymásra figyelés, kultúra ismeretlen és nevetséges fogalom – azoknak, akikben mégis dereng valami a dialógus szépségéről és fontosságáról. De egyébként teljesen jelentéktelen kis produkció, a sajtó peremének peremén billeg. Itt felejtett kis semmiség. Emiatt jelentenek fel újra és újra. Nem vagyok kiegyensúlyozott. Etikátlan vagyok. Ezek a vádak.

A politikai harcok idejét éljük, lehetne ebben a műsorban politikáról is beszélni. Nem is tudom, mért nem teszem meg. Cenzúra? Ahhoz túl racionális érvek szólnak a politikai interjúk ellen: előítéletes közegben, nyilatkozatképtelen vagy nyilatkozni nem akaró emberek között erőltetni, eljátszani a rákérdezést, belekérdezést a válasz halvány reménye nélkül is... Minek? Öncenzúra? Ha rajtam múlna, mégiscsak erőltetném, hadd tegyék fel a kérdéseket. Legalább emlékezzünk arra, mi a kérdés, és hogy a kérdezés az egyetlen, elodázhatatlan feladatunk. De hát érzem, hogy a makacskodásom csak a saját lelkiismeretemet nyugtatná. A (nem létező, elbutult, elgyávult) politikusokkal készített interjúk helyett mégiscsak politikáról, a közös jóról kérdezek írókat, újságírókat, civileket (azaz bárkit, akinek nincs politikai tisztsége). Így jelzem, hogy a politika megszűnt, csődöt mondott, a politikai kérdések, problémák nem szűntek meg, cipeljük mind a terhüket. Szóval hoztam is, nem is, adtam is, nem is műsor ez s benne az én szerepem a Marosvásárhelyi Rádió hullámhosszain.

Ma, a nem létező magyar közmédia korában, a magyarországi kirúgósodászlós-kicsinálós cenzúra idején ez is valami, sőt ez a minden. Ez a kis csatorna (nem olyan kicsi, az egész Székelyföldet szórja Brassótól Kolozsvárig, százezrek hallgatják, interneten bárhol elérhető) pótolja a magyar közszolgálatot. Úgy, ahogy, lásd mint fent. És emiatt, a napi így eltöltött egy óra miatt jelentenek fel rendszeresen a román közrádió vezetésénél. „Magyar emberek” – mondanám, ha nem lenne már herótom a magyar politikában akuttá vált magyarembereztől. A sokadik eljárás indul, hogy „a román emberek” (a román közrádió magyarul nem tudó vezetése) megállapítsák: elég kiegyensúlyozottan beszélek-e Orbán Viktorról, a magyar kormányról. Gőzük nincs a döntnököknek, miről van szó. Csak azt érzékelik, hogy az erdélyi magyarok, akiknek a román kötettségvetésből működtetik ezt a rádiót, egymás torkát szorongatják, marják. Orbán Viktor-fétisük, -fóbiájuk, -mániájuk van.

Az eljárás során lefordíttatják a fenti elvek szerint hűtött, moderált interjúimat – jelzett politikus nevét a lehető legritkábban ejtjük ki, a pozitív és negatív személyi kultusz idején ez is az ellenállás eszköze – majd döntenek. Eddig mindig megállapították, hogy kiegyensúlyozott és szakszerű voltam: nincs is esély másra a jelzett körülmények között. És ha valaki értené, hogy az etikátlan, gátlástalan világban milyen igénye van az embernek az erkölcsre, méltányosságra és nagyvonalúságra, nem is csodálkozna ezen. De nem ért itt senki semmit. A magyar választási kampány utolsó heteiben, napjaiban, évekkal a magyar sajtó halála után, már csak a leszámolás, a düh és a demonstratív hatalomgyakorlás működik. Így születik meg az újabb és újabb feljelentés.

Közben az ukrán–oros fronton dúl a háború. Naponta érkezik hír meggyilkolt vagy elrabolt újságíróról. Szándékosan vadásznak a kollégákra az orosz katonák, mással nem magyarázható, hogy ennyi a halott. Az áldozatokról szóló híreket a nemzetközi újságíró-szövetség küldi naponta, nem tudom, mennyi megy át ezekből a tragédiákból a köztudatba, és ha átmege, vajon megfogane bármilyen gyanú, felismerés, sejtelem. Hogy ezek a békeidős pitiáner sajtó elleni áskálódások, feljelentések milyen összefüggésben vannak az újságírók agyonlövésével?

Még a háború előtt beszélgettem Balog Beátával, a szlovákiai *SME* főszerkesztőjével a Szlovákiában meggyilkolt fiatal kolléga, Ján Kuciak emlékművének avatása idején. Kértem Balog Beátát, írjon arról, mi történt a gyilkosság és az emlékműavatás közötti időszakban: erősödött-e vagy gyengült a sajtó védelme és annak a tudatosítása, miért fontos a sajtó szabadsága. Három nappal az avatás után tört ki a háború, Balogot elsodorták a háborús hírek körületeendők. Egy hónap késéssel küldte el a cikket: tömör, sodró erejű összefoglalója annak, hogy az orosz újságírók cenzúrájától, vegzálásától hogy vezetett az út az agyonlövéséig. Hogy ebből a fajta leszámolásból mit vesz át az orbáni Magyarország vagy Fico Szlovákiája? Nem tudom megfejtene ennek az írásnak az erejét. Profi szerző nyilván, lépésről lépésre építkezik, vezet be a sötétbe. Pontosan adatol, informál, de közben rálátást is nyújt, összefoglal, megmagyaráz. És mégis, mindezekben az egyszerű eszközökön túl van valami egzisztenciális erő abban, amit és ahogy ír. Talán az, ahogy Ján Kuciak halálát, a halála utáni következményeket közvetlen közlelől végignézte, végigélte. Hogy nem

csak a bőrén érzi a fenyegetettséget, de megtanult erről beszélni, írni. Vagy megtanult szembenézni az elnyomással, megalázással, a sajtó elleni támadásokkal, a lejáratással, ezzel a lassú őrléssel, amellyel minden szabad gesztust, gondolatot kikezd a rendszer.

Most veszem észre, milyen személytelen szerkezetben beszélek a feljelentésről, mintha a feljelentéseket nem konkrét emberek írnák, és nem személyes viszonyok lennének a leszámolások mögött. Egymás vérét akarjuk? Akarják? Hogy kell ezt megfogalmazni? Én nem akarom másnak a vérét, de azt is nehezen veszem tudomásul, hogy engem viszont – a még beszélő, gondolkodó újságíróét – nagyon is megnevezhető emberek akarnak elhallgattatni. Két nehezen teljesíthető feladattal állok, állunk szemben (ez is de cudar, személyes és kollektív szinten megélni azt, ami egyszerre egyéni és közösségi). Látni a rendszert, a rezsimet, az általános szabályaival, gyakorlataival, mechanizmusai-vaival. És azt is, hogy ez az emberevő gépezet mind emberekből áll. Egyenként látni az arcokat, a neveket, a gesztusokat, amelyek a leszámolásokat, kivégzéseket végrehajtják.

A választási kampány utolsó napjaiban egy kormánypárti képviselő jön nekem, mint újságírónak: szidom Orbán Viktort – panaszolja a rádiócsatorna hullámhosszain, ahol majdnem egyórás műsoridőt kap. Átlátszó taktikázás: képviselői munkája, teljesítménye nincs, semmibe nem tud kapaszkodni, amivel a kampányhajrában fel tudná hívni magára a figyelmet. Hát támad, primitíven, botrányt keresve. Elszámítja magát, akkora a düh már, az elégedetlenség, hogy nem rám, magára zúdítja a népharagot. Van ilyen: népharag. Talán ez is az orosz–ukrán háború hozadéka. A közeli rombolás, halál, a rettegés felváltja a tehetetlenséget, csírázni kezd az önvédelem. A háborúzó Putyinnal vagy az erős kezű vezető iránti csodálatot erősíti, vagy a véres kezű gyilkos iránti dühöt szítja. A csodálat is, a düh is átszivárog mindenkire, akit a személyi kultusz tart meg, így Orbánra is. És úgy tűnik, most mégiscsak a düh meg a számonkérés az erősebb. „Szidni Orbán Viktort” a kampány utolsó heteiben erénynek minősül. Még akkor is, ha én történetesen minden szidalmazástól távol tartottam magam, és az elmúlt években egyebet sem tettem, mint próbáltam foggal-körömmel, de leginkább racionalitással az értelmes, érvelő kritika területén maradni. Torz és indulatos vita robban ki, amiből igyekszem kimaradni, visszarángatni a bármelyoldali leszámolásból a veszekedést oda, ahol a sajtószabadságról, közszolgálatiságról, politikai felelősségről szóló dialógus zajlik. Hatása van ugyan a higgadságnak és az érveknek, de érezhetően csak időszakos nyugalom érhető el. Túl nagy a tét, túl nagyok az indulatok, és túl kevés az eszköz ahhoz, hogy hűteni lehessen a helyzetet.

Mindennapos munka megteremteti a békét, legalább itt, az úgynevezett békés övezetben. És amikor csitulnak kissé a szidalmak, amikor sikerül a feljelentésbe beletörödni, hozzáedződni, akkor tárul fel igazán a rettenet. A politikai kannibalizmus abból a kispolgári közegből nő ki, amelyben hosszú idő óta élünk, amelyet tényleg békésnek és biztonságosnak hittünk. A szitkozódók, politikailag elkötelezettek, nyíltan és demonstratívan lojálisak mögött felsejlenek az életutak. A családi összefonódások, a klientúrák szövődéke, a félműveltség, alulinformáltság, a sznobizmus, a boldogtalanságok vagy majdnem

boldogság. Az az ígéret, amit a rendszerváltás hozott, és amelyet nem váltott be. A majdnam felszabadulás.

Megfelelő GDP kell az egészséges öntudathoz és önértékeléshez – hangzik el intim, itthoni beszélgetésünkben. Megütközöm: hogy jön ide a GDP? Egy egész nap kell, amíg végre megértem, hogy mennyire nem elég egyszer jóllakni. Mennyire veszélyes egyszer sem jóllakni. Hogy az egész vircsaft, a csontig hatoló gyűlölet, az egymás szomszédaival, barátaival, közvetlen kollégáival való leszámolás mind az éhségtől és kielégületlenségtől való rettegésből származik. Nem szimbolikus vagy átvitt értelemben. Hanem egészen konkrétan. Egymástól féltünk minden morzsát, minden falatot. Ezért lehet mindent megtenni azokkal, akik a hiányalapú rezsimek tagjai. És ezért képes mindenre az, akire rázáródtak ezek a rendszerek. Mert nincs ígéret a holnapi esélyre, a mai jóllakásra sem.

Az orosz–ukrán háború a kiéheztetés és a kiéheztetettek háborúja. Mindenféle értelemben kiéheztetettek: információs, szociális, kulturális, lelki értelemben. A vérszomj a pótlék. És bármennyire is távol tartanánk magunkat, bármennyire is elutasítanánk: az éhség nagy úr. Az éhség az egyetlen úr, és mindnyájan engedelmes szolgálói vagyunk. A frontvonalak már itt vannak, a frontvonalak mögött már felsorakozott mindenki. Csak az első lövés nem dördült még el. A már nem béke, még nem háború pillanatait éljük.

Végel László

77

Kisebbségek a kispadon

Különös hetek és napok! Ukrajnára hullanak a bombák és a rakéták, a lerombolt városokat orosz tankok kerítik körül, az orosz haderő ágyúzza a kórházakat, az iskolákat, az óvodákat, a színházakat, nem kíméli a civileket, gyerekeket gyilkol, immár vagy hárommillió ember hagyta el a hazáját, miközben Magyarországon ünnepelnek. Az általános veszély közepette az ország ünnepli március 15-ét, a '48-as magyar forradalom napját. Tavaly ezen a napon a karanténban Anikóval azon töprengtünk, hogy a legjobb lenne a szobába bezárkózva kitűzni a kokárdát – és hallgatni. Mit kellene tenni ma? Kívül maradni? Hallgatni? Semlegesnek lenni? Tegyük úgy, hogy nem érdekel bennünket? Legyünk boldogok, ha kimaradunk?

Egy évvel ezelőtt március 15-én egyféle karanténban Illyés Gyula *Petőfijét* olvastam, de azóta sokat változott a világ, ezúttal nem Petőfiről olvastam, nehogy eszembe jusson, kik ölték meg a költőt a segesvári csatatéren. Inkább Illyés Mária gondosan szerkesztett *Naplójegyzetek, 1956–57* című könyvét veszem elő. A 2016-ban kiadott könyvet akkoriban frissiben olvastam, most azonban minden egyes mondat többletjelentéssel bír. A címdalton egy budapesti romokban álló ház fotója látható. Illyés Gyula napról napra jegyeze-

tel, és beszámol az orosz rombolásról. „Az agyonágyúzott házsorok tövében a járda olyan lucskos-sáros, akár egy tanyai dűlőút; olyan egyenetlen is; itt is, ott is leomlott ház romdombjára fut fel.” A könyvben számos ilyen fotó látható. Harkivra gondolok. Illyés már az első napokban pontosan tudja, miről van szó. „Hruscsov és Bulganyin ilyenformán ragaszkodik a sztálini korszak területi hódításaihoz.” Újra Ukrajnára gondolok. „...az oroszok beásták magukat a klinikák tetejére és lövik a járókelőket.” Többször is visszatér ahhoz, hogy a szovjet propaganda 1956 kapcsán fasizmusról beszél. Nem csak a propagandisták, hanem az írók is, köztük Solohov. Ukrajna „denácifikációjára” gondolok. Ismerős narrativa, vagy nem? Illyés kiáltványokat ír, szervezkedik és jegyzetel, miközben az ablaktáblákat meg-megrázza egy-egy ágyúlövés. Egy nap a londoni rádióban ezt hallja: „Mélységesen szégyelljük, hogy nem tehetünk semmit Magyarorszáért.” Újra Ukrajnára gondolok. Illyés Gyulát ezek után némileg vigasztalja, hogy a francia írók kiálltak a magyar forradalom mellett. Köztük Jean Paul Sartre. „Szíve és elméje értünk tüzel, ellenségeinket sújtja. Ösztönösen is már a mi igazunkat védi.” Illyés Mária a függelékben közli a francia írók nyílt levelét a szovjet intervenció ellen, amelyet Sartre mellett aláírt többek között Vercors, Claude Roy, Roger Vailland, Simone de Beauvoir, Jacques Prévert és még sokan mások. Ezek után némi reménnyel olvasom Ljudmila Ulickaja orosz íróny nyílt levelét az orosz invázióról. „De már ma, amikor a világ még magához sem tért a sokkból, bizony kimondhatjuk: lesz per és ítélet. Hogy milyen néven vonul be a történelembe, ma még nem tudjuk – nem nürnbergi, nem hágai –, de per és ítélet lesz. Hogy még a bűnös életében vagy a halála után, ma még ezt sem tudjuk.”

Éppen a legrosszabbkor, az orvosi vizsgálatról hazatérve kissé fáradtan ágnak dőltem, de alighogy elszunnyadtam, csengetés ébresztett, valakik igencsak durván verték az ajtót. Ki az, kérdezi a feleségem. A *Szerb Haladó Párt*, hallottam. Jellemző! Mivel a csengetésre senki sem nyitott ajtót, úgy vélték, hogy a csengetésre és a párt nevének hallatára kötelező ajtót nyitni, ha az ajtó nem nyílik, akkor verni kezdik. Kezdődik a szerbiai választási kampány, én pedig megtanultam, hogy mi a különbség a pártok között. Ha csengetnek, majd verik az ajtót, akkor a kormánypártok aktivistái várnak az ajtó előtt, ha pedig csak kopogtatnak, akkor az ellenzékiek.

A vajdasági magyaroknak ebben az évben nem lesz nyugodalmuk, oda a délutáni szieszta. Főleg a magyar kettős állampolgárok elfoglaltsága lesz óriási, mert vagy hatszor-hétszer is voksolnak. A VMSZ teljes gőzzel kampányol. Pásztor István pártelnök a szabadkai *Hét Nap*ban bejelentette, hogy a Fideszen kívül nincs más párt, amelynek „releváns véleménye lenne a határon túli magyar közösségről. Ha az ellenzék mondatot fogalmaz meg a határon túli magyarokról, beleértve a vajdasági magyarokat is, akkor az korlátozó, megvonó, lebecsülő, veszélybe sodró.” A *Szabad Magyar Szó* portál szerint a VMSZ aktivistái számos településen kezükbe vették a választás lebonyolítását, hogy megoltalmazzák a vajdasági magyarokat az ellenzéki áfiumtól. Többé nem a Szerb Posta postásai kézbesítik az április 3-i magyarországi országgyűlési választás és országos népszavazás szavazólapjait, hanem a Vajdasági Magyar Szövetség aktivistái. Nem véletlen vállalkozás,

hiszen időközben a magyarországi választási iroda elismerte: a határon túlról levélben szavazók listáján több mint 15 ezer halott is lehet. Ezenkívül a magyar útlevel birtokában jelentős számban a „hanyatló Nyugatra” távozott sok fiatal vajdasági magyar választópolgár. Nem kallódhatnak el a szavazólapok! Előfordul, hogy az aktivisták nem viszik házhoz a szavazólapokat, hanem üzenetet küldenek a szavazópolgároknak, hogy a helyi pártirodán voksoljanak. Pásztor István pártelnök ígéretet tett rá, hogy az aktivisták mindenben segítenek a polgároknak. Pártirodáknak voksolni – pártaktivisták önzetlen támogatásával. Olvassuk Mikszáth Kálmán remek regényét, a *Két választás Magyarországot*. De nem folytatom, a bölcs Mikszáthnak mindig igaza volt: „Nincsenek többé hazugságok, csak rossz szemmérték van és gyenge ítélő erő.”

Mikszáthot olvasva többször is megfordul a fejemben a bizarr gondolat, hogy a választási mutyikat előbb találták ki, mint a választásokat. Ehhez kapcsolódik az is, hogy az egypártrendszerű mutyikat a többpártrendszer szinte tökélyre emelte. A kisebbségi világ még ezt is túlhaladta: visszatért az egypártrendszerhez. A kilencvenes években még voltak illúziók, hogy a demokratikus fordulat a kisebbségben is plurális világot teremt. A vajdasági magyar közéletben azokban a kockázatos időkben a magyar polgárok tömegesen járultak az urnák elé, mindazok ellenére, hogy akkoriban a hatalom gyanakodva szemlélte, mivel az etnikai jellegű autonómiákban szecessziós szándékot gyanított. Ma a Vajdaságban erről szó sincs, a kormánypárt politikusai lelkesen bátorítják a magyarokat, járuljanak az urnák elé, szavazzanak a pártjukra. Külön buzdítják őket, hogy a saját nemzeti tanácsukra is szavazzanak. Mindezek ellenére a magyarok csupán 25-30 százaléka voksol a magyar nemzeti tanácsra, amelynek létét a budapesti politikusok óriási vívmánynak találják. Végső fokon azonban nem sokat számít a részvételi arány, a nemzeti tanács akkor is megalakulna, ha csupán tíz százalék választaná meg. Az alacsony részvétel eddig nem okozott gondot a kisebbségi politikusoknak, hiszen az komoly kérdéseket vetne fel.

Mindezek után megkockáztatható az, hogy kisebbségben inkább csak imitálják a „nagyokat”. Ezekben a közösségekben is lezárult a rendszerváltás és megszületett a múlt. A kilencvenes évek általános eufóriájában szinte lehetetlen volt felsorolni, hogy a kisebbségi politikai elit miféle nagy terveket sző. Ezt a periódust – Bibó szavaival – a túlfeszített lényeglátás jellemezte, amely azonban nagy mozgósító erővel bírt a kisebbség körében. Elegendő emlékeztetni a hárompillérű autonómiára vagy az önálló magyar iskolarendszerre. Ez is a rendszerváltási illúziók közé tartozik, mint a „nyugati életszínvonal” vagy a demokratikus értékek robbanásszerű virágzása. A kezdet kezdetén úgy tűnt, hogy ezekben a közösségekben is lehetséges a többpártrendszer, idővel azonban kiderült ennek az ellenkezője. Elvben ugyan létezhetnek más kisebbségi pártok, amelyeknek azonban a közéletben nincs fontosabb szerepük, amennyiben nem integrálódnak az anyaországi politikai mezőnybe, avagy nem érdemli ki saját államuk politikai elitjének támogatását. Kiderült, hogy Budapestnek is, Belgrádnak is megfelel a kisebbségi egypártrendszer, ennek köszönve saját alkupozíciójukat nem za-

varja semmiféle verseny a kisebbségi elitek részéről. Az egypárti kisebbségi politikai elit könnyebben integrálódik az országos többpárti parlamentáris rendszerbe. Az új politikai osztály tagjai, köztük a kisebbségi nábobok is bebetonozzák saját pozíciójukat. A konfrontatív színezetű lényeglátó politikát fokozatosan felváltja az uralkodó pártokkal közös nevezőre jutó, „baráti szimbiózist” képviselő politika, amely többé nem fogalmaz meg semmilyen nemzeti radikalizmust a nemzeti többség iránt, ám a régi retorikát sem lehet teljesen megtagadni, mert ezzel végleg elvesztené a választók bizalmát, ezért a radikalizmus befelé irányul, tehát megosztó lesz. A rendszerváltás lezárulása után a kisebbségi politikában nagyobb fordulatok nem várhatók, legfeljebb részleges elitcserére kerül sor az egypártrendszerű struktúrán belül, ami azonban nem a választói akarat következménye, hanem az anyaországi politikai játszmák függvénye. Stabil helyzet születik, amikor az anyaországi kormány és saját államuk kormánya között kifejezetten jó viszony áll fenn. Napjainkra ez az időszak jellemző.

Ennek a politikának természetesen vannak parciális sikerei. A magyar–szerb barátság meghirdetésével, a szoros „baráti szimbiózisnak” köszönve szinte varázsszóra megszűnt a kormányzati médiumokban sokáig kurrens kisebbségellenes narratíva, a kisebbségi nomenklatúra helyi önkormányzatokban pozíciókhoz jut, s elfoglalják a helyüket az úgynevezett „kisebbségi bárók”, akik élvezik mind az anyaországi uralkodó párt, mind saját államuk vezetőinek bizalmát, s ennek következtében a hétköznapi életben gyakran megkönnyítik a kisebbségi polgárok helyzetét. Hátránya azonban az, hogy az uralkodó pártokhoz való szoros eszmei kötődéssel a kisebbségi párt kilép az egyenlő távolságtartásból fakadó alkupozícióból, és belép saját államának és az anyaországnak a politikai konfliktusaiba, aminek nem lenne sajnálatos következménye, ha ezek a konfliktusok nem lennének élesek és durvák, mint ahogy jelenleg Magyarországon és Szerbiában nagyon is robbanékonyak. Ennek köszönve a kisebbségi párt abba a csatatérbe lép, amely nem az övé. Önmagában ez sem jelentene csapdát, amennyiben a kisebbségben több egyenrangú, különböző eszmei színezetű párt létezne. Mivel azonban ez nincs, az egyetlen párt legalább jelképesen betuszkolja a kisebbséget abba a konfliktusba, amely nem az övé, és amelynek végső kimenetelére nem szólhat bele. Magyarán: bármelyik csapat is a győztes, a lelátó egyik része a kispadon ülő szurkoló ellen fordul.

A kisebbség issza meg a levét, bár a labdába sem rúgott.

A szunnyadó iszonyat

Az oroszországi ellenzék legjelentősebb, a nyilvánosságtól elszigetelt személyiségének szószólója, szóvivője által írt műről írni – mi lehet most ennél aktuálisabb? Ezt gondolnánk, és e gondolatnak megfelelően választottuk ki e heti írásom tárgyát.

Mintha tévedtünk volna. Hiszen maga a (nemrégiben Magyarországon járt és itt sokszorosan megintertjűvölt) szóvivő, Kira Jarmis is elmondta: „Amikor Oroszországban kijött a könyv, mindenki politikai manifesztumra számított. Aggódtam is, hogyan fogadják majd, hogy ez tényleg fiktív regény, nem pamflet, még ha életem inspirálta is.” Ráadásul ez a regény a négy évvel ezelőtti Oroszországba visz vissza, akkor íródott, és „azok még más idők voltak” Jarmis szerint is. (Kormos Lili interjúja, *Jelen*, 2022. március 17.) 2020-ban, amikor a mű Oroszországban megjelent, még senki sem gondolta, senki sem rémálmodta, hogy két évvel később ilyen idők lesznek. (Kira Jarmis: *Zárka. Hihetetlen események a 3. számú női cellában*. Open Books, 2022, 496 o.)

És mégsem tévedhettünk olyan nagyon. Minden idő a Rubiconon onnani más időkben gyökerezik. A társadalmi tömeghatást pedig a hétköznapi tudat határozza meg. Az, ami a szellemi élet magasában zajló diskurzus alatt, a hétköznapi mélységeiben termelődik. Az, ahogy a „nem politikaiak” politizálnak. A zárkán belül és kívül.

A *Zárka* zárkájában a főhős, Anya az egyetlen politikai. Anya „nagyon jól tudta, hogy ő maga kivételes helyzetben van. Szerencsés volt, mert a piramis csúcsán helyezkedett el, ahol nyugodtan lehetett felvilágosult vitákat folytatni és elvontabb témák iránt érdeklődni. Ez a csúcs picike volt, mint a tű hegye, alatta a mélyben pedig az iszonyat szunnyadt.”

Az az iszonyat, ami nem is olyan iszonyatos. A zárka hat lakója nem szenved olyan nagyon. A helyzetük nem túrhetetlen, nem kibírhatatlan, rosszabbnak képzelnék a távolból. A piramis csúcsán elhelyezkedő szerencsés, kivételezett „politikai” nyilván sokkal rosszabbat élt át azóta, és mégis, a többiekben szunnyad az iszonyat.

Ányát, Anna Pavlovics Romanovát nem tekinthetjük Kira Jarmisnak, de az ő életútja sem futhat messzire a szerzőétől. Az alkotó azt ír bele a hősébe önmagából, amit akar, és úgy térhet el önmagától, ahogy akar. Ez a fikció szabadsága.

Kira Jarmis 1989-ben született Rosztovban. Tizennyolc éves korában egy tanulmányi versenyen való dicsőséges szerepléssel bekerült a Nemzetközi Kapcsolatok Intézetébe, az MGIMO-ra, ahol nemzetközi újságírást tanult. A diplomájával egy ideig a Puskin Múzeumban és egy légitársaságnál dolgozott sajtós-ként, aztán 2014-ben belevágott az ellenzéki önsorsrontásba. A moszkvai polgármester-választáson induló

Andrej Navalnijnak és az ő korrupcióellenes alapítványának a sajtótitkára lett, és azóta Navalnij sajtója, szövegírója, hangja. 2018 elején került először pár napra szabálysértési őrizetbe, mert negatív véleményt tweetelt az elnökválasztás egyik jelöltjéről, majd pár hónappal később ismét, ezúttal 25 napra, mert az új-raválasztott Putyinról azt tweetelte, hogy ő nem a mi cárunk. Ezen lap olvasóinak többségét alighanem többszörösen, hosszabb időre be lehetne zárni ilyesféle vétkekért, ha a magyar kormány elérné az illiberalizmusnak azt a fokát, amelyre törekszik.

Ezután írta meg Jarmis Navalnij ösztönzésére a regényét, még mielőtt a súlyosabb retorziók elérték volna. Ott volt Navalnij mellett a repülőgépen, amikor rosszul lett a novicsoktól, majd Németországban a kórházban, ahol az ellenzéki vezető életéért harcoltak. Amikor hazatértek, a Navalnij melletti tüntetés szervezőjeként ítélték kilencnapos szabálysértési őrizetbe. Három hónappal azután, hogy megjelent a regénye, amelyben Anyát tüntetés szervezésének vádjával kilencnapos szabálysértési őrizetbe ítélik! Ilyen véletlenek nincsenek. Az ítélet diktatóri önbeteljesítő fikcióvá avatták a regényt.

Jarmis ezután hét hónapra házi őrizetbe került. Nem telefonálhatott, nem használhatta az internetet, a legszűkebb családtagjain és az ügyvédjén kívül nem fogadhatott senkit, nem mozdulhatott ki a lakásából. Valamilyen Covid-szabályozással kapcsolatos ürüggyel másfél éves börtönbüntetésre ítélték, ez elől menekült el, tavaly augusztus óta Litvániában él.

A fiatalabbak egyszer talán megtudják az önéletrajzából, hogy az ő útja honnan és hogyan vezetett az ellenzékiig, egyelőre csak Anya útját követhetjük.

Anya lehetett volna von Haus aus ellenzéki: anyukája izgatottan hallgatta Szaharov közbekiabálásoktól megzavart beszédét a dumában Anya születésének napján, és nem is volt hajlandó bemenni a szülőszobába, amíg nem tudta meg, hogyan végződött az ülés. (Ez például biztosan nem önéletrajzi elem, mert az a nevezetes ülés 1989 májusában volt, Jarmis pedig fél évvel később született.) Anyát azonban baromira nem érdekelte a politika, még az MGIMO-n sem, egészen az utolsó évig, amikor a külügyminisztériumban gyakornokoskodott, ahol mindenki a közelgő választás lázában égett.

Először engedelmes mintagyerekként, aztán lázadó kamaszként fűtyült a politikára. Szökdösött, menekült, nyiszálta az ereit, rendhagyó élettársi kapcsolatban, biszexuális trióban élt a moszkvai kollégiumban, egy orgián készült meztelen képpel bekerült egy bulvárlapba, de mindennek semmi köze nem volt a politikához. Édesanyja hiába veszekedett vele, amiért nem foglalkozik a közügyekkel úgy, ahogy egy felelős polgárnak kell.

Aztán az utolsó egyetemi év őszén a választási izgalom őt is magával ragadta. Először csak annyira, hogy leszavazzon az ellenzékre, de amikor a környezetében, az egyetemen, a külügyben és persze az interneten mindenki a választás elcsalásával foglalkozott, akkor azért az elemi igazságérzet kipiszkálta őt a komfortzónájából. Védekezett a fölháborodás ellen, de a

főlháborodás hiánya is megtépázta az önbecsülését. Ebből a kínos állapotból a választási csalás elleni tüntetés meghirdetése lódította ki. „A tüntetés pusztája bejelentése felkorbácsolta benne azt a felháborodást, amelynek hiánya folyamatosan kínozza. [...] Tétlenül siránkozni a hatalom árulásán cseppet sem volt szórakoztató. Amint lehetőség nyílt a cselekvésre, Ánya haragra fellángolt.”

A tüntetés a törpe kisebbségből is tömeget csinál. A gyengeségből erőt. Hiszen a tömeg közvetlenül hat, nem az egészhez mérődik, hanem a magányos egyénhez. Még egy kis országban is így hat ez, hát még egy óriásiban. Moszkvában. Aki tüntetett a demokratikus ellenzékkel, „a törpe minoritással” a rendszerváltás előtt, érzi, amit Ánya érzett: „elképesztette a tömeg. Ánya képtelen volt elhinni, hogy ez a rengeteg ember mind a tüntetésre megy.”

De még a tüntetve politizáló Ányát sem érdekelte igazán a politika. „A beszédek politikai része nem tett rá különösebben mély benyomást, nagyjából olyan hatással volt rá, mint a felnőttek beszélgetései az ünnepi asztalnál a gyerekkori családi összejöveteleken. Kétségtelen volt azonban, hogy már azért érdemes volt eljönnie, hogy egynek érezze magát ezekkel a jóra való, barátságos emberekkel.”

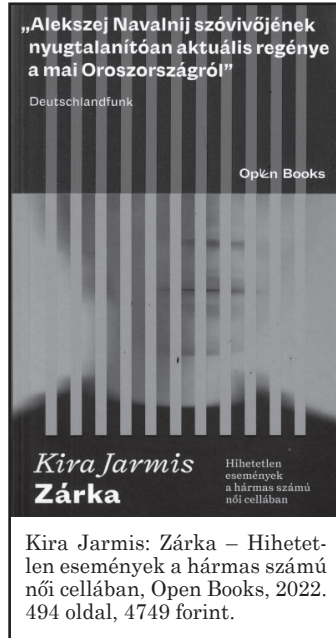
A tömegélménnyel átítatott általános igazságérzet csak később töl-

tódott fel politikai tartalommal. És ahogy feltöltődött, a tömegélmény heurisztikus varázsát elkoptatta a megszokás, a tüntetések sorozata. Immár nem a tömeg öröme, hanem a politikai nézeteiből következő kötelesség-tudat vitte Ányát tüntetésről tüntetésre, az sodorta őt a belsőbb körökbe, a szervezők közé.

Azt a főlényérzetet tehát, amelyet Ánya rejtegetett magában a hármas számú női cellában az öt nem politikai, mondhatni, közönséges cellatársával szemben, nem mintagyerekként, jó családból való jó tanulóként, irigyelt MGIMO-diplomásként, társadalmi előnyök, „szimbolikus tőkék” örököseként birtokolhatta tehát, hanem pusztán aktivistaként.

Hiszen a diploma külsőben nem viszonyult másként a politikához, nem tudott róla többet, mint akik a hétköznapi tudatukat a „tű hegyétől” távol működtetik. Ott, ahol az iszonyat szunnyad.

Ánya emberségből képmutat. Főlényérzetét önvédelemből őrzi, jóakaratból rejti: „Ánya lopva szemügyre vette cellatársait. Az volt a rémisztő igazság, hogy saját magánál rosszabb embereknek tartotta őket, még a legszimpatikusabbakat is. Ettől a szégyentelen, megengedhetetlen gondolattól kissé elpirult. Szerencsére senki sem tudhatta, mi jár a fejében... Fehér hollónak érezte itt magát, ezért igyekezett a lehető legjobban beleolvadni a környeze-

tébe, legalábbis külsőleg. Belül, épp ellenkezőleg, az volt a fontos, hogy ne azonosuljon vele.”

A többiek, a közönséges „fekete hollók” magától értetődően nem fogják elmondani senkinek, hol voltak abban a néhány napban, amelyet a Fogvatartási Központ cellájában töltöttek. Az egyik azt mondja majd a munkahelyén, hogy beteg volt, a másik úgy tesz majd, mintha üdülésből tért volna haza. Ez utóbbi, Maja, a luxusprosti el nem tudja képzelni, mi készíthet valakit arra, hogy ilyesmiről beszámoljon. Anya felvilágosítja: „Miért ne, végül is nem tettem semmi rosszat. Épp ellenkezőleg. Tiltakoztam egy rossz dolog ellen, és még engem büntettek meg érte. Szerintem az ilyesmiről feltétlenül beszélni kell, hadd tudja meg mindenki, mi folyik nálunk. – Hát persze, te vagy köztünk a politikai – fintorodott el Kátya... –, aki tiszteletet érdemel, nem olyan kétes alak, mint mi.”

Anya ezt valóban így is gondolja, szigorúan magában: „Még ha a legjelentéktelenebb vétségek miatt kerültek is ide, Anya titokban meg volt győződve róla, hogy mind olyasfajta emberek, akik előbb-utóbb fogdában vagy börtönben kötnek ki.” Ő azonban nem.

Lehet, hogy Kira Jarmis csak arról tud ilyen jó könyvet írni, aminek az anyaga benne van az életében, és nem igényel cselekményalkotó fantáziát. De az mindenestre biztos, hogy jól érti és érett bölcsességgel preparálja ki a magunkfajta jó házból való közéleti nyüzsgöncök kacifántos lelkét.

Az öt nem politikai cellatárs közül hárman jogosítvány nélküli vezetésért ültek. Egy visszaszólt egy rend-

őrnek, amit az intézkedéssel szembeni ellenállásként minősítettek. Az ötödik pedig nem fizetett tartásdíjat. Ez utóbbi, Irka, lecsúszott alkohollista, aki italért tett meg mindent férfiaknak. Ételre sem volt pénze, nemhogy a gyereke után fizetendő tartásdíjra. Az ő kollégája és ellentpontja Maja, a luxusprostituált, aki bevétele jelentős részét visszaforgatta a testébe. Plasztikai műtétek és kozmetikai varázslatok sorozatával alakította át magát olyan dekoratív barátnővé, akivel milliárdos urak büszkélkedhettek. A kitartott Maja szuverén lény, aki maga dönt életéről és kapcsolatairól, arról, hogy kinek engedi és meddig, hogy luxusszinten eltartsa őt. Natasa tapasztalt tolvaj, aki ismeri a börtönök, lágerek világát, amelyhez képest a Fogvatartási Központ szanatórium. Diána kubai nagypapa gyönyörűsége sötét bőrű unokája, aki huszonöt éves korára a harmadik férjénél tart. Ez a harmadik a második férj fogolytársa volt, akivel a második temetésén ismerkedett meg, mert kivételesen szerencsés tulajdonsága, hogy bármilyen körülmények között képes ismerkedni. Alkalmilag modellkedik és szopáskirálynői címet ért el egy szopástanfolyamon, amelyet születésnapjára kapott egy barátnőjétől. Kátyáról, a cella legtalpraesettebb, a börtönszemélyzetet legharciasabban és legeredményesebben kezelő lakójáról nemigen tudunk mást, mint hogy öntudatos leszbikus.

Kátya ordít a személyzettel akkor is, amikor a reggeltől estig zenét sugárzó, kikapcsolhatatlan rádió váratlanul híreket kezd mondani, amelynek csak Anya örülne, ha megengedhetné magának ebben a társaságban. „– Bediliztek maguk,

vagy mi? – ordított Kátya, a vasat döngetve az öklével. – Kapcsolják be a normális rádiót!” A szolgálatos rendőr azt válaszolja, hogy vannak, akiknek tetszenek a hírek: „– A kibaszott életbe... – mondta megrendülten Kátya. – »Maguknak nem tetszik, másoknak meg tetszik« – ismételte meg zaklatottan Diána. – Ki a fenének tetszhet ez a szar?» Azon a helyen nyilván annak tetszhet leginkább, akinek a legkevésbé. Ányának, aki a hírszolgáltatás minőségével a leginkább tisztában van, s akinek a hivatalos dezinformáció – közéleti információ. A hírektől azok menekülnek, akik egyáltalán nem akarnak, nem is nagyon tudnának, viszonyulni hozzájuk.

A cellatársak amúgy egyáltalán nem értik, miért kell valakit bekasztlizni azért, mert elkapták egy tüntetésen. Kátya megdöbben azon, hogy a tüntetéseket engedélyeztetni kell, pláne a városházán: „– Szóval, ha jól értem, egy kormányellenes tüntetésre egy kormányhivataltól kell engedélyt kérni? – kérdezte Kátya, csípőre téve a kezét. – Ez komoly? Hát beszarok...” A hírek ellen a leghevesebben fellépő, a közélet elemi tényeit sem ismerő, de az életének gyakorlatában magát leginkább feltaláló Kátya ugyanúgy summázza és értékeli a jogi abszurditást, mint egy emberi jogi aktivista. Diána másképp reagál: „– Hát, nincs is mit csodálkozni rajta, hogy dutyiba dugnak benneteket, senki se szereti, ha szembesítik a hibáival.” Az ő hétköznapi tudatában a hatalom reakciója egy hatalom nélküli hétköznapi ember reakciójával egylényegű. A hétköznapi ember is, a hatalom is úgy kerüli a szembesülést a hibáival, ahogy tudja. De Diá-

na az, aki felveti, hogy legközelebb ő is csatlakozna egy ilyen tüntetéshez, legalább lássa, milyen az.

Kátyával és Diánával ellentétben a legtudatosabb törvényszegő, Nata-sa ítéli el a tüntetőket és lázongókat a hatalomtól való szenvedés legsúlyosabb tapasztalataival, lágerélményekkel a háta mögött: „Soha nem volt ilyen jó az élet Oroszországban, mint most! Nézd csak meg, hogy éltek a szüleink, mi volt a kilencvenes években! Ég és föld. Köszönettel tartozunk ezért.”

Maja a lelelkesebb kormánypárti, aki tényleg nagyon jól él a testéből, amikor éppen nem fogják le az érvénytelenített jogosítványa miatt: „Hát nekem pedig nagyon tetszik Putyin... Olyan igazi erős vezető. Most mindenki tisztel bennünket...” Putyin annak az elitnek a csúcán áll, amelynek erős, birodalmukat vezető, mindent elérő sármos férfiai Maját a gazdagság közegeiben tartják.

Irka talán már túlságosan leépült ahhoz, hogy ehhez a témakörhöz kapcsolódjék.

Egy rozmárbajszú rendőr szerint lopni ugyan nem helyes, de ellene tüntetni sem. Ánya megkérdezi: „– Miért, maga szerint mit lehetne tenni a lopás ellen? – Semmit... Én személy szerint elítélem a lopást. [...] Életemben nem loptam egy árva kopejkát se. De nálunk ilyenek a népek... a vérünkben van... Mindenki lop. A csinovnyikok is lopnak. Az a lényeg, hogy több jót tegyenek, mint amennyit lopnak. Most például egész jól élünk. És én ezért nagyon hálás vagyok az ország vezetőinek.” Egy fiatal rendőr viszont arról beszél, hogy otthagyja a rendőrséget, és még az is lehet, hogy az ellenzékhez csatlakozik, mert: „Minden úgy

van, ahogy ti mondjátok, azokon a tüntetéseken. Hazudnak és lopnak. Rendet kell csinálnunk az országban.” A rendcsináláshoz van neki történelmi mintája: „Oroszországnak csak egy rendes vezetője volt. Amikor ő volt hatalmon, na, akkor rend volt. És lopni se lopott. Tudod, ki? – Ki? – Sztálin.”

Ez a hétköznapi politikai tudat mintakészlete. A „nem politikaiak” politizálásának változatai. A „nem politikaiak” választanak a „politikaiak” közül. Rajtuk múlik...

A Fogvatartási Központ a rendes orosz börtönökhöz, lágerekhez képest, mint említettük, szanatórium. Az Anyára kiszabott tíz nap említésre alig méltó. Az utóbbi években sokkal többet elviselt Kira Jarmis külső megjelenése, megnyilatkozásai alapján stabil fizikai és lelki állapotban lévő ifjú nő. Anyán látszik, ami rajta nem.

Anyának éjszaka rémálmai, nappal rémlátomásai vannak a fogságban. Minden cellatársa elbeszélésében fölfedezett utólag, amikor egyedül maradt, valamilyen összefüggést valaminő szál elvágása, kötözése és egy ember életének vége vagy kezdete között. Mintha azok

öntudatlan moirák, sorsistennők lennének. „Megőrültem – állapította meg Anya. Napok óta állandóan hallucinációim vannak, most meg mágiáról elmélkedem.” „Racionális, már-már földhözragadt embernek tartotta magát, mégis belekeveredett egy misztikus történetbe.”

Gyanakodni kezd önmagára. Mi van, ha ő is moira? A szabadulás határán a kőarcú, utálatos rendőrőrnő szenvtelenül közli vele, hogy csak egy nappal később szabadul, mert őrizetbevételének napját nem számították be a büntetésébe. Egy nap ide vagy oda – semmi. De a szabadulás várt pillanatában a kivetítő út helyett a cellába visszavezető út – ez minden. Anya kezében ott van az értéktelen, könnyen elszakítható kis lánc, amelyet Natasa megszokásból és rutinból kilopott a rendőrőrnő zsebéből. Mintha ott lenne Anya kezében a rendőrőrnő, rabléte alkalmi szimbólumának az élete. A misztikus, feltárhatatlan és büntetetlen gyilkosság lehetősége. Ha él vele, az azt jelenti, hogy még ennek az orosz büntető szanatóriumnak és abban egyetlen plusznapnak is gyilkosképző ereje van... Feltör a mélyben szunnyadó iszonyat.

Huszonnyolcból hat

Száztizenhárom év 28 magyar parlamenti választása közül mindössze hat adott valódi lehetőséget a kormányváltásra – ez Révész Sándor nem túl biztató összegzése (*Húzzuk a keresztünk. A magyarországi választások története 1905–2018*, Európa Kiadó, Budapest, 2022, 279 oldal). Igaz, az 1990 és 2010 közötti hatból ötször tényleg meg is bukott az addigi kormány, de ez csak egy kicsit javít a képen, amelyet a szerző egy politikatörténeti műhöz képest szokatlan alcímmel így jellemez: *Izgalom, dráma, tragédiák és bohózatok*. Elismerem: az összes említett műfaj előfordul.

Révész azt írja a bevezetőben: „*Ez nem tudományos kutatáson alapuló monográfia, nem használ fel eddig feltáratlan forrásokat, és nincsenek benne a történelemtudomány számára újdonságot jelentő adalékok. Ez publicisztikus ismeretterjesztő mű, az a gondolat szülte, hogy ha egyben látunk egy folyamatot, amelyet eddig részenként, más egységek részeként néztünk, akkor új felismerésekre jutunk.*” Teljesíti, amit ígér: mindenről lehetett már olvasni, az utóbbi évtizedeket pedig – ki mennyit – át is éltük, de így együtt az egész megrendítő élmény. Még én, a politikában ötven éve benne élő újságíró is többször vakartam a fejem, hogy nahát, tényleg ez is volt.

Az 1869 és 1901 közti tíz választásról nincs szó. A kiindulópont azért 1905, mert akkor bukott először a kiegyezés óta rendíthetetlenül ha-

talmón lévő Szabadelvű Párt. Csak éppen a győztesek nem tudtak kormányt alakítani. Hiába fogtak össze a házsabályt felrúgó Tisza István ellen a 48-asok több más párttal, hiába ajánlgatták az összefogás jegyében például a Katolikus Néppárt antiszemita a zsidó jelölteket – eredményesen! –, pillanatokon belül kiderült, hogy a váratlan győztesek képtelenek együtt kormányozni. Helyettük jött a parlamenten kívüli darabontkormány egy testőr tábor-szernagy vezetésével, amelyet senki nem fogadott el, de belügyminisztere, Kristóffy József megegyezett az általános választójogról a parlamenten kívüli szociáldemokratákkal, akik tagságának többsége nem volt választójogosult. Itt megint idézek: „*A »nemzeti« ellenzék szemszögéből nézve: az általános választójog kedvéért a liberális, szociáldemokrata és polgári liberális (jellemzően városi, nem kis részben zsidó) demokraták elárulták a nemzeti követeléseket, a nemzeti érdeket. A másik oldalról nézve: a kisebbségeket elnyomó nacionalista, konzervatív erők elárulták a demokrácia ügyét. Ez az 1905-ös konfliktus volt az egyik ősforrása a 20. századon végighúzódó népi-urbánus ellentétnek.*”

Féltek a királyi diktatúrától, végül az ellenzék – csaknem minden követelését feladva – kiegyezett Béccsel. Egy és negyed évvel az előző után, 1906-ban újabb választás jött, még mindig az előző évi győztesek nyertek, de „*a rendszerellenes szavaza-*

tokkal a rendszert stabilizálták”. Wekerle Sándor kormánya kitöltötte négy évét, de a választójogi reformot elszabotálta, 1910-ben is a régi rendszer szerint szavaztak. Csaknem kétharmados többséget szerzett a Nemzeti Munkapárt néven új életre kelt egykori „állampárt” (Révész nevezi így az 1867 és 1905 közti kormánypártot, nem alaptalanul – ez is régi hagyomány tehát!), és végül visszatért a kormány élére a törvényeket felrúgó, a tüntetőkre lövő Tisza István, aki megalapította Kövér László büszkeségének előképét, a Képviselőházi Órséget. Aztán kitört az I. világháború, és több választás Nagy-Magyarországon nem volt. A Tanácsköztársaság alattit aligha lehet szabadnak nevezni.

1920-ban a választási törvény demokratikus volt, mert ezt a nyugati hatalmak kikényszerítették, de dült a fehérterror. Az 1918-ban már kormányzó erővé vált Szociáldemokrata Párt ezért bojkottálta a választást, amely még így is jelentős elitcsere-t hozott. Öt kiscgazdapárt jutott be sok „csizmás”, azaz igazi paraszt képviselővel, bár az állami erőszak a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját támogatta. Ezek végül koalícióra léptek, a csaknem 90 százalékos kormánypárti többséggel szemben az egyetlen szervezett ellenzéki csoport Vázsonyi Vilmos hat liberális képviselője maradt. Bethlen István megtörte a kiscgazdák erejét, Horthy kormányzóval pedig úgy oszlattatta fel a parlamentet már 1922-ben, hogy annak „ne legyen ideje” új választójogi törvényt elfogadni. Így a törvényességet felrúgva, a világháború győztes demokratikus hatalmainak politikai gyámkodásától megszabadulva, kormányrendelettel hirdet-

tek ki olyan új törvényt, amelyet az 1920-ban választott képviselők többsége nem fogadott volna el. Eltörölték a titkos szavazást – kivéve Budapestet és a törvényhatósági jogú városokban, amit a Bethlen–Peyerpaktumban a szociáldemokratáknak megígértek, ők aztán csaknem minden mandátumukat mindvégig ilyen körzetekben nyerték –, jelentősen csökkentették a szavazójogosultak számát, és manipuláltak a választókerületek nagyságával: volt 18 743 fős és 911 fős körzet. A most már röviden Egységes Pártnak nevezett kormányzó erő még így is csak 38 százalékot kapott, de ez elég volt a mandátumok 57 százalékához. Száznegyven képviselőjük közül csak hat nyert titkos szavazású körzetben. Az aránytalanságok a következő időszakban is megmaradtak, a nyílt szavazást kísérő, az ellenzék kampányát akadályozó állami erőszak szintén – nem egyszer halálos áldozatokat követelő csendőrsortüzekkel –, és az ellenzék ereje egyre csökkent.

1939-ben titkos volt a választás – azt sajnos nem magyarázza meg a szerző, hogy az akkor már erősen jobbra tolódott kormányzat miért ment ebbe bele –, és a demokratikus formák között a demokrácia ellenségei győztek. Ekkorra (még az előző parlamentben) már meghozták a két zsidótörvényt, súlyosan korlátozták az egyesülési és a sajtószabadságot, és tovább szűkítették a szavazójogot. Az akkor Magyar Élet Pártjának nevezett kormánypárt a szavazatok 50,76 százalékával megszerezte a mandátumok 69,62 százalékát, tehát a durva aránytalanság megmaradt, de az igazi győztes a szélsőjobboldal volt: a nyilasok néhány

kisebb rokonszellemű párttal együtt 49 képviselőt küldhettek az ekkor 260 fős parlamentbe. A *Népszava* joggal írta: egyesülési, gyülekezési, sajtószabadság nélkül az általános, titkos választójog karikatúra. „A nép éretlen! Ó, igen. Éretlen, különösen, ha gondosan vigyáznak, hogy éretlen maradjon.” A szociáldemokratáknak és a liberálisoknak mindössze öt-öt képviselőjük maradt. A kormánypártiak jelentős része eközben olyan közel állt a szélsőjobb ellenzékhez, hogy a háború alatt Horthy többször elnapolta az üléseket, nehogy megbuktassák a kifelé kacsingató Kállay Miklós kormányát. A német megszállás után pedig a polgári és baloldali ellenzéki képviselők egy részét elhurcolták.

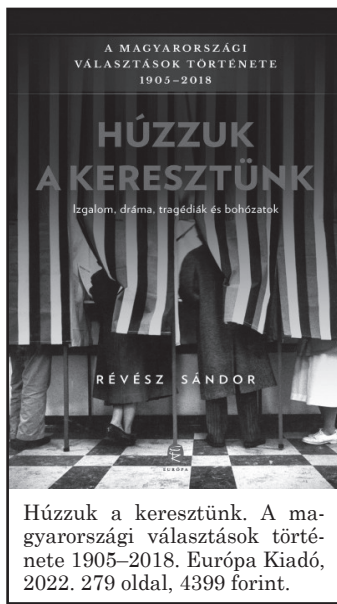
1945-ben a választójog demokratikus volt, a lebonyolítás szabad, csak éppen Vorosilov marsall mondta meg, hogy ki indulhat. Még így is a Kiszgazdapárt győzött – jellemző a korábinál tisztességesebb szabályokra, hogy a mandátumok 60 százalékát a szavazatok 57 százalékaival szerezte meg –, de muszáj volt bevennie a kormányba a kommunistákat, a szociáldemokratákat és a Parasztpártot. A Belügyminisztériumot csak kommunista kaphatta. Így a 409 fős törvényhozásban mindössze a Polgári Demokrata Párt két képviselője volt ellenzéki, bár a miniszterelnököt adó, többféle irányzatot tömörítő Kiszgazdapárt időnként maga is „ellenzéki” volt saját, egyre

könyörtelenebbül teljhatalomra törő koalíciós partnerével szemben. Ezt követte az ismert „szalámizás”. Az 1947-es választáson megint új törvény jött, sokakat kizártak, csaltak a lakóhelyükön kívül szavazóknak járó kék cédulákkal, de a háromtagú Baloldali Blokknak még így is

három hely hiányzott a többséghez. A szétvert Kiszgazdapártból kivált Magyar Függetlenségi Párt jól szerepelt, de miután ki akarta vizsgáltatni a csalásokat, őt magát vádolták csalással, és megfosztották 49 mandátumától. Hamarosan feloszlásra kényszerítették a Demokrata Néppártot is, tehát a kommunisták és szövetségeseik csaknem egyedül maradtak a Kiszgazdapárt megfélemlített, gleichschaltolt maradékával. Jöttek a

konceptiók perек, az ÁVH terrorja, és 1949-re lényegében visszaállították a nyílt szavazást. Ugyanis csak a Magyar Függetlenségi Népfrent jelöltjeire lehetett szavazni, vagyis ha valaki bement a fülkébe, arról fel lehetett jegyezni, hogy ellenszavazatot leadó ellenség. Meg is lett az eredmény: 94,7 százalékos részvétel mellett 95,6 százalékos támogatás.

Ez évtizedekig így zajlott, ezért az 1953 és 1980 közti hat választást Révész nem tartja említésre méltónak. Igaza van. Az 1985-ösről már ír, mert a rezsím saját csapdájába esett: a már viszonylag szervezett ellenzék megpróbálta kihasználni azt a kitalálói által nyilván formá-

Húzzuk a keresztünk. A magyarországi választások története 1905–2018. Európa Kiadó, 2022. 279 oldal, 4399 forint.

lisnak szánt lehetőséget, hogy a jelölőgyűlésen a Hazafias Népfront jelöltjei mellé másokat is fel lehet venni a szavazólapra. Az igazi ellenzékieknek ez nem sikerült, mert a nem az adott körzetben lakó, de állami hivatalokban és vállalatoknál ott dolgozó emberek kivezénylésével ezt megakadályozták. Én is voltam a lakóhelyemen ilyen gyűlésen, ahol az akkor Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumnak nevezett hatóság öntudatos párttagsága állt ellen Tamás Gáspár Miklós képviselő-jelöltségének. („*Hurrá, már csalnak is!*” – kommentálta Kőszeg Ferenc.) Még a KISZ- és MSZMP-apparátusi múltú Czoma László keszthelyi kastélyigazgató indulását is megakadályozták, pusztán mert „nem hivatalos” jelölt volt. De aztán pótválasztáson bekerült, ahogy 1990 elején TGM is, később mindketten ott ültek az első szabadon választott országgyűlésben. Összesen 71 olyan jelölt került fel a szavazólapokra, akit nem a Népfront jelölt, és közülük 32 győzött, kilőve a parlamentből néhány nyugdíjas pártfunkcionáriust, köztük Fock Jenő volt miniszterelnököt, Biszku Béla és Benkei András volt belügyminisztert. Ők – például a megye volt pártfőnökét legyőző szegedi Király Zoltán – hozzájárultak ahhoz, hogy ez az „utolsó rendi országgyűlés”, ahogy Pozsgay Imre szellemesen nevezte, sokkal érdemibb munkát végzett, mint a korábbiak, és 1847–1848-as elődjéhez hasonlóan jó néhány törvénnyel megalapozta a rendszerváltozást. Ezt erősítették 1989-ben és 1990 elején a pótválasztások, amelyek néhány hónapra mandátumhoz jutattak négy MDF-politikust és az SZDSZ-es TGM-et. Ők „a visszahí-

vás fenyegetésével lemondatottnak képviselő helyére” kerültek, fogalmaz nagyon pontosan Révész. Az ugyanis legenda, hogy tényleges visszahívások történtek volna. Az akkori, valójában soha nem alkalmazott szabály szerint, amelynek demokratikus rendszerben nem is lehet helye, erről a választókerületben szavazást kellett volna rendezni. Az ellenzék által jogosan kipécézett funkciók azonban ezt nem várták meg, engedelmesen lemondtak maguk.

Az utolsó fejezet eseményeire életkortól függően egyre többen emlékezhetnek. Ez az a hat választás (1990, 1994, 1998, 2002, 2006, 2010), amelyek Révész Sándor szerint egyedül voltak igaziak 1905 és 2018 között, mert a választók tényleg válthatták a kormányt, és ezt 2006 kivételével meg is tették. (Szerintem annak a kormánynak a nagy pechjére, mert így nem a Fidesz bukott bele a gazdasági világválságba.) Sokan emlékezhetnek, de arra emlékszünk-e, hogy Antall József MDF-elnök 1989 októberében azt mondta: a megszűnt állampárt helyén frissen megalakult „*MSZP nélkül nincs és nem is lehet stabil, a nemzet érdekeit szolgáló koalíció*”? Az SZDSZ, a Fidesz, a Kiszgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt által kikényszerített négyigenes népszavazás ezt akadályozta meg, nem pusztán Pozsgay köztársasági elnökségét, és az MDF csak ezután, korábbi álláspontját letagadva mutatta be plakátján a *továrist*, akinek *konyec*. A kampányban elkezdődött Csurka István (akkor MDF-elnökségi tag!) és mások uszítása, de arra emlékszünk-e, hogy amikor TGM azt írta: „*Mucsa és félelem – vagy szabad demokrata többség*”, akkor pártelnöke, Kis Já-

nos két nappal a választás második fordulója előtt a saját lapjukban képes volt őt rendreutasítani, hogy ne fenyegetsen Mucsával, mert ő sem gondolhatja, hogy minden Mucsá, „ami a mi műveltségünktől és kulturális ízlésünktől különbözik”. A Fidesz pedig azt szerette volna, ha a két legerősebb párt, az MDF és az SZDSZ nagykoalíciót alakít. De nem így történt, az MDF a kereszténydemokratákkal és a kisgazdákkal fogott össze.

Révész bírálja azt a kormányt: nem volt egységes politikája, ellentétes gazdasági nézetek oltották ki egymást, örökös minisztercserék zajlottak, Csurka szélsőjobbosaival együtt az MDF őt bíráló liberálisait is kirúgták. A már Torgyán József vezette Kisgazdapárt úgy szakadt ketté, hogy a frakciónak a tagság által nem támogatott többsége maradt hű a kormányhoz, megmentve ezzel a parlamenti többséget. Orbán Viktor pedig, miközben kommunista módszerekkel vádolta az Antall-kormányt, méltatta az MSZP fejlődését. Azt mondta 1992 februárjában, hogy a szocialisták „talán már a következő választási ciklusban hiteles szociáldemokrata párttá válhatnak”, és „a magyar demokrácia érdekében úrrá kell lenniünk rossz emlékeinken”. A Fidesz népszerű volt, de a székházbotránnyal mindent elrontott, és 1994-ben még gyengébben szerepelt, mint négy évvel azelőtt.

Itt kell megemelnem a kalapom a szerző előtt, aki az SZDSZ-szel szemben is azt vallja, hogy bár barátja Platón, legnagyobb barátja az igazság. Sok köze volt az SZDSZ-hez, sőt még korábban a demokratikus ellenzékhez, amelyből a párt kinőtt, de ez egy pillanatig sem akadályoz-

za az elfogulatlan véleménynyilvánításban. Felidézi, hogy 1994-ben az SZDSZ akkor akart koalícióra lépni az MSZP-vel, ha sikerül megakadályozni annak önálló többségét. Nem sikerült, de mégis lett koalíció. Magyar Bálint azt mondta, hogy ha Horn Gyula a miniszterelnök-jelölt, akkor ez „gyakorlatilag kizárná” a közös kormányzást, aztán még miniszter is volt Horn kormányában. Az a miniszterség szintén kap néhány kritikus szót, pedig Révész egészében értékeli Magyar Bálint működését. Ismerteti a koalícióba lépés körüli belső vitát, és egy szóval jellemzi a következményt: az SZDSZ „beletöpörödött” a közös kormányzásba.

Az 1994-es kampány kapcsán kénytelen vagyok egy pillanatra kilepni a recenzens szerepéből, mert ezt olvasom: „A jellemgyilkos, piszkos kampány inkább a jobbszélre tolódott közmédiában zajlott.” Harminckilenc évet töltöttem a Magyar Rádióban. 1994-ben én voltam az egyik szerkesztője annak a választási vitasorozatnak, amelyben minden listát állító párt másodpercre azonos időben, többnyire élő adásban fejthette ki a véleményét egy-egy kérdésről. (A mai, tényleg jobbszélre tolódott médiában hol van ilyen?) A tavaszi kirúgások után a Rádióban ellentétes irányok érvényesültek, voltak tisztességes és tisztességtelen műsorok. Valódi közszolgálatban persze az utóbbiaknak nem lehetne helyük, de az idézett mondat igazságtalanul általánosít. 1994 után pedig volt 16 viszonylag jó év, még Kondor Katalin elnöksége idején is sokan ellenálltak – szerénytelenül hozzáteszem, hogy én is –, és az igazi, végleges torzulás csak 2010-től következett be.

Vissza a recenzióhoz: Révész szerint abban a ciklusban érvényesültek leginkább a parlamentáris demokrácia normái, kevés kivétellel tiszteletben tartották, sőt növelték a mindössze 28 százalékra zsugorodott ellenzék jogait, és 1996-ban az új alkotmány szabályozási elveit, amelyeket az ellenzék támogatott, csak az MSZP belviszálya miatt nem sikerült elfogadni. (Megjegyzem, ha akkor született volna új alkotmány, 2010 után Orbánék valószínűleg azt is a szemébe hajították volna, de legalább azt a hülyeséget nem mondhatták volna az 1949-es dátumra mutogatva, amelyen kívül pedig szinte minden új volt benne, hogy sztálinista alkotmány.) *„Paradox módon éppen a legsúlyosabb pártállami múlttal rendelkező kormányfő alatt lett az ország gazdasági és politikai tekintetben is a legnyugatosabb, ráadásul olyan kormányfő alatt, aki a pártállami múltját a pufajkájával együtt a legkihívóbban vállalta.”* A Tocsik-ügy történetének pontos leírása után (ez is ritkaság, rengeteg zavaros dolgot lehet erről olvasni) Révésznek van ereje kimondani: amikor az SZDSZ vezetői értesültek az ügyről, *„nem a koalíciós társ leleplezése és a kormányból való kilépés, hanem a lopási kísérletben való részvétel mellett döntöttek”*. Végül a lopás nem sikerült, Deutsch Tamás ellenzékiként óriási nyilvánosság előtt vezethetett vizsgálóbizottságot, és hallgathatta ki a miniszterelnököt. Pető Iván pártelnök lemondott ugyan, de az SZDSZ sokkal rosszabbul jött ki a dologból, mint a cinikusan háritó és elkenő MSZP.

1998-ban az MSZP semmivel se szerepelt rosszabbul, mint 1994-ben. Listája százalékban ugyanannyit

kapott, csak a részvétel volt alacsonyabb. De a 209 helyett a kevesebb egyéni győzelem miatt csak 134 mandátummal (35 százalék) még így is kormányon maradhatott volna, ha az SZDSZ képviselői helyeinek „csak” bő egyötödét veszítette volna el, és nem majdnem kétharmadát. Révész jogosan jegyzi meg: ez Horn bűne is volt, aki a ciklus vége felé kifejezetten a koalíciós partnerrel szemben politizált. (Emlékszem, a két forduló között egy interjúban erről kérdeztem Hornt, aki ingerülten utasította vissza a kérdésben rejlő állítást.) Végül Torgyán győzött: a Fidesz hiába nem akart tárgyalni vele, sőt korábban kizárta az együttműködést (még élesebb hangon, mint egykor az SZDSZ az MSZP-vel), ő tömegesen visszaléptette esélyes jelöltjeit a Fidesz javára. Így kerülhetett kormányra a Fidesz a Kiszegpárttal és a listájával kiesett, de 17 – Fidesz-ellenfél nélkül győzelemhez juttatott – egyéni képviselővel jelen lévő MDF-fel. Gondolom, a két forduló későbbi megszüntetésének az volt az oka, hogy ez többször ne fordulhasson elő. Pedig lett volna jelentkező. Arra egyáltalán nem emlékeztem, hogy a parlamentbe 1998-ban bejutott – és ellenzéki létére a kormányprogramot (akkor még volt ilyen!) megszavazó – MIÉP 2001-ben a Fidesszel tervezett koalíciót, kétharmados többséget és „nemulaszt”, amire a Fidesz nem reagált. Tehát nem utasította el a nyíltan újnylas partnerjelöltet.

De 2002-ben más történt. A MIÉP alig kapott kevesebb szavazatot, mint négy éve, de ez a magasabb részvétel miatt 5 százalék alatti eredményt, tehát kiesést jelentett. Ha bejut, Révész szerint lett volna Orbán–Csur-

ka-kormány. A folyamatos válságban lévő SZDSZ viszont éppen hogy becsúszott. A Fidesznek visszaütöttek az eltúlzott ígéretek, az Orbánnál 21 évvel idősebb, rosszul beszélő, halk és udvarias Medgyessy Péter viszont (párton kívülként fellépve) sokaknak szimpatikusabbnak látszott, mint a hevesen magabiztos Orbán. Végül az MSZP-nek és az SZDSZ-nek együtt tízzel több képviselője lett, mint az MDF-fel együtt induló Fidesznek. (A Kisgazdapárt megsemmisült.) Hiába derült ki Medgyessyről, hogy titkos kémelhárító volt a Kádár-rendszerben, az SZDSZ nem vállalta, hogy megbuktassa. Közösen végrehajtották a gazdaságilag megalapozatlan jóléti programjukat. Aztán az MSZP vezetősége megbuktatta az SZDSZ-szel konfliktusba került Medgyessyt, a párttagság pedig a pártvezetőséggel szemben Gyurcsány Ferencet emelte a kormányfői székbe. Az MSZP nem vette komolyan a koalíciós partnert, így 2005-ben az ellenzék által támogatott Sólyom László lett a köztársasági elnök, aki megnehezítette a kormányzást. És 2006-ban mégis maradni tudott a koalíció: a Fidesz a KDNP-vel közösen indulva és a hajszállal becsúszott MDF együtt csak 175 helyet szerzett, az MSZP az SZDSZ-szel és egy őket támogató függetlennel 211-et. Ma már a fideszesek is elismerik, hogy a „Rosszabbul élünk, mint négy éve” jelszavuk hazugság volt. Ebben a ciklusban következett be a világgazdasági válság, az őszi beszéd az azt követő zavargásokkal, a koalíció szétesése, Gyurcsány, majd lemondása után Bajnai Gordon kisebbségi kormányzása (az SZDSZ szilárd külső támogatásával), és végül 2010-ben a Fidesz győzött, sőt kétharmadot szerzett.

Annak leírását már nem részletezem, mert erre tényleg mindenki emlékezhet, hogy a szerző a 2014-es és a 2018-as választást miért nem tekinti tisztességesnek és olyannak, amely valóságos lehetőséget adott volna a kormány leváltására. Hiszen a groteszk körülmények között elfogadott Alaptörvény jegyében nem pusztán csökkentették a parlament létszámát, hanem a listás mandátumok arányának csökkentésével rontották az eredmény arányosságát, bevezették a győztes egyéni jelöltek után járó, teljesen abszurd töredékszavazat-számítást, látványos elfogultsággal rajzolták át a választókerületek határait, és eltörölték az alkülehetőséget adó második fordulót. Közben durván szűkítették a konszenzus nélkül kibővített Alkotmánybíróság hatáskörét, lényegében felszámolták a közszolgálati és erősen korlátozták a többi médiát. Szavazati jogot adtak azoknak a magukat bizonyára őszintén magyaroknak valló, de Magyarországon sosem élt határon túliaknak, akik szinte kizárólag arra a Fideszre szavaznak, amelynek ezt köszönhetik – mégpedig levélben, ellenőrizhetetlenül. A részben a kormány politikája miatt kivándorolt százezrek viszont, ha még fenntartják az itthoni lakásukat, csak személyesen szavazhatnak a néhol több száz vagy több ezer kilométerre fekvő konzulátusokon.

2010-ben még a listás szavazatok 52 százaléka hozott kétharmados mandátumtöbbséget, 2014-ben már elég volt ehhez a levélzavazatokat nem számítva, tehát a hazai voksokból 43,5 százalék (a levelezőkkel együtt is csak szűk 45), 2018-ban pedig 47 százalék/49 százalék. Vagyis az ellenzékre összesen többen sza-

vaztak, mint a Fidesz–KDNP-re, az pedig végképp otromba hazugság, hogy kétharmados lett volna a támogatottság. Csak a mandátumarány lett annyi, mert erről előre gondoskodtak. Persze a 2010-ben parlamentbe került Jobbikot és LMP-t sokáig nem lett volna értelme formálisan egybeszámolni az MSZP-vel és önállóan nem indult kis szövetségeseivel vagy a 2018-ban bejutott DK-val.

Mire ez az írás megjelenik, már mindenki tudja, hogy mi történt

2022-ben. A torz, antidemokratikus szabályok és politikai körülmények ellenére sikerült-e a minden korábinál komolyabban összefogott – de különböző önjelöltek és részben a Fidesz által szervezett állellenzékiek által akadályozott – hat pártnak leváltania a Fideszt. De akármi az olvasó által már ismert eredmény, Révész Sándor könyve mindenképp roppant tanulságos. Kesereghetünk rajta, vagy változás esetén szurkolhatunk, hogy az új többség alkosson tisztességes választójogot.

Magyarország Állatfarm,

avagy az Alkotmánybíróság legújabb fogalmai
az államot megillető tisztességes bírósági eljárásról

Előhang

Agyafúrtnak és primitívnek egyaránt minősíthető eljárások során pusztulnak jogaink.

Az autokrata magyar állam módszeresen korlátozza, illetve számolja fel az alapvető jogainkat. A legutóbbi alapjogi áldozat a tanárok sztrájkjogának abszurd rendeleti (!) korlátozása.¹ A sztrájkjog a munkabeszüntetésről szól, itt az állam a jog tartalmát, a jogosultságot elevenen tartó nedveket szívja el, amikor – kihasználva, hogy a sztrájkjog nem korlátozhatatlan – nagyjából ugyanannyi munkára kényszeríti a sztrájkoló tanárt, mintha éppen nem sztrájkolna.

Az újra a társadalom fölé hatalmasodott egyre rosszakaratóbb tengeri szörnyé, Leviatánná növelt magyar állam izmait tovább hizlalja, karmait élezi, mégpedig a jog védelmi eszközeinek szabadságpusztító megfordításaival. A jogvédelemre rendelt intézmények immár nem a hatalomnélküliek emberi jogait védik az állammal szemben, hanem a hatalom póré érdekeit oltalmazzák a hatalomnélküliek jogai ellenében. Az általam ismertetett, a Kúriát és

az Alkotmánybíróságot is megjárt ügy mai közjogi viszonyaink, azaz a Bibó István által nagy megjelenítő erővel „dúvad állam”² működésmódjának pontos láttelele.

Valamikor régen az óidőkben az Alkotmánybíróságon is tudták, hogy az államnak ugyan van ilyen-olyan *beszédjoga*, de ez nem *gyűlöletszabadság*, nem az *uszítás* szabadsága, nem a melegek és lesbikusok *pedofilvádakkal illetésének, megalázásának* szabadsága, nem a kibombázott menekültekkel szembeni *vádaskodás szabadsága*, nem a „keccsölő” magyarok³ és az ingyenélő romákról szóló *hazugságbeszéd* szabadsága, ellenben az állam beszédének alapja *a tárgyilagos tájékoztatás joga és kötelessége*. Korábban, pár éve, még itt-ott működött is, használatban is volt az alkotmányjogias beszédmód. Olykor még a korábbi gátlásait mára elvesztő Alkotmánybíróság is adott az alkotmányos látszatra, akkor még a plakátrongálók védelmében a megértés reményében mi is így fogalmaztunk: „Az állam nem hivatkozhat véleménynyilvánítási szabadságának védelmére az aktivista polgárokkal szemben, az államnak

¹ <http://ekint.org/autonomiavedelem/2022-02-25/a-sztrajk-alapjog-allaspont?fbclid=IwAR0i3DCkISvdq9ABMkxKuwEsEKM0prnKVtjizmHYFQRNfM0iKB1PPcR9QgQ>, <http://ekint.org/alkotmanyossag/2022-02-15/tanarok-vigyazz-a-sztrajkjog-teljes-kiuresitesevszelyhelyzeti-rendeletalkotassal-allaspont>

² Bibó István: a politikai és alkotmányjogi kibontakozás útja. Fogalmazvány, 1956. október 30–31.

³ <https://168.hu/itthon/szegregacio-oktatariterites-sajtotajekoztato-gyongyospataromak-orban-viktor-180103>

*ugyanis nincsenek alapjogai.*⁴ Azóta a polgárokra rátukmálja az állam a rémes nézeteit, azaz a NER világában már nem időszerű arról írni, hogy a modern alkotmányos állam *mérsékelt és semleges*.

Azóta a jogállam karámából elbitangoltak az intézmények. A hatóságok és a szabadságpusztítónak torzított intézményvédelmi garanciák már nem a szabadságok gyakorlóit, hanem a polgári szabadságokkal szemben gyűlöletet szító kormányt megillető hatalmúvédelmet gyámolítják.

A tényállás

A korábban oltásra vágyó, most a Nemzeti Választási Bizottsághoz forduló és ezt az ügyet kezdeményező polgár valamikor régen regisztrálta magát az erre szolgáló járványügyi területen.⁵ Megjegyzendő, hogy már a regisztrációra ösztönzés, kvázi kötelezés is az állami propaganda naponta változó hazugságaitól volt terhes. Eleinte a kormányzat képviselői adatkezelési célként az oltási hajlandósággal kapcsolatos *igényfelmérésről* beszéltek, majd ezzel teljesen ellentétes fordulatot végrehajtva később, az oltást óhajtok számára kötelezővé téve adataik átadását, közölték, hogy *csak azok kaphatnak Covid elleni védőoltást, akik „önként” regisztráltak*. Mindehhez a kormány zsebadatvédője, Péterfalvi és a dicsőséges NAIH asszisztált, amint ahhoz a hazugságnak bizonyult, mellest megsebzése miatt bűncselekményként is értékelhető ígérethez is, hogy ezt az

adatbázist célhoz kötött, *kizárólag járványkezelési célból* fogják felhasználni. Ennek reményében a kérelmező (később felperes) hozzájárult ahhoz, hogy elektronikus levél címét Magyarország kormánya „további kapcsolattartás, véleménykérés, tájékoztatás, illetve elektronikus levél küldése céljából kezelje”.

2022. február 24-én pedig az info@kormany.hu e-mail-címről az alábbi levelet kapta.

„Tisztelt Honfitársunk!

Magyarország közvetlen szomszédságában sajnos a legrosszabb forgatókönyv következett be: egy háború, amelyet még a legnagyobb országok diplomáciai erőfeszítései sem tudtak megakadályozni.

Ebben a helyzetben az a legfontosabb, hogy a magyar emberek biztonságát garantáljuk. Aggódunk Ukrajnáért, kiállunk Ukrajna területi integritása mellett, de a háború nem megoldás. Alapvető érdekünk, hogy Magyarország kimaradjon a háborús konfliktusból.

Éppen ezért felelőtlennek tartjuk, és nem támogatjuk azt az ellenzéki álláspontot, hogy Magyarország katonákat és fegyvereket küldjön Ukrajna területére. Nem fogunk támogatni olyan javaslatokat sem, amelyek hazánk gázellátását és a rezsicsökkenést veszélyeztetik.

Magyarország az EU és a NATO tagjaként támogatja a béke helyreállítására irányuló közös erőfeszítéseket. A Magyar Honvédség felkészült a határvédelmi és humanitárius feladatokra, nagykövetségünk minden segítséget megad az Ukrajnában tartózkodó magyaroknak.

Tisztelettel:

Kormányzati Tájékoztatási Központ”

⁴ <http://ekint.org/autonomiavedelem/2015-06-10/szeljegyzetek-a-plakatrongalok-majdani-alkotmányjogi-panaszai-ele>

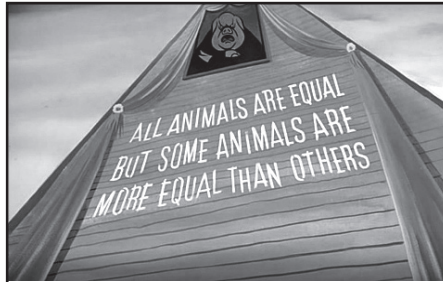
⁵ <https://vakcinainfo.gov.hu>

Persze ma már nem az a nyilvánvaló tényező hazugság a legérdekesebb, hogy a kormányzati tájékoztató szerint az az „ellenzék álláspontja”, hogy Magyarországnak fegyveresen kellene harcolnia (a rend kedvéért: eddig az ellenzék egyetlen pártja sem mondott ilyet). Hanem az, hogy a kérelmező nyilvánvalóan helyesen hivatkozott arra, hogy a Kormányzati Tájékoztatási Központ az ő személyes adatait kizárólag a beleegyezésével és a beleegyezés terjedelme szerint kezelheti. Hogy Magyarország kormánya ezzel az adatkezeléssel egyrészt az európai adatvédelmi előírások semmibevevével megsértette az Európai Unió adatvédelmi rendeletét. Másfelől viszont, és ez volt a Kúria előtt a nyerő érv, a Kormányzati Tájékoztató Izé az ellenzék ellen kampányolt annak ellenére, hogy a hatályos törvények szerint a kormány szerveinek a választás egymással versengő résztvevőitől függetlenül semlegesként kellene eljárniuk. Amennyiben a kormány ígéreteinek valamilyen értelmet mégis tulajdonítunk, akkor tehát ezt a levelet járványügyi tájékoztatónak lehetetlen, ellenben (ráadásul fő állításában hazug) választási kampányüzenetnek kell minősítenünk.

A Kúria

Az ügy az érintett felülvizsgálati kérelme folytán, miután a Nemzeti Választási Bizottság, mi sem termé-

zetesebb, a kormány szerv eljárását „mert csak” indoklással jogszerűnek minősítette, a Kúria elé került,⁶ amely eljárásban a Kúria helyesen állapította meg, hogy miután a NER tollnokai ezt írták bele a törvénybe, a nemzeti együttműködés hatályos joga szerint sem a Nemzeti Választási Bizottságnak, sem a Kúriának nincsen joga ebben az eljárásban megállapítani azt, hogy a Kormányzati Tájékoztatási Központ megsértette a felperesnek a személyes adatok védelméhez

Minden állat egyenlő, de vannak egyenlőbbek (A George Orwell Állatfarmjából készült 1954-es rajzfilmváltozat nyitóképe)

fűződő személyiségi jogait. Ugyanakkor, miután maga a Nemzeti Választási Bizottság is arra hivatkozott – nevezhetjük ezt akár a realizmus diadalának –, hogy *a magyar állam már nem semleges*, a Kúria döntése kitért arra is, hogy nem talált olyan alkotmánybírói határozatot, amely a „választások idején az állam semlegessége elve megdőlését alátámasztaná. Az Alkotmánybíróság az állam semlegessége elvét adottnak tekinti [lásd. pl. 63/2008. (IV.30.) AB határozat, 3154/2018. (V.11.) AB határozat]”. Tegyük hozzá, ami késik, nem múlik, majd szépen be lehet írni akár az Alaptörvénybe is, hogy a magyar állam a továbbiakban nem semleges, hanem az a feladata, hogy megvédje az állampárt és szeretett vezetője hatalmát.

A Kúria itt eljáró tanácsa, úgy látszik, nem érti az idők szavát, álláspontja szerint ugyanis a *Kormány-*

⁶ Kvk.II.39.260/2022/5.

zati Tájékoztatási Központ vizsgálta hírlvele azzal, hogy „az ellenzék vélt vagy valós álláspontját kritizálta, átlépte a Ve. 142. § által kijelölt jogszabályban meghatározott feladat során végzett tevékenységi kört”, ezzel pedig jogsértést követett el.

Az Alkotmánybíróság

Ezt a szöveget azzal a közhellyel kezdtem el, hogy emberi jogaik az embereknek vannak, és ezen alapjogok arra szolgálnak, hogy általában a közhatalommal (olykor pedig a piac hatalmasságaival) szemben megvédjék az ezeknek kiszolgáltatott polgárokat.

De nem így van ez Magyarországon. A mostanra az Állatfarm Alkotmánybírósága címre pályázó szerv mindig a kor ütőerén tartja ujját. Hol a hajléktalanság büntethetőségéről bizonyítja be, hogy nagyon is alkotmányos, hol a KESMA sajtómonopóliumát védelmezi azzal az alkotmányos érveléssel, hogyha bármit a „nemzetstratégiai jelentőségű” bűvszóval jelöl meg a kormány, ettől a bármi már rögtön alkotmányos is. Most pedig az állam *Kormányzati Tájékoztatási Központjának* elképzelt alapjogait azzal védi a szabad választás körüli alkotmányos értékektől és a polgári szabadságoktól ez a nagyon tekintélyes Alkotmánybíróság, hogy háború van Ukrajnában. Igaz, ami igaz, például a grúz és az örményországi háború idején ez még másként volt, de az Alkotmánybíróság szerint a szomszédban zajló délszláv háború sem jelentette azt, hogy a választások idején az egészségügyi tájékoztatás és a „sajátos megítélés” keretében a háború miatt az ellenzék szidhatja és a rezsit védelmezheti a kormány.

Azaz a hatalmi ágak elválasztása

Magyarországon megszűnt, az egy-séges osztatlan állam a polgári szabadságokat gátlás nélkül szerteszét rombolja.

A sajátos megítélés alá esés

Ennek a mostani határozatnak kiindulópontja, hogy az „alapjogok a jogi személyeket – így a közhatalmat gyakorló szerveket – is megilletik.” Az Alkotmánybíróság erre föl, elővéve az értelmezhetetlen szójátékot, megállapította, hogy a Kúria megsértette a kormány tisztességes bírósági eljáráshoz fűződő jogát.⁷

Ugyanis, ha nem értjük ezt, akkor nyilván mi vagyunk buták, Ukrajnában háború van, ami újabb jogcíme a kiváltott „sajátos megítélés”-eknek abban a tekintetben, hogy mit jelent a járványügyi tájékoztatás: „Az Alkotmánybíróság értelmezésében a kormányzati kommunikáció a választások idején fennálló háborús helyzetben sajátos megítélés alá eshet. Egy olyan előre nem várt, rendkívüli és az állampolgárok biztonságérzetét alapjaiban meghatározó helyzetben, amikor Magyarország közvetlen szomszédságában háború van, az állampolgároknak joguk van tudni, a Kormánynak pedig az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésére is visszavezethetően kötelessége közölni, mi az álláspontja a kialakult helyzetről. Nem következik egyetlen jogszabályi rendelkezésből sem az, hogy tilos volna a Kormánynak a kampányidőszakban az állampolgárokat tájékoztatnia. Éppen ellenkezőleg: az Alaptörvényből és a fent ismertetett jogszabályokból az következik, hogy a tájékoztatási kötelezettség mindenkori címzettjének, jelen

⁷ Alaptörvény, XXVIII. cikk (1) bekezdés.

esetben a Kormánynak, a tényeken alapuló helyzetet kell objektíven [A szöveg alatt szerintem a papír is elpirul!] a demokratikus közvélemény kialakulását elősegítendő, a saját álláspontjától eltérő véleményeket is bemutatva, a lehető legszélesebb körű nyilvánosság elé tárnia.”

Ha egy bíró ezt az okosságot nem fogja fel, akkor viszont megsérti az államot megillető tisztességes bírósági eljárásnak a Kormányzati Tájékoztatási Központra vonatkoztatott alapjogát.

Az eset konklúziója az, hogyha akad még olyan bírói fórum e kies hazában, amely az állami járványkommunikáció részeként a választási kampány idején elküldött, az ellenzéknek ekéző, ténybelileg is valótlan, de még a rezsiharca is kitérő *kampányszöveget* hacsak részben is jogsértőnek meri minősíteni, ezzel megsérti az oly esendő és törekeny autokrata állam alaptörvényben biztosított jogát. Ez nem irónia, hanem Magyarország élőben. Nemzeti szégyen, hogy ezek szerint az ukránok szenvedésének is a Kormányzati Tájékoztatási Központ a haszonélvezője.

A nagyokos Orbán persze előre látta a jövőt: a tizenöt éve hangoztatott orbáni maxima, miszerint „a jogászok meg megvédenek, oszt jónapot”,⁸ mára mindennapi valóság lett.

*

Mit mondana, írna ezekről az politikákról, jogszabályokról és erről az AB határozatról *Montesquieu Perzsa leveleinek* romlatlan, kíváncsi ifjú hőse, ha kilépne a könyv lapjai közül? Olyasmit, hogy a magyar urak országában „a kegyetlen kormányzatban büntetlenség uralkodik...”, és hogy „változást nem eszközölhet más, mint vagy a fejedelem, vagy a nép. A fejedelemnek azonban eszében sincs ilyesmi, mert a hatalomnak azon a magas fokán, ahol áll, mindene megvan, amiye egyáltalán lehet; ha változtatna valamit, csak a maga hátrányára változtathatna.”⁹

⁸ <https://hang.hu/publicisztika/oszt-jonapot-106408>

⁹ Montesquieu: *Perzsa levelek*, XIX. és CIII. levél., Európa Könyvkiadó, 1981. 46., 236. o.

Magyarország feketében

A történelem iránt érdeklődő olykor elképzei, hogy a jövendő történet-írója milyennek látja majd korunkat. Amikor e sorokat írom, még az országgyűlési választás előtt állunk, amelynek tétjét itt talán nem érdemes ecsetelni. Mire megjelenik ez a szöveg, az olvasó már ismeri az eredményt. Vajon milyen arculatú Magyarország lép be a Putyin Ukrajna ellen indított háborúja nyomán újrendeződő világba? Csak néhány aspektust jelezve: az az Orbán/Fidesz által megjelenített, amelyiktől Ukrajna magyarországi követe azt kérdezi: „Van joguk március 15-én ünnepelni azoknak, akiknek a szabadságnál a rezsi-csökkenés fontosabb?” Amelyik 13. havi, e pillanatban éppen 380-400 forint körüli euróval, lendületes inflációval pillanatok alatt lenullázott nyugdíj-ajándékkal és hasonlókkal megvehető? Ahol a kormány a háború menekültjeit és közvetlen elszenvedőit segítő pénzgyűjtő programjának a Híd Kárpátaljáért nevet adja, közben a menekültek, a korábbi megbélyegző néven migránsok életének szervezését jórészt a civilekre hagyja? Vagy egy másik, amelyik nem korrumpálható gyorsan inflálódó pénzekkel? Amelyik nem dől be a gyermekvédelminek nevezett hazugság-népszavazás kérdéseinek? Amelyik tudja vagy érzi, a szabadság és a szolidaritás áldozatokat is kíván, tudja, a segítség hídja akkor a legelőnyösebb a kárpátaljaiaknak is, ha a rászoruló ukrainaiakat egyformán támogatja?

Akármi lesz is a választások eredménye, meghatározó jelentőségű, amivel a Civitas Intézet és a Transparency International Magyarország (TIM) új *Fekete Könyve* foglalkozik. Az itt elemzett folyamatok, esetek ismeretében vagy azt mondja az utólagos értékelő: mindez szerepet játszott abban, hogy fordulat következett be a magyarországi politikában, vagy éppen ellenkezőleg, azt írja a jövő történésze, mindannak ellenére, amiről ebben a műben szó esik, az eddigi rendszer folytatódhat.

Elöljáróban indokolt leírni, amikor 2018-ban a mostani kötet akkori változata megjelent, érdemi visszhangja volt a nyilvánosságban. A *Fekete Könyv II.*-ről ez sajnos egyelőre nem mondható el. Ebben az esetben nem vagy nem pusztán arról van szó, hogy a magyar közvélemény már az élet szerves részének tekinti a korrupciós jellegű visszaéléseket, sokszor mutatkozik süketnek az ilyen információkra. Ezúttal az történt, hogy a kötet megjelenését, bemutatóját érthető módon háttérbe szorította az Ukrajna elleni agresszió. Az egyszerre magyar és angol nyelven megjelent mű itthoni bemutatójakor még csak latolgatták, hogy Oroszország meglépi-e azt, amit a brüsszeli bemutató idejére már megtett.

Ami ebben a műben olvasható, nem teljesen ismeretlen a közügyek iránt érdeklődők számára, hiszen a *Fekete Könyv II.* részben a legkirívóbb, így úgy nyilvánosság elé került korrupciós ügyeket ismerteti. Ugyanakkor a szerzők ennél többet is nyújtanak,

az egyes esetek mögött a rendszert is vizsgálják, átfogó képet adnak a magyarországi korrupció természetéről, mechanizmusairól. Az utóbbi miatt az olvasó nem érzi csonkábbnak a képet attól, hogy az anyaggyűjtés lezárásának időpontja miatt az Orbán-rezsim talán legmagasabbra felérő „hagyományos” korrupciós története, az úgynevezett Völner–Schadl-ügy nem fért bele a műbe.

Teplán István, a kötetet megrendelő *Civitas Intézet* tanácsadója zárszavában azt írja: „Amikor 2018-ban az első [...] kötet megjelent, még elképzelhetőnek tartottuk, hogy az Orbán-rendszer képes önkorrekcióra, és a felsorolt esetek inkább kivételnek, mint szabálynak tekinthetők. Sajnos ebben csalódnunk kellett. [...] E kötet megjelenése idején már nincsenek illúzióink; világos, hogy a kötetben felsorolt esetek nem a rendszer működési hibáinak termékei, hanem maga az Orbán-rendszer.” Az igazsághoz tartozik azonban, hogy már az említett 2018-as kötetben is az szerepel: a korrupció nem az államhatalom működési zavara, hanem az állam által alkalmazott módszer. Sőt, jóval 2018 előtt, az évtized elejétől többen is megfogalmazták: az önmagát nemzeti együttműködés rendszerének nevező illiberális berendezkedés irányítói politikai értelemben autokratikus szisztéma kiépítésére törekszenek, meghatározó céljuk saját maguk, családjuk és klientúrájuk államhatalmi eszközökkel biztosított vagyongyarapítása, vagyis, amit sokan állami korrupciónak neveznek, az nem alkalmi visszaélés, hanem a szisztéma meghatározó eleme.

A szó szokványos értelmében az a korrupció, amikor törvénybe vagy közkerkölcsbe ütköző módon

valakik pénzért vagy más juttatásért, ilyen kilátás reményében jogosulatlan előnyhöz juttatnak másokat. A magyar köznyelvben és többnyire a sajtóban is egyaránt korrupciónak említik, ha a közhatalommal visszaélve bármilyen haszonszerzésről esik szó. Nyilvánvaló azonban, hogy meglehetősen eltérő fajsúlyú és morálisan is differenciáltan megítélhető ügyeket fed az elnevezés. A sokféle szempont szerint osztályozható előnyszerzésnél a legszimplább változatnak nevezhetjük az individuális korrupciót, még ha sokszor kialakult tarifája van is, olykor hihetjük egyéni eltévelyedésnek, sőt esetenként megélhetési kényszerhelyzetnek is. Az intézményi korrupció már a romlottság magasabb foka, hiszen ilyen esetben egy üzemszerű rendszer működik: egy adott önkormányzati, állami közbeszerzésnél, megrendelésnél például tudják a beszállítók, hogy mennyi a kötelezően visszaosztandó hányad. A hatalommal visszaélés legdurvább változata azonban az, ha a kormány a maga közhatalmi eszközeivel, akár jogszabályokkal, törvényekkel és rendeletekkel formálisan legitimálva az eljárást biztosít kedvezményezettjeinek, klienseinek vagyonokat. A legsúlyosabb devianciák tehát messze túllépnek azon, amit konvencionálisan korrupciónak szokás nevezni. A bevett angol kifejezéssel *State Capture*, az állam foglyul ejtése, amikor a közhatalom egyenesen azt szolgálja, ami más berendezkedésű országoknál üldözendő. Az államhatalom birtokosai ebben az esetben túllépnek a „hagyományos” tranzakcióalapú kenőpénz-elfogadáson, vesztegetéseken, az erőforrások elosztását használják saját maguk és klienseik gyarapítására.

A hazai viszonyokat mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy ha egy-egy fideszes parlamenti vagy helyi képviselő, esetleg – mint például a Völner-ügyben – magas beosztású állami tisztviselők ellen korrupció gyanújával hivatalos eljárás indul, a közönséget elsősorban nem a visszaélés lepi meg, foglalkoztatja, hanem az, vajon milyen belső szabályt sértettek meg az illetők, hogy engedték ellenük a nyilvános eljárást.

A korrupció természetéről szóló átfogó dolgozat szerzője a kötetben Ligeti Miklós, Martin József Péter, Nagy Gabriella és Zeisler Judit, a TIM munkatársai. A bajok nem 2010-ben kezdődtek, mondják, már 2008-ban is a korrupció intézményszerűsülésének veszélyeiről értekeztek, de azóta romlott a helyzet, a korrupció rendszerszintűvé vált. Kiindulásuk, hogy nemcsak a bíróság jogerős ítéleteivel büntetett eseteket tekintik korrupciónak, hanem minden olyan ügyet, amely a közhatalommal és a közbizalommal visszaélve egyéni haszonszerzésre irányul. Így érdeklődésük a politikai vetületekre és a közpénzek felhasználására is kiterjed.

A korrupció természetét elemző írás első része a közhatalommal visszaélést, a jogállam rombolását mutatja be. A következő szakasz a korrupció gazdasági hatásait vizsgálja. A korrupciós állatorvosi ló a közbeszerzési rendszer és az európai uniós források elosztása – ezt elemzi a tanulmány harmadik része. A negyedik rész, abból kiindulva, hogy a médiaszabadság és a korrupció között szoros korreláció mutatható ki, a média gyarmatosításának bizonyos következményeit vizsgálja. A kutatások azt mutatják, ahol magas a korrupciós fertőzöttség, ott általában

a média kevésbé szabad, és fordítva, ahol szabadabb a sajtó, ott kevésbé korrupt az állam.

A könyv terjedelmesebb második fele a korrupciós gyakorlatot mutatja be ötven konkrét eset ismertetésével. Ez a rész Kozák Dániel munkáját dicséri. A rövid, általában egy-két oldalas vagy annál alig hosszabb tömör összefoglalások közérthetőek, világosak. Az ügyek első csoportja az erőforrások átcsoportosításának fideszes technikáját prezentálja, kezdve az alapítványokba átjátszott közvagyonnal, folytatva a lélegeztetőgép-biznisszel, majd a kínai vakcinabeszerzéssel, a különleges gazdasági övezetbe sorolt területekkel kifosztott, ellenzéki politikusok által vezetett városok ügyéig bezárólag. Itt kap helyet a Fidesz választási érdekeit szolgáló kamupártoknak juttatott közpénzmilliárdok története is. Az esetek második csoportjában a fideszes politikai vezetők és rokonságuk néhány botrányát foglalja össze a könyv, Lázár János kastélyától Matolcsy Ádám könnyű pénzszerzésein, természetesen az Orbán család által 2014 óta bizonyítottan keresett 14 milliárdon, Hatvanpusztán, Rogán, Kósa, Szijjártó ügyein keresztül a nem világkiállítás vadászati világkiállításig bezárólag. A harmadik szakasz a többségében a korrupció hagyományos formáit választó nagy ügyeskedőket, a balhéjukat többnyire megúszókat vonultatja fel, ideértve a kispesti szocialista üzelmeket is. A következő rész újra az állami rendszerré vált nagypályás ügyekkel foglalkozik, egyebek közt természetesen a Mészáros Lőrinc-„csodával”, a vidéki turizmus pénzeivel, a kínai vasútépítési gigahitellel, a Fudan-üggyel, a Mátrai Erőművel, a szemétszállí-

tás és az autópályák koncesszióba adásával stb. Végül az utolsó, a *Bűn és bűnhődés* című rész a néhány bebukott lokális és országos ügyet, a felelősségre vonásokat vagy éppen elmaradásukat mutatja be.

A kötet rangját egyértelműen emeli és elvben a rá irányuló figyelmet is elősegíti, hogy a bevezető az amerikai sztárközgazdász, Daron Acemoğlu, kimondottan a TIM felkérésére született írása. *A korrupció ára* című szöveg nagyjából a szerző James A. Robinsonnal közösen írt, 2019-ben megjelent, magyarul még kiadatlan *The Narrow Corridor*, vagyis *Szűk folyosó* című könyvének néhány tézisét foglalja össze, a magyarországi viszonyok szempontjából meglehetősen magasból szemlélve a tájat. Ezzel szemben Sajó András zárótanulmánya nagyon is földközeli témával, a jogállamiság helyreállításának jogi problematikájával foglal-

kozik. Az ügy nyilvános viták tárgya, egyebek között a *Mozgó* több írása is tárgyalta a bonyolult kérdést, így itt csak annyit jelzek: a szerző úgy látja, nincs kézenfekvő, akciószerűen kivitelezhető megoldás. Sajó törvényes csaláson alapuló jogrendszerrel beszél, amellyel szemben a jogállamiság helyreállításának nehézségét nem elsősorban az Alaptörvény, hanem a közönséges és sarkalatos törvények, az ezek rendszerét védő és érvényesítő intézmények, valamint a társadalmi nevezett akadályok jelentik.

Fekete könyv II. Korrupció és az állam foglyul ejtése Magyarországon. Budapest 2021, Civitas Intézet – Transparency International Magyarország Alapítvány. 180 oldal.

103

Kőríz Imre

Miről hallgat egy hangágyú

Bognár Péter különös, zavarba ejtő könyvet írt, de magában ebben a tényben érdekes módon semmi különös nincs, Bognár zavarba ejtő könyveket szokott írni. Tulajdonképpen még az sem olyan váratlan, hogy az eddig költőként – a lírikus kifejezéssel óvatosan bánnék – ismert szerző regénnyel, mégpedig krimivel jelentkezett. Azt hiszem, Tar Sándor *Szürke galambja* óta nem jelent meg magyar könyv, amelyre ennyire ille- ne a Bán Zoltán András által alkotott „bűnregény” kifejezés.

Az 1982-es születésű Bognár első, meglepően érett kötete, a *sajna-sebaj* 2005-ben visszhangtalan maradt, amit leginkább az indokolhat, hogy a Kláris Kiadónál látott napvilágot, amely néhány évvel korábban waldorfos szemléletű könyvek kiadásra alakult. A kiadó honlapján olvasható bemutatkozás így fogalmaz: „Elsősorban antropozófiai alapokon született könyveket és filmeket adunk ki, melyek a mindennapi oktatásban is kiválóan használhatók, ugyanakkor kedvtelésből

olvasva is gazdagítják az elmét és a lelket.” (Nyilván véletlen, hogy ez a tárgyilagos vallomás kicsit olyan, hogy Bognár-verseiből se lógna ki.) Másrészt talán az sem kedvezett a kötet fogadtatásának, hogy a versek a hagyományos, nyugatos, posztújholdas vagy posztpetris értelemben nem voltak alanyian versszerűek, miközben a kézügyességként fel-fogott virtuozitás látványos posztmodern gesztusait is nélkülözték. Harmadrészt ennek a posztmodern velleitásokat különben jócskán mutató kötetnek a darabjai még nem nagyon szakadtak el a szemlátomást nagyon fontos ihlető forrást jelentő Tandori poétikájától, ezért a költészet mibenlétével és a versírás módzataival foglalkozó művekben az olvasó akkor még talán az első kötetes szerző szertelenségét vagy épp tapogatózó bizonytalanságát láthatta, nem pedig a rákérdés komolyságát.

Ha van a *sajna-sebaj*nak témája, akkor az a vers, a költészet, a konkrét könyv születése. Nem csoda, hogy a már a Magvetőnél megjelent következő három verseskönyvnek is kivétel nélkül volt epikai magva, sőt váza. A *Bulvár* című második kötet egyik cselekményszála éppenséggel egy gyilkosságsorozat volt. A versek egy része éppen az azt követő nyomozás körülményeibe avatott be, bár a rejtélynek nem volt érdemi megfejtése, vagyis a könyv mégsem bizonyult igazi kriminek. A kötet utolsó versszakában a gyilkossági nyomozók megtalálták ugyan a bizonyítékot, de csak annyi derült ki róla, hogy „*kicsi, sokkal kisebb, / mint várni lehetett volna*”.

A harmadik könyv *A rodológia rövid története* címet viseli, és az úgy-

nevezett étertest-szubsztanciák, a valami sajátos magyar lényezetet közvetítő rádiókommunikációs foszlányok mibenlétére kereste a választ, és ehhez olykor már nemcsak betűket, hanem értelmetlen grafikus karaktereket is felhasznált. A versek címe pedig sokszor ilyen szerkezetű volt: *RGy-0002/19900103*, és az is jellemző, hogy a kötet – egy verseskötet! – *Rövidítésjegyzéket*, valamint *Név- és tárgymutatót* is tartalmaz.

Az irodalom, a bulvár, majd a tudomány világával foglalkozó kötetek után a *Fényes rend* ismét koncept kötet, amelynek hangvétele minden eddiginél könnyedebb, hiszen többnyire – ugyancsak együtt valamiféle elbeszélés megteremtésével – a gyermekkori zsenéket imitálja. Mind-egyik kötetben közös a hagyományos lírai alanyiság leginkább nyugatos előzményekből táplálkozó tónusai iránti érdektelenség: nyilvánvaló, hogy Bognár nem tekinti a költészet nélkülözhetetlen hozzávalójának a nagy, véres férfiszívet vagy az elmagányosodott nagyvárosi értelmiségi érzelmi és intellektuális útkeresését, iránytalan vergődését. Annál érdekesebb, hogy – a kutatóként nem mellesleg a régi magyar költészet versformáival foglalkozó – költő munkáiban mindig óriási szerepe van a formának, ami azonban az ő esetében nem valami posztnyugatos verstani eleganciát jelent.

Ahogy vannak állagételek, mint a pacal vagy a csiga, úgy tűnik, formakönyv is van: Bognár új kötete, a *Hajózni kell, élni nem kell* című regény is ilyen: krimi. A polgárőr elbeszélő egy gyilkosság, illetve mint hamar kiderül, kettős gyilkosság részleteit igyekszik felgöngyöltetni, miközben részletes képet kapunk a település

szociológiájáról, fontosabb lakóiról. Bognár ehhez sajátos nyelvet is remlt, amelyet valami szenttelen tárgyilagosság hat át: mintha írás előtt a szerző Stendhal gyakorlatán túllépve már nem is törvénykönyv, hanem használati utasítások olvasgatásával tréningezett volna. A könyv első mondata így hangzik: „Mielőtt hozzákezdenék azoknak az eseményeknek a leírásához, amelyek településünkön nemrég végbementek, a következőket szeretném előrebocsátani.” A polgárőr elbeszélő tehát leginkább a hivatalos jelentések regiszterében beszél – így írva le például egy cipzár lehúzását: „a fülnél fogva óvatosan végigvezettem a zárkocsit a kabát durva fogazatú, műanyag zárláncán, majd kihúztam a kocsiból a végszemet, és felhajtottam az esőkabát jobb szárnyát” –, amellyel mintha meglepően természetes emulziót alkotna egy meglehetősen váratlan összetevő, Máthé Elek alighanem kevesek által bűvárolt, monumentális Plutarkhosz-fordításának stílusa, mint például ez a Coriolanus-életrajzból származó jelöletlen idézet: „annak, aki a közügyekkel foglalkozik, és emberekkel van dolga, kerülnie kell az önhittséget, a magány e társát, és helyette, bármennyire nevetséges is ez sok tekintetben, a türelmet kell megszeretnie”.

Ki ez a pallérozott stílusú, de olykor kissé kényszeresnek tűnő, mert bizonyos összefüggésben például állandóan szamarakat és kis testű lovakat emlegető elbeszélő? Ki a főhős?

A könyvben nem nevezi meg magát, és más sem szólítja néven soha. A fejezetek rövid bevezetői azonban többször is így említik: „Oktáv, a függetlenített magánéb”. Ennek

hátterére egyetlen helyen történik utalás a regény szövegében. A második fejezet („Amelyben Oktáv, a függetlenített magánéb egykori társára és barátjára, Kátz úrra emlékezik”) a főhős egy régi iskolatársát idézi fel: „egy Nick Carter-füzet mintájára amolyan detektívképregénysorozatot fabrikáltunk magunknak, amelyben a nyomozó egy sintértelepről szökött kutya, elmaradhatatlan társa és segítője pedig egy szintén gazdátlan, de annál elegánsabban öltözködő macska volt.” Nem világos, hogy ezt hogyan kell értenünk, hiszen mint láttuk, a bevezető Oktáv barátját Kátz úrnak nevezi (ők volnának a képregény főszereplői), miközben a fejezet szövegében a Lelkes Gábor név szerepel (ő volna a későbbi polgárőrrel a képregény kigyalója). A regény elbeszélője tehát alkalmasint éppoly kevésbé Oktáv, mint amennyire a néhai barát nem Kátz.

A tisztánlátást tovább nehezíti, hogy a könyvben később a szerző, vagy mondjuk így, a szerző avatarja személyesen is feltűnik, valahogy úgy – csak sokkal természetesebben –, ahogy Mark Zuckerberg nevezetes Meta-beli énje. Ő tehát egy Bognár nevű ember, aki minden jel szerint egy olyan könyvön dolgozik, sőt bizonyára épp azon, amit a kezünkben tartunk. A megfeleltetést erősíti, hogy „Bognár” az elbeszélőnek egy írásbeli nyilatkozatot is ad, amelynek szövege megegyezik a könyv élén olvasható írói megjegyzéssel a szereplők fiktívtségéről és a cselekmény valósággal történő egybeeséseinek véletlen voltáról.

És ez még nem minden, csak egy-kettő azok közül a megoldások (vagy feladványok?) közül, amelyek

olvastán talán még az Escher-rajzok képtelen építményeihez hasonló szövegvilágokat teremtő Borges sem lenne elégedetlen. A fejezetek élén olvasható rövid összefoglalók ugyanis nagyon változatos módon és rendre eltérő mértékben utalnak maguknak a fejezeteknek a szövegére. Olykor például sehogy. Előfordul, hogy egy jelentéktelen részlet emelnek ki – „Huszonhárom. A ventilátor zúgásába zörej vegyül” –, máskor pedig mintha a megírás körülményeire utalnának. Úgy tűnik például, van a regényírónak (nevezük így ezeknek a bevezetőknak a leginkább talán „Bognár”-ral – az idézőjel nélküli Bognárral azonban nem – azonosítható szerzőjét, megkülönböztetve a polgárőr elbeszélőtől) két háziállata, amelyek valamiért Pilinszky *Trapéz és korlát* című első verseskönyvének címe után vannak elnevezve, és amelyek közül az előbbi eltűnik. Az állat sorsával a regény főszövege nem foglalkozik, sokáig legalábbis csak a fejezetcím alatti ilyen kis összefoglalókból értesülünk róla: „Öt. Amelynek írása közben, mert nyitva felejtettem a kaput, eltűnt a Trapéz. Kerestük a gyerekekkel, nincs. Nóm szerint el kéne gondolkoznom a dolgokon. Korlát mindenesetre nyomorúságos állapotban van, csak áll, és néz rám”. Az olvasó a jószágokat egy darabig minden bizonnyal akár kutyának is hiheti, míg egy idő után ki nem derül, hogy sertésekről, pontosabban törpemalacokról van szó. Rendkívül érdekes, hogy az elkóborolt Trapéz váratlan helyen, a regény szövegében kerül elő, belekeveredve a történetbe, valahogy úgy, ahogy Neóék közlekednek a való világ és a Mátrix szimulációja között.

És a többi alak kiléte sem egyértelmű: szerepel a könyvben a cselekmény színhelyéül szolgáló helység polgármestere, egy vállalkozó és a plébános is: az ő figurájuk ábrázolása például hagyományosnak mondható, már amennyire egy sajátos megfontolásokból dildókat és más szexuális segédeszközöket begyűjtő lelkész ábrázolása hagyományosnak mondható. Más szereplők és kellékek ábrázolása viszont teljes egészében szurreális: rögtön a könyv elején kiderül például, hogy a településen egy percenként megszólaló hangágyú működik, mégpedig elsősorban a valamiért illegitásban működő társaság, a „tollbegyűjtők” ellen. Náluk testületileg talán csak az „ügynevezett osztályok” különösebbek, akik mintha egy nem létező Bodor Ádám-novella abszurd miliójából – vagy az egyik kötetében olvasható kis portré szerint Tordason élő író lakóhelyén működő nagyon is valóságos Élmenyparknak a Western Falu nevű részéből? – tolatkodnának be a békés településre, amelynek határában furcsa „maskarákban gyakorolják az íjjal és nyíllal történő céllovást”. Emellett a számos visszatérő motívum egyike még egy érkezőben lévő ponty is, pontosabban annak őrzési feladatai, amelyet a háromtagú polgárórség látna el, és amely, mint a könyv vége felé kiderül, „mindig és csakis éjszaka utazott, hogy azokban a városokban és falvakban, amelyeken keresztülhalad, a polgárok ne tudják elfelejteni a kivilágított üvegkockában lebegő hatalmas állat látványát”.

A fő cselekményszál ugyanakkor a nyomozás vagy a rendőrség bevonásáig inkább csak a polgárőr szaglászása azoknak a gyilkosságoknak az ügyében, amelyek áldozata két férfi:

az Elek nevű vízszelőről és Tomanek, aki „az önkormányzat alkalmazásában állt, és amolyan mindeneként bármiféle alantas munkát elvégzett, amire csak felszólították, és amit polgármester úr kijelölt számára”.

Az előbbi holttestét a polgármester autójának csomagtartójában találják meg (bár ezzel még koránt sincs vége a tetem földi pályafutásának), az utóbbit pedig úgy, hogy a feje egy nagy adag poliuretánhabbal van egy asztalhoz ragasztva. Elek az Alkibiadészt elüldöző – és a közvélemény által a polgármesterrel azonosított – Hipponikosz szerepét alakította abban a botrányosnak bizonyult színdarabban, amely tulajdonképpen az egész cselekmény kiváltó okának tűnik.

A faluban (vagy kisvárosban) ugyanis hatalmi harc dűl, választások közelednek, és még az egyeduralkodó kérdése is felmerül, mert mint a polgárőrnek később tudomására jut, a polgármester Bakos nevű kihívója „a jelenlegi összevisszaság helyett önálló és saját törvényekkel rendelkező városállamot szervez, amelyben apránként és lépésről lépésre haladva minden hatalmat a saját kezében összpontosít”. Éppen a hatalmi harcról, igaz, az Alkibiadész korabeli Athénben zajlóról szól az a „Bognár” által írt különös színdarab is, amelynek teljes szövegét olvashatjuk a könyvben, és amelyet a helybeliek adnak elő egy minisztériumi küldöttség jelenlétében. Hipponikoszt tehát a polgármesterrel azonosítják, Alkibiadészt pedig a település legnagyobb munkaadójával, a szexuális segédeszközök gyártó üzem Bihari nevű tulajdonosával. (Ezek ellen a tárgyak ellen kel ki a plébános, aki komoly fenyegetésekkel próbálja

meg begyűjteni a lakosság birtokában lévő eszközöket.)

Talán az előadás rendezőjének személye a különösebb: egy Szindróma nevű szereplőről van szó – a név eredeti görög jelentése gyülekezés, tumultus –, akinek nem a neve a legfurcsább, hanem a megjelenése: a kerekesszékes személy teste a fejéhez képest olyan kicsi, hogy egy hegesztősisakban már nem is látszik.

A gyilkosság logikus gyanúsítottja tehát az előadásban kifigurázott polgármester, hiszen „a minisztériumi küldöttség távozása után ő maga jelentette ki, hogy megöli a színjátzókat”, bár jogos ellenérv, hogy ha ő végzett volna „a szerepében és színpadi viselkedésében őt nevetségessé tevő Elekkel, akkor nyilván nem saját autójának csomagtartójában rejtette volna el a holttestet”. Ezért aztán az is felmerül, hogy esetleg már maga a botrányos színdarab is Bihari bosszúja volt, és Eleket, mint a polgárőr fejtegeti, „Bihari tétette el láb alól, és »ölette rá« úgymond polgármester úrra, sőt az előadást is éppen azzal a céllal rendelte meg Szindrómától, hogy polgármester urat utóbb kellemetlen helyzetbe hozza, és ő legyen a gyilkosság első számú gyanúsítottja”.

A kép ennél is szövevényesebb, de krimiről lévén szó a részletekbe nem illik jobban belemenni. Fontosabb is az a kérdés, hogy a könyv hogyan működik regényként. A szerző különleges világot és nyelvet teremt, emlékezetes szereplőket alkot és leleményesen bonyolítja a cselekményt. Nyilvánvalóan reflektál a magyar valóság társadalmi problémáira is, de olyan transzformációk révén, hogy a könyv nem olvasható holmi kulcsregényként – amitől a

hatása érdekes módon csak nyugtalanítóbb lesz. Az elbeszélő polgárőr által használt tárgyilagos, helyenként kissé monoton nyelvezetet érdekesen árnyalják a fejezetek élén olvasható és teljesen más hangfekvésben szóló rövid összefoglalók, különösen azok, amelyek a könyv írásának körülményeivel foglalkoznak (például: „Tizenkettő. Továbbra sincs meg a Trapéz, pedig a hónap végén szülni fog. Korlát a fogait csikorgatja, ha meglát, nőm könnyezik, a gyerek sír. Mit csináljak? Nincs a pataknál, nincs a kaszálón, sehol sincs”), és amelyekből a regény szövegével ellentétben valami viszonylag normális élet kontúrjai is kirajzolódnak.

Szerencsésen ellenpontozza a stílus egyneműségét a fordulatossá cselekmény és három terjedelmesebb betétszöveg is – mindhárom a regénybeli „Bognár” alkotása. Az egyik maga az inkriminált színdarab, a másik egy négyoldalas rész, amelynek címe *Egy vadkörtefa gyökerei*, és mintha a település történelméből villantana fel valamiképpen átmitizált, lírai képeket. A harmadik a

leginkább költői, a címe: *Volt ilyen, sajnós, mit csináljak, tényleg volt*. A tizenhét epizódból álló tizenkét oldalas szöveg – a polgárőr szerint „minden szempontból természetellenesnek nevezhető iromány” – mindegyik része az „és rémlik egy” szavakkal kezdődik, egy-egy nő körül bonyolódik, és írójának „egykori hibáit és botlásait tárta fel”.

A *Hajózni kell, élni nem kell* alighanem az idejének egyik legérdekesebb, legokosabb regénye lesz, amely sok munkát fog még adni az értelmezőknek. És ha az olvasót olykor megszállja is az a kényelmetlen gondolat, hogy az okos szerző a könyvet a hozzá hasonlóan okos embereknek írta, jólesik arra gondolni, hogy ebben az egészében és részleteiben is bravúros észhasználatban nincs semmi erőltetett és fejszagú, amit az is bizonyít, hogy a könyv hagyományos krimiként is remekül olvasható.

Bognár Péter: *Hajózni kell, élni nem kell*. Budapest, 2022, Magvető. 320 oldal, 3499 forint.

Vér és emlékezet

Pedro Almodóvar az anyákról szóló filmek specialistája. A filmjeiben felbukkanó anyák nem szerethetők, s ők sem szeretnek senkit. A rendező anyákról szóló filmsorozata legutóbbi darabjában hűen önmagához morbid történetet mond el, melyet a történethez szervesen nem kapcsolódó, de a spanyol történelem szempontjából igen fontos keretbe illeszt. A *Párhuzamos anyákra* kíváncsi néző egy jegyért két filmet kap.

Az egyik film a lehető a lehetetlentől elválasztó hajszálvékony kötélen táncolva két anyáról szól, akiket a véletlen egy szülőszobába terelt, amitől fogva sorsuk elválaszthatatlanul egybeforr. Mindkét anya története traumákkal terhes. Az egyik anya Janis, akit a szépsége teljében lévő Penélope Cruz alakít. Ő nem ismerte az apját, anyja kábítószer-túladagolásban halt meg, mint példaképe, Janis Joplin. Janis magazinok számára készít fényképeket. Az ő gyerekének apja az egyik modellje, egy rokonszenves nős régész, akinek rákos beteg a felesége. A másik anya Ana, akinek a filmen látjuk az anyját, de ő maga gyermekkorában anya nélkül, rideg, úranősült apja családjában nőtt fel. Ana anyja csak akkor bukkan fel, amikor a lányt apja Madridba zavarja, mert teherbe esett egy házibulin, ahol egyszerre három fiúval is közöszlennie kellett. Közülük az egyik fiú a gyermek apja, de hogy melyik, azt Ana nem tudja.

Mindkét anya megszüli és maga neveli a lánynak született gyermekét, akikre várhatóan ugyanaz a for-

gatókönyv vár, mint amely Janis és Ana számára íródott. Janis kidobja a régészt, Anát magára hagyja önző, csak a saját karrierjére ügyelő anyja. Mire a két kislány felnőtt, vélhetően belőlük is magányos, boldogtalan anyák lesznek, mint amilyenek az ő anyáik voltak. Az Almodóvar történeteire illő bonyodalmak ott kezdődnek, hogy az egyik gyermek meghal, s a kétségbeesett, depressziós Ana Janishez költözik, akinek nemcsak bébiszittere, hanem szeretője is lesz nyomban. Így jön létre a magyar alkotmányos sztenderdeknek egyáltalán nem megfelelő család, melyben két anya és egy gyerek van. A film drámai magja, hogy a kórházban elcserélték a két kislányt. Az Anához került lányt, aki meghalt, Janis szülte. Ana lánya élve maradt, ő Janishez került.

Penélope Cruz fantasztikus alakítása kell ahhoz, hogy vele együtt átéljük és elhiggyük a folyamatot, melynek állomásai az ébredő gyanú, a gyanú beigazolódása, az igazság eltitkolása, majd a bevallása. A végén a vér szerinti anya, Ana visszakapja a lányát Janistól, aki csak hazudta magának az anyaságot. Ana Janisben találta meg anyját, aki sosem szerette. Együtt háltak, együtt főztek, egymás testében lelték örömeiket, de mindez kevés volt ahhoz, hogy Ana megbocsássa Janisnek a kis Cecilia elrablását. Ha csak ennyi lenne a film, akkor hézagmentesen beilleszkedne az Almodóvar által korábban gyártott anyafilmek sorába, melynek folytatása nyilván

Ceciliáról szólna majd, akinek felnőttkori élete akarva-akaratlan Ana traumatizált életének mása lesz. Ez a film azonban kiegészült egy másik filmmel.

Az elcsereált csecsemők története mellé illesztett másik film a történelmi emlékezetéről szól. Arról, hogy Janist nem csak anyja elvesztésének traumája kínozza. Van egy másik, kollektív eredetű traumája is. Arturo lefényképezése után, mielőtt még szeretkeztek volna, Janis leül vele beszélgetni, s elmondja neki, hogy a faluban, ahol árvaságra jutván nagyanyja nevelte fel, falangisták ölték meg nagyanyja kortársait, akik jeltelen sírokban azóta is várják az azonosítást és a méltó eltemetést. Janis arra kéri Arturót, a képzett régészt, hogy ássa ki a halottakat.

A rendező 2016-ba helyezi filmje idejét, amikor Spanyolországban az egykori francoista gyilkosokkal rokonszenvezőknek is politikai hajlékot adó konzervatív Néppárt volt uralmon. A film egyik dialógusában Janisszel beszélgetvén Arturo név szerint megemlíti Mariano Rajoy miniszterelnököt, aki 2011. december 20. és 2018. június 1. között Spanyolország kormányfője volt. Mint Arturo mondja a filmben, „Rajoy egy interjújában azzal dicsekedett, hogy az állami költségvetésben egy euró sincs, amit a történelmi emlékezetre lehetne fordítani”. Arturo azonban kijátssza a miniszterelnököt. Egy alapítvány segítségével pénzt szerez, s kiássa a halottakat.

Almodóvar tevékeny részt vállalt az egy évvel a néppárti Rajoy bukása után készült, *Mások hallgatása* című dokumentumfilmben, mely a polgárháború időszakát követő csend és titkolódzás megtörése

érdekében készült. A *Párhuzamos anyák* második, emlékezetpolitikai szálának ez a dokumentumfilm a közvetlen előzménye. Abban filmben a való életből vett jelenetben láthatjuk az idős asszonyt, akitől nyálmintát vesznek az exhumált áldozatok DNA-alapú azonosítása végett, látnunk egy másik idős asszonyt, aki megmutatja, hogy hol nyugszik az anyja, akit a falangisták gyilkoltak meg a polgárháború időszakában. A dokumentumfilmben két miniszterelnök is azt hangoztatja, hogy a múlt elmúlt, nincs mit kutakodni benne.

A Spanyol Szocialista Párt kezdeményezésére a spanyol parlament 2007-ben megalkotta a történelmi emlékezet törvényét, melynek célja a polgárháború és a diktatúra áldozatainak erkölcsi kárpótlása és emlékezetük helyreállítása volt. A törvény lehetővé tette az országszerte jelöletlen tömegsírok feltárását és az ott eltemetett halottak méltó újratemetését. Mariano Rajoy 2011-ben hatalomra került kormánya, mint a filmben is láttuk, ezt a folyamatot szakította meg.

A választók többsége azonban hét év múlva úgy döntött, hogy ez így nincs jól. A szocialista párt 2018-ban visszatért a hatalomba, s a múltfeltárás nyomában újratelepült. Az Elesettek völgyében mindmáig jelöletlenül nyugszanak a polgárháború alatt elesettek tízezreinek holttestei, akiknek a hozzátartozói mindeddig hiába kérték az exhumálást és az újratemetést. Franco tábornok tetemét 2019-ben kitelepítették az Elesettek völgyében általa építtetett gigászi templom sírboltjából, s áthelyezték egy közeli temetőbe. Pedro Sanchez, a győztes szocialisták által jelölt kormányfő az exhumálás

alkalmából azt mondta, hogy „Spanyolország ma véget vetett a morális gyalázatnak, amelyet egy diktátor dicsőítésére alkalmas nyilvános emlékhely megléte jelentett. A diktátor nyilvános emlékhelye több volt, mint anakronizmus vagy anomália, saját demokráciánk megsértése volt, felszámolása kötelessége volt azoknak a generációknak, akik nem a polgárháború és a francoizmus traumája alatt nőttünk fel.”

A rendező maga írta a fordulatokkal teli, a figyelmet végig lebilincselő forgatókönyvet, melyet remek tempóban, nagyszerűen kiválasztott és instruált színészekkel állított filmvászonra. A gyönyörű Penélope Cruz partnerei mind kiválóan játszanak. Rossy de Palma lehengerlően alakítja a viszonzást nem remélő lesbikus barátnőt. Ana késve kezdődő színészi karrierjét önző módon építő anyja kissé egysíkú szerepébe Aitana Sánchez-Gijón visz életet. Israel Elejalde a szereplőgárda egyetlen férfi tagjaként megbízható alakítást nyújt.

A bizarr alaptörténetet hatásosan emlékezetpolitikai kontextusba helyező film egésze megtöri a szokásos Almodóvar-filmek által kialakított várakozást. A film azzal végződik, hogy Janis meghalt lányának apja, a régész, feltárja a sírt, ahol a föld mé-

lyén, a falu határában a polgárháborúban meghalt ártatlan áldozatok holtteste rejtőztek. A jelenet felemelően szép. A feltárt sírhoz kijönnek a leszármazottak, akikben ugyanaz a vér folyik, mint ami a gyilkosok által kiontott vér volt. Elkezdődik a halottak és az élők párbeszéde, melyet korábban lehetetlenné tett a politikai önkény. A bizarr alaptörténetnek boldog a vége: Arturo elvált, Janis gyermeket vár tőle, akire a békévé oldott emlékezés ideje vár.

Az egy filmbe varrt két filmet Ana személye köti össze. Milena Smit megejtő bájjal játssza a múltrol tudni nem akaró, csak a jelenben élő, anyatársába szerelmes fiatal lányt, aki a film záró jelenetében hátán a szerencsésen visszakapott lányával, Ceciliával ott van a mártírok exhumálásán. Ana is látja, amint a gondosan összeillesztett csontvázak, mielőtt végleg eltűnnének a sírgödörben, egy pillanatra mintha újra testekké válnának. Ana pillantásában helyreáll az idő, amit kizökkenített a véres polgárháború.

Párhuzamos anyák. Spanyol filmdráma, 2021, 121 perc. Rendező-forgatókönyvíró: **Pedro Almodóvar**, operatőr: **José Luis Alcaine**. Szereplők: **Penélope Cruz, Milena Smit, Rossy de Palma, Aitana Sánchez-Gijón, Israel Elejalde**.

Kis- és nagy-magyar

Ott hagytam el a múlt hónapban, hogy Koltay Gábor a békéscsabai színházban elkészítette a maga többedik Trianon-opusát, ezúttal tragiko-komiko-historiko-patetiko musicalváltozatban. Azóta született egy új színpadi mű, *A trianoni csata* című „díszelőadás, részekre szakítva” az Átriumban, Urbán András rendezésében. No, ez egészen más.

Az Átrium és a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház közös bemutatója amolyan szerzői színházként jött létre. *A trianoni csata* szövege a próbafolyamat alatt született a színészek improvizációiból – meglehet, inkább beszélgetéseiből –, majd Ugrai István dramaturg és Urbán András rendező írták meg a példányt. Az előadás résztvevői mind kötődnek így-úgy az Átriumhoz. Alföldi Róbert eleve alapköve a Margit körúti egykori moziépületben felépült színháznak, és Péterfy Borival együtt játszik is itt az Urbán András rendezte *Mefisztóban*. A többiek a Kosztolányi Színház ötfős színésztársulata – Fülöp Tímea, Verebes Andrea, Búbos Dávid, Kucsov Borisz, Mészáros Gábor –, akik előadáscsere keretében többször léptek már fel szabadkai produkcióval ezen a helyen. (A nyolcadik szereplő az Átriumban otthonos Kovács Máté.)

Urbán András rendezőről tudni kell, hogy virtigli független színházat visz Szabadkán. Erős közéleti töltetű, politikus, posztavantgárd színházat csinál, igazi színházi fenegyerek. Megfontoltan provokatív alkotóművész, akit foglalkoztatnak

olyan kérdések, mint például nemzeti identitás, kisebbségi lét és/vagy az anyaországhoz fűződő viszony. (Korábban határon túli magyarokként emlegettük a Trianonban elvesztett területeken élő honfitársainkat, aztán épp mire elkezdték őket hatumának becézni, addigra a külhoni magyarok elnevezés lett előírva.)

Ha három Urbán-rendezést fel-emlegethetek, az első alighanem a *Neoplanta*, amelyben Végel László regénye nyomán Újvidék történetével-történelmével foglalkozott az Újvidéki Színház 2014-es bemutatója. A *Magyar* című előadásból (temesvári Csiky Gergely Színház – szabadkai Kosztolányi, 2016) az óriásplakát ragadt meg, amely azt hirdette: „Ha nem mész Magyarországra, nem kell tiszteletben tartanod a kultúrájukat!” És ott volt még a revelatív újvidéki *Bánk bán*, amelynek végén a színészek arra kérték a nézőket, hogy reagáljanak hipotetikus állításokra. Távozzanak a nézőtérről, ha olyasmit hallanak, aminek a megtörténte elhagynák a hazájukat. Evvel a záró interaktív játékkal úgy kiverték a biztosítékot a 2015-ös Pécsi Országos Színházi Találkozón, hogy a szakmai zsűri egyik tagja, az Operaház főigazgatója meg sem várta a továbbiakat (amikor is nyílt állásfoglalásra kényszerült volna fontos kérdésekben), hanem azonnal kiment nagy dérral-dúrral. (Én olyan öt-hat pontig tartottam ki, és a „Magyarország kilép az Európai Unióból” tételnél léptem le.)

A *trianoni csata* című előadás alaphelyzete az, hogy öt szabadkai színész érkezett az Átriumba, együtt dolgozni Alföldi Róberttel, Péterfy Borival és Kovács Mátéval. (Ez az elképzelés egyébként egyszer régen már meg is valósult, vagy megvalósulhatott volna. Amikor Alföldi Róbert 2008-ban zsűritagként vett részt a Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján Kisvárdán, akkor egyfajta szakmai díjként alkalmi közös munkára invitált a Nemzetibe tizenkét beregszászi, vajdasági és erdélyi magyar színészt. Akadt közöttük olyan, aki ma tagja a Nemzetinek, Vidnyánszky Attila igazgatása alatt.)

A játsszók székeket tesznek le egymás mellé az Átrium rivaldájánál, leülnek, és ismerkednek egymással. Ez a statikus elrendezés megmarad az egész első részben, ám nem érződik sem problémásnak, sem unalmasnak – kitart az összeeresztés izgalma és svungja. Alföldi Róbert rögtön azt kérdezi a fiatal szabadkai kollégáktól, hogy mit jelent nekik Trianon, trauma-e számukra. A beinduló szócsata nem nélkülözi sem a kritikát, sem az önkritikát. Alföldi – vagyis az Alföldi Róbert nevű megírt figura – hajlamos összetéveszteni Szabadkát Újvidékkel és Andit Timivel. Mészáros Gábor pedig a megfelelő pillanatban számonkéri a Nemzeti korábbi igazgatóján, hogy bérbe adta a Nemzeti épületét a románoknak Erdély elcsatolását ünnepelni. (Megjegyzem, ezen a ponton Urbán András mintha egerutat adna Alföldinek. Legalábbis a színész válasza nem tér ki arra, hogy vajon ezt a lépését – amely sokak érzékenységét sérthette – ma is helyesnek tartja-e. Pedig a színvállás jót is tehetne. Hi-

szen aki elismeri, hogy tévedett, és akaratlanul is közösségi normát sérített, az evvel erősítheti a normát.)

Sok minden elhangzik az indulatóktól sem mentes traumavítában a tápos magyaroktól kezdve a 2004-es állampolgársági népszavazáson és az országgyűlési választásokon leadott voksokon át a hazai adófizetők pénzéből a külhoniaknak küldött költségvetési milliárdokig. (A tápos jelzót elsősorban az erdélyiek használják az anyaországiakra, és azt értik alatta, hogy gyámoltalanok, nem anyatejet szoptak, hanem tápot, és mindenféle műkajákat esznek.) A vajdasági színészek itt most megismertetnek velünk különféle egyéni kisebbségi stratégiákat. Az is hamar világos lesz, hogy tulajdonképpen ők maguk is csak akkor értenek egyet egymással, amikor nem értenek egyet az anyaországiakkal. Ki-ki másképp viszonyul a többségi nemzetbeliekhez, az asszimilációhoz, a magyarságuk megőrzéséhez. Valószínű egyébként, hogy a hozzáállásukban a családi emlékezet, a szülők, nagyszülők élményei meghatározók, de ilyesmire a szöveg nem tér ki.

A játsszók slágfertig, vehemens vitája nagyjából olyan, mint bármelyik fontos vita mostanában. Nem jut semmire. Mindenkinek van igaza, és mivel mindenkinek kizárólagos az álláspontja, nem születet egyetértés. És ez még csak a személyes tapasztalatok és vélemények összeütközése, nem pedig a mélyben húzódó kérdésekről szóló disputa. Például, hogy összefésülhet-e a demokrácia a nemzeti szempontokkal. Az előbbi szerint mindenkinek egyenlők a jogai. Az utóbbi alapján a magyaroknak hivatalosan előnyt

adunk, illetve számíthat az ún. magyarságteljesítmény is, az abszurd „ki a jobb magyar?” verseny.

Ha *A trianoni csata* első része nyersen őszinte „kupakszínház”, akkor a második rész kis magyar valótlan-ság revüszatíra formában. Fülöp Tímea talpig népviseletben, rámás csizmában előadja nyitányként A tápos a szeretóm című, nagy sikerű műdalt. (Háromfős zenekar kíséri a színpad jobb oldaláról az előadást. A zenét és a szellemesnek mondható dalszövegeket Szerda Árpád írta.) Ekkor már rég felismertük, hogy a produkció nem kínálja a színészi kiugrás lehetőségét egyetlen szereplőnek sem, de azt azért a vak is látja nyilván, hogy Fülöp Tímea milyen beleváló színésznő, vagy hogy Mészáros Gáborban mennyi színészi erő feszül.

A következő monológ kisebbfajta gyöngyszem. Alföldi Róbert téblábol be a színpadra, a reflektorfénybe, fekete kismagyarban. (Zsindely Ferenc egykori miniszter emlegeti kismagyar néven a bocskait az 1941 és 1946 között írt, nemrég megjelent naplójában.) Alföldi szerényen és alázatosan beszédet intéz „Attilához, Zolihoz, Józsihoz és Péterhez”, akik egy alternatív színházi valóságban a nézőtérén ülnek, és evés közben meghallgatják kollégájuk töredelmes vallomását. Eszerint ő megváltozott, megszállta a jó szellem, megnősült, és feleségével, Péterfy Borival örökbe fogadtak öt gyermeket: Szabadkát, Hargitát, Ungvárt, Zólyomot és Nickelsdorfot. (Van egyébként hagyománya a magyar független színházban a helységnevalapú névadásnak: emlékezetes alakja volt egy régi *Szentivánéji álm*-előadásnak a Scherer Péter játszotta Tunyog Matolcs.)

A produkció további jeleneteiben e derék magyar familia életét látjuk. Hosszú asztalnál megebédelnek a lakásposztornyai Nagy-Magyarország térkép alatt. (Bori anyuka alighanem féllábú tyúkból főzött levest, mert csak egyetlen combot mer ki a tálból, azt Robi apuka kapja.) Megalapítják a Magyar Újjászületés Pártját, amely az elcsatolt területek visszaszerzéséért küzd. A továbbiakban kissé elkuszul, szétszalad a családi történet, miközben pénzt kell szerezni a nemes célok eléréséhez. Bori anyuka webshopban árul ízléses dísz tárgyat, amely Magyarország Trianonban átszúrt szívét ábrázolja, és a döfések helyén piros lé csöpög vér gyanánt, amit az alul lévő higiénikus tálca felfog. Az üzlet már csak ilyen: először meg kell teremteni a keresletet a nemzeti érzelmű árucikkekre, azután lehet nekiállni kielégíteni. Robi apuka ennél tovább megy: rájön, hogy a szexipar is jól jövedelmez, úgyhogy a gyerekmunkásait erre fogja be. Az előadás egyre trágárabb, vadabb, majd valami fura, kaotikus orgiába torkollik.

Szereti Urbán András így fejezni be a rendezéseit, váratlanul lezárva, meghökkentve és tanácstalanul hagyva a nézőket. Mint egy szerelem vagy egy háború... az ember egyáltalán nem tudhatja, hogyan lesz vége.

A trianoni csata. A Kultúrbrigád, az Átrium és a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház előadása. Szerzők: a társulat improvizációinak felhasználásával, **Urbán András, Ugrai István**. Szereplők: **Alföldi Róbert, Péterfy Bori, Búbos Dávid, Fülöp Tímea, Kovács Máté, Kucsov Borisz, Mészáros Gábor, Verebes Andrea**. Dramaturg: **Ugrai István**. Zene, dalszöveg: **Szerda Árpád**. Jelméz: **Veronika Keresztesová**. Díszlet, rendezés: **Urbán András**.

Tengerek, Ferencek

A koncertlátogató szereti a megszo-
kottat. Örül a sablonos „nyitány-
versenymű–szimfónia” műsoroknak,
mert ezek biztonságosak, és mint
tudjuk, járt utat járatanért el ne
hagyj. Ez alapigazság. Egy másik,
ehhez hasonlóan érvényes szenten-
cia ennek szöges ellentéte: a kon-
certlátogató szereti a szokatlant.
Örül minden újdonságnak, játékos-
ságnak, meggondolkodtató ötlet-
nek, mert szívesen elhagyja a járt
utat a járatanért. A világ már csak
ilyen színes és ellentmondásos: sok
minden igaz, miközben ugyanezen
dolgok ellenkezője úgyszintén. Az
alábbiakban olyan hangversenyről
lesz szó, amelynek műsora aligha
mondható sablonosnak. Külső (nem
zenei) szempont szerint szerveződ-
tek egymás mellé az esten elhangzott
számok. Részben olyan darabokat
hallgattunk, amelyek a zenetörté-
net jeles vízábrázolásainak sorából
valók, részben pedig olyanokat, ame-
lyekben két szent, Assisi és Paolai
Szent Ferenc személyéhez, életéhez
kapcsolódnak a hangok.

Az ilyesmi nem mindig sül el
jól. Nem feltétlenül és nem min-
dig működik ugyanis az olyan
koncertdramaturgia, amelynek alap-
elve, hogy egy teljes estén át csupa
olyan zene szólal meg, amely – te-
gyük fel – az állatokkal, az időjárás-
sal vagy a hegyekkel kapcsolatos,
azok ihletése nyomán született, azo-
kat ábrázolja a maga eszközeivel. A
fő baj okozója rendszerint az, hogy
a kiválasztott egységesítő szempont
zenén kívüli, és így más a logikája,

mint a muzsikának. Ilyenkor a ze-
nehallgató élménye gyakran válik
kényszeredetté. De itt sincs általa-
nosan érvényes szabály: van, ami-
kor működik a dolog, és van, amikor
nem.

Ezúttal működött. A Magyar Rádió
Szimfonikus Zenekara jó néhány éve
rendszeresen lepi meg közönségét
különleges, ingyenc műsorokkal, ame-
lyekben ritkaságok is helyet kapnak,
és amelyek összeállításában rend-
szerint felfedezhető némi kifinomult
lelemény, értőknek szánt összefü-
gés. Ilyen volt ez az est is. Két rende-
zőelv, melyek között látszólag nincs
kapcsolat, hiszen mi hozná közös ne-
vezőre a tengert és a szenteket. De
aztán rájövünk, hogy mégis zárul az
áramkör: aki megáll a tengerparton,
annak gondolataiban bizonyosan
megjelenik a végtelen, van, aki Is-
ten jelenlétét véli megérezni, s innen
már nem nehéz eljutnunk a transz-
cendenciának ahhoz az élményéhez,
amely a szentek személyéhez kap-
csolódó zenékből árad.

A nyitószám, Benjamin Brit-
ten *Négy tengeri közjáték a Peter
Grimesből* című műve az 1945-ben
bemutatott opera négy zenekari in-
termezzóját fűzi össze. Mivel a lib-
rettó szerint a zenés színpadi mű
cselekménye egy kelet-angliai ha-
lászfaluban játszódik, ezek a „vízi
zenék” az Északi-tengert ábrázolják
– ez mossa Kelet-Anglia partjait. Ezt
a művet Liszt *Két legenda* című zene-
kari tételpárja követte: a két ábrázoló
szellemű darab – Assisi Szent Ferenc
a madaraknak prédikál és Paolai

Szent Ferenc a hullámokon jár – az 1860-as évekből származik. Ez Liszt életében a római időszak, amikor gondolkodásmódját kitölti a spiritualitás, elfordul a világtól, és elmélyül vallásossága. A két tétel közül a második a „vízi zene”, a helyszín Szicília északi része, a Tirrén-tengert a Jón-tengerrel összekötő Messinai-szoros: itt történt a legenda szerint, hogy 1483-ban Paolai Szent Ferenc (Liszt védőszentje), az Ordo Minimorum, a Legkisebb Testvérek Rendjének alapítója (aki böjtölő érendjének összetételét tekintve a vegánok elődjének tekinthető, és kilencvenegy évet élt) a legenda szerint köpenyét vitorlaként használva, száraz lábbal kelt át a tengerszoroson. A szünet után kortárs magyar mű színesítette a pallettát: Orbán György (1947) *Cantico di Frate Sole* (Napfivér éneke) című műve szólalt meg: az Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* megzenésítő, szopránra és vonós zenekarra komponált, 1995-ös keltezésű alkotás szólóját Bátorfi Éva adta elő. Végül a hangversenyt Debussy 1903 és 1905 között keletkezett három szimfonikus vázlatára, *A tenger zárta (Hajnal-tól délig a tengeren, Hullámok játéka, A szél és a tenger párbeszéde)*. Ez a mű a Földközi-tenger inspirációjának köszönheti létét.

Olyan koncertet hallottunk tehát, amelyen a megszólaló zenék önkéntelenül cáfolták azt a sokak által sokszor megfogalmazott nézetet, mely szerint a zene önmagáért való, önmagát jelenti és csakis saját belső összefüggései alapján magyarázható, nem tud, nem akar és nem is hivatott zenén kívüli jelenségeket ábrázolni. Szép elmélet ez, okos, aszketikus gondolat, csak éppen érvénytelen, mert a gyakorlat Vivalditól napja-

inkig folytonosan megcáfolja: a zene minduntalan kilép magából, léptenyomon valami zenén kívüli asszociációval kacérkodik: színnel, illattal, formával, látvánnyal, hangulattal, indulattal, érzelemmel. Csak ritkán tudja megállni az ábrázolás kísértését. Hogy aztán az ábrázolt jelenség minden egyes hallgatóban más és más módon képeződik le – ez már a befogadás-lélektan untig ismert alapképlete. Egy Beethoven-szimfónia, egy Borges-novella, egy Van Gogh-kép mindenkinek mást jelent.

A hangversenyt az Egyesült Államokban élő és dolgozó, de rendszeresen hazajáró Vajda Gergely (1973) vezényelte, s előrebocsáthatjuk a konklúziót: az egymást követő interpretációk szuggesztivitása és részletgazdagsága arra engedett következtetni, hogy a karmester – aki 2011-től 2014-ig a zenekar első karmestere volt – gyümölcsözően működik együtt az MR Szimfonikusok tagjaival. Ennek okát abban kereshetjük, hogy Vajda igazi all round muzsikus: mivel nemcsak karmester, de zeneszerző is, alkotó elme, aki a zeneművek logikájába is másképp és mélyebbre hatol, ugyanakkor azonban, mivel klarinétművész (akit jelen pályaszakaszában már hangszeresként nemigen hallunk, korábban azonban szívesen lépett pódiumra ilyen minőségében), két lábbal a praxis talaján áll, és a zenekar művészeivel sem rest ebben a szellemben kommunikálni. Az ilyen muzsikusnak a gyakorlati zenészek világában az átlagnál jelentősebb a hitele.

A *Négy tengeri közjáték* előadásában fontos erényként könyvelhet el a hallgató, hogy a rövid tételek színgazdag és hangulati árnyalatok-

ban is bővelkedő tolmácsolása szóbeli magyarázat nélkül is világossá tette: ezek az egybefűzött intermezók csak látszatra természetábrázolások, valójában a lélek belsejében lezajló folyamatokat, forrongásokat vetítik elénk. Akadtak világos színek is, de az opera alaptónusának és a *Négy tengeri közbjáték* hajlamainak megfelelően túlsúlyba kerültek a hideglelős hangulatok, nyomasztó előérzetek, szorongással teli harmóniakapcsolatok – ez a tenger, a léleknek ez a nagy, zavaros vize valóban *északi* volt. A két Liszt-legenda a hangzás és a zenekari játékmódok kettősége révén alkotott a Rádiózenekar előadásában kontrasztos diptichont. Az első tétel, az *Assisi Szent Ferenc a madaraknak prédikál* sok finom, áttört, csipkeszerű hangszerelési megoldása (magas fafúvók) és a prédikációt megjelenítő angolkürtmónológ világossá tette, hogy ebben a tételben a szimfonikus zenekari letét ellenére delikát, transzparens hangzású kamarazenevel van dolgunk. A *Paolai Szent Ferenc a hullámokon jár* szimfonikus tablójában viszont a mélyvonósok tengermorajlása fölött a rézfúvók szélesen szétterülő himnusz dallam az előadásban igazi szimfonikus kiteljesedés lehetőségét valósította meg, nem maradva adós azzal a hiteles pátosszal sem, amely Liszt apoteózishangjára oly jellemző, s ehhez a tételhez különösen illik.

Orbán György vonószenekeari kíséretes szoprán szólója, a *Cantico di Frate Sole* szövege archaikus nyelvemlék, de persze olasz textus ez, még ha sok évszázados is. Ennek megfelelő a kilencvenes évek neoromantikus törekvéseit tükröző megzenésítés alapötlete: a mű a 20. századelő olasz operakomponistái, Puccini és

kortársai zenei idiómájának harmóniailag és dallamvilágában átszínezett változatát tekintti alapvető kifejezőeszközének. Innen már csak egyetlen logikus lépés, hogy a művet olyan énekesnő szólaltassa meg, aki ebben a világban otthonosan mozog, s így előadásában a 20. század végi megzenésítés természetes gesztussal mutathat esztétikai forrásvidéke, a 20. század eleje felé. Bátori Éva tolmácsolásában mindez maradéktalanul valósult meg. Végül Debussy *Tengere* volt az a mű, amelynek hallgatásakor leginkább érzékelhettük a karmester Vajda Gergely zeneszerzői tapasztalatainak kreatív érvényesülését. A *La Mer* időtlenül modern mű – az volt keletkezése idején, és akként hat ma is, formavilága, dallamalkotása, színkeverés-technikája egyként újszerű, előadásakor önmagukban nehezen értelmezhető, de sajátos mozaikká összeálló alkotóelemeket kell egymáshoz illeszteni. A fő feladat a rugalmasság, a lélegző dallamtagolás, a hullámzó tempó, a szabad ritmika – és az a paradoxon, hogy mindezekkel együtt és mindezek ellenére az olvasat pontos legyen. Vajda keze alatt a Rádiózenekar játékanak megvolt a szükséges felhajtó ereje, indulata és érzékisége, a színek lágyan olvadtak egymásba. A siker nem maradt el, a közönség lelkes ovációval fogadta a koncertet megkoronázó teljesítményt.

Operanyitány régi és új változatban

118

„Nem az örökségvédelem itt a kérdés, hanem a környezetvédelem.” Nevezetesen a budapesti Operaház négy és fél éve tartó felújítása kapcsán. Hangsúlyozta Zoboki Gábor abban az interjúban, amelyet Zubreczki Dávid szakíró készített vele online auditóriumában. Hogy a rekonstrukció vezetőjeként szerzett legfontosabb személyes tapasztalatait és általános tanulságait megoszthassa mind a pályatársakkal, mind az érdeklődő közönséggel. A tervező pedig meglepő módon reagált az érdeklődésre. Mintha csak ökológus volna, az emberiséget létében fenyegető klímaváltozásra utalva szorgalmazott új – a fenntarthatóságra figyelő – gondolkodásmódot az építészetben is. Szerinte nem csupán a természeti erőforrások végesek; mint mondta, nem növelhetők korlátlanul a városok sem. Kap mind jelentősebb szerepet ily módon az újra hasznosítás: az örökség hiteles feltárásához ez esetben ugyanis a jelen elvárásaival az eredeti értékek hosszú távú megőrzése kapcsolódik. Sikeres szimbiózisuk némelyikéről alább még lesz szó, jelen írás apropójaként kezdjük azzal, hogy az ebben a szellemben újjávarázsolt Opera március idusán ismét megnyitotta kapuit a közönség előtt.

A feladatnak az építészetben túlmutató értelmezésében alighanem meghatározó szerepet játszik Zoboki Gábor eredendő vonzalma a zenéhez. Mint aminek múltja magától értetődően él tovább a jelenben. Műegyetemi tanulmányait félbehagy-

va egy ideig karmesternek tanult a Zeneakadémián, csak azután döntött véglegesen az építészet mellett. Ugyancsak személyes érintettségével magyarázható több mint három évtizedes munkásságában a zenei épületek feltűnő aránya. Másfél tucatnyi megvalósult közösségi épülete (jobbára irodaházak, illetve vállalati rezidenciák) között így kell említést tennünk a Müpa (2002–2005) mellett a hangversenytermet is magába foglaló nansani kulturális központról (2011–2014), az Erkel Színház (2013) rendbe tételéről, a közreműködésével készült Nemzeti Táncszínházról (2014–2018). Továbbá terveiről, amelyek az ugyancsak kínai Sencsen város két nemzetközi pályázatára készültek: az operáé 2020-ban, a nemzetközi előadóművészeti központé 2020–21-ben. Ezeket követte most, a sorozatot mintegy betetőzve, az Andrassy úti Operaház.

Revitalizációja (Zoboki Gábor ezt a szót használta az épület bejárásakor) nem pusztán azért vált halaszthatatlanná, mert a nyolcvanas évek eleje óta nem zajlott benne érdemi felújítás; hosszabb távon már nem lehetett garantálni az előadások zavartalan műszaki lebonyolítását. Rendkívüli műgonddal kialakított enteriőrjeinek fénye is észrevehetően megkopott. Az Ybl-palota feltámasztása kapcsán az a körülmény sem mellékes, hogy alkotója nem egy volt az eklektika számos hazai képviselői között, hanem talán a legjelentősebb. Maga a dalszínház meg-

nem egyszerűen egy jól sikerült objektum az általa tervezett száztizenhárom (köztük negyvenkilenc budapesti) létesítmény között, hanem a talán legérettebb munkája. Művészi kvalitásának bizonyága a királyi páholy előterében a Vörös szalon, amelynek puritán méltóságával össze nem hasonlítható a szellemi utód Hauszmann Alajos hasonló stílusban fogant és ugyancsak a közelmúltban átadott budavári Szent István-termének fennhézjó piperkőcsége. Állja az összehasonlítást előzményeivel: mind a több mint kétszer drágább bécsivel (1869), mind az etalonnak számító párizsival (1874). Főként, ha összművészeti alkotásként értelmezzük, „a legszigorúbb értelemben vett műtárgynak” tekintve – miként maga az alkotó fogalmazott vázlattervének leírásában. Hiszen Ybl csak a vezető mestere volt egy tehetségek sorát felvonnultató, nagy létszámú teamnek. A korszak rangos építészei (többek között Schmahl Henrik, Schickedanz Albert, Györgyi Géza) mellett a kivitelezők sem akárhik. Az ácsmunkákat a nagy híró Neuschlosz Ödön és Marcell cég készítette, a vasszerkezetet a Schlick-féle gyár, a díszrácsok Jungfer Gyula műhelyéből, a székek Thék Endre gyárából kerültek ki. Díszítésében részt vett a festő Lotz Károllyal az élen Than Mór, Székely Bertalan, Feszty Árpád, Vastagh György, Kovács Mihály, illetve a szobrász Stróbl Alajos, Huszár Adolf, Donáth Gyula.

Ybl Miklós pályája a klasszicizmus jegyében (Pollack Ágoston irodájában) indult, ezt romantikus művek követték. Az olasz cinquecento hatására a hatvanas-hetvenes évek fordulóján alakul ki harmonikusan fe-

gyelmezett, ugyanakkor „előkelő(en) tartózkodó” stílusa, amely aztán az egész korabeli ízlést meghatározta. Középületei szolgáltak követendő mintául a mindennapi városépítészet számtalan (olykor még csak említésre sem méltó) emlékéhez, amelyek azonban máig meghatározóan egységes és vonzó képet adtak településeinknek. Elég csak egy rövid sétát tennünk a nem kis részben művei által inspirált Andrassy úton, noha ő maga paradox módon bérházat oda csak egyet épített. Hogy aztán az Operaházzal kárpótolja – nem is annyira magát, sokkal inkább bennünket. Megtervezésére 1873. szeptember 10-én írták ki a zárt körű meghívásos pályázatot (Ybl mellett Szkalnitzky Antal, Linzbauer István, Steindl Imre, a bécsi Fellneriroda és a gothai Ludwig Bohnstedt részvételével). A következő év februárjában már eredményt is hirdettek, mivel oly egyértelmű volt Ybl pályaművének fölénye versenytársaiéval szemben. A kiviteli tervek készítése, majd a megvalósítás során még több elemében módosult, míg az épület 1884 őszére elnyerte végleges formáját. (Erről az érlelődési folyamatról a rokon, Ybl Ervin monográfiája számol be részletesen.)

Annak idején tizenegy év telt el az első vázlatoktól az ünnepélyes megnyitőig, ami nem csupán a létesítmény kivételes nagyságrendjét érzékelteti; magyarázatul szolgál arra is, miért igényelt most a ház felélesztése mutatis mutandis hasonlóan hosszú időt. (Pénzben megbruttó harminchatmilliárdot, ami a maga nemében szintén nagy szám.) Egyik sem független az építészeti gondolkodásban bekövetkezett alapvető fordulattól. Hogy tudniillik

ma már a meglévő értékek hasznosítására kell törekednünk a lényegesen egyszerűbb bontás és olcsóbb újrakonstruálás ellenében. Aki látta a televízióban az épületben folyó munkálatokról beszámoló Operaláz sorozat akár csak egyetlen adását is, az megerősíthet abban, amiről az előadások nézői majd személyesen szerezhetnek közvetlen bizonyosságot: az Operaház példás szakmai gondossággal újult meg restaurátorok egész seregének közreműködésével. A cél az eredeti öszkép (vizuális élmény) és az ettől nem független akusztika lehető leghitelesebb helyreállítása volt, de persze mai technológiával és a mai (meg a holnapi) közönségnek.

A fenti okokból (nem holmi formális hagyománytiszteletből) nyerte vissza egykori formáját a zenekari árok és az auditorium ülésrendje is. A nézőtér egyetlen hatalmas csillárját szerkezetében és anyagában szintén megtisztították az elmúlt bő évszázad beavatkozásaitól. Az Ybl tervei nyomán Németországban készült ötvösmunka filigrán elemei – az újraaranyozott gyertyák – most ismét szabályosan felfelé állnak. A hajdani atmoszféra megteremtése azonban már rafináltabb és bonyolultabb módszereket kívánt, mivel Ybl korában gázlámpák világítottak, napjainkban viszont ledes égőket használunk. Márpedig úgy kellett világosságot teremteni a földszinten, hogy közben a mennyezeti derengésben életre keljen A Zene apoteózisa, Lotz falképe az olimposzi istenekkel. S ha csak ez az egyetlen dichotómia állította volna próba elé a tervezőket. Nehogy az úri közönség véletlenül keveredjék a pórnéppel, a kakasülőre annak idején külön lépcsőház vezetett az utcáról. Ez a szegregáció

ma már elfogadhatatlan; ugyanakkor magától értetődő követelmény, hogy lift legyen egy huszonegyedik századi épületben. Ezért mindkét oldalon egy-egy új lépcsőházat alakítottak ki, majd összekapcsolták őket a központi csarnokéval. Hóféher felületeit pusztán a lambériák kontúrjaival tagolva, ami még ebben a decens változatában is kizárólag a fenntarthatóság hovatovább domináns követelményével igazolható.

A királyi ajándékként létesült operaház 1884. szeptember 27-én a lehető legünnepélyesebb formában, az uralkodó és több magas rangú személy (köztük az osztrák miniszterelnök, József főherceg családja) jelenlétében nyitották meg. Annak jegyében, „hogy emelkedő nemzet vagyunk”, amely most „egy monumentális közművelődési intézménnyel lett gazdagabb”. Mint az eseményről tudósító lapok beszámoltak róla, a császárt az intézmény intendánsa, a nevezetes alkalomra honvédőrnagyi egyenruhát öltő Podmaniczky Frigyes fogadta Ybl Miklós és munkatársai kíséretében. Jelen volt Tisza Kálmán miniszterelnök (díszmagyarban), Kammermayer Károly budapesti polgármester (frakkban), a páholyokban Andrássy Gyula, Szapáry Géza és Zichy Ferenc, továbbá a kultúra olyan tekintélyei, mint Munkácsy Mihály és Jókai Mór, a színpadi világ képviselőitében az idős Prielle Kornélia, a fiatal Márkus Emma, a világszép Felekyné Munkácsy Flóra. Ahhoz azonban a szervezőknek nem volt bátorságuk, hogy bemutassák Liszt Ferenc felkérésükre írt „király-dalát”, mert „annak dallammotívuma egy általánosan ismert és a legmagasabb uralkodóház ellen irányult forradalmi dalból

van kölcsönözve”. (A Haj, Rákóczi, Bercsényi nótáról van szó.) A műsoron így három operarészlet hangzott el: a *Bánk bán* első felvonása, a *Hunyadi László* nyitánya, valamint a *Lohengrin* első felvonása – Erkel Ferenc, illetve fia, Erkel Sándor zenigazgató vezényletével.

Nobilitásokban a március 12-én tartott újranyitási gálaesten sem volt hiány. Megjelent a még hivatalban lévő és a már megválasztott köztársasági elnök, illetve a miniszterelnök és a kormány több tagja. Nemkülönböztetve Budapest főpolgármestere. Valószínűleg Csányi Sándor, Matolcsy György, Mészáros Lőrinc is; ha nem pont ők, akkor az újmódi főrendiház jó néhány fontos személyisége, csak az eseményt élőben közvetítő közszolgálati televízió operatőre nem találta meg vagy én nem ismertem fel őket a tömegben. Jókai és Munkácsy mai utódaira sem leltem, de ennek már bizonyosan más oka van: a NER egyelőre nem lelt nemzeti klasszikusokra íróink és képzőművészeink között. Az ünnepi beszédet Áder János tartotta. Ha más szavakkal fejezte is ki magát, ugyanazt sugallta, mint elődei. Formálisan a kormányzat (nem kis hányadában persze az Európai Unió) által finanszírozott kulturális beruházások (Gipszmásolat-gyűjtemény a komáromi Csillagerődben, a pesti és a budai Vigadó, Várkert bazár, Szépművészeti Múzeum rekonstrukciója, Eiffel Műhelyház, Magyar Zene Háza és most az Operaház) felsorolásával kívánta érzékeltetni „felemelő”, „léleknevesítő”, „élményt kínáló” szerepüket. Az intézmény jelenlegi intendánsa, a főigazgató Ókovács Szilveszter az épület átadásával immár a társulatra háruló szakmai feladatok értelmezé-

séről szóló improvizatív (politikailag félreérthető megjegyzésétől a hivatalos változatban már megszabadított) beszélyében. Egyet kell értenem vele. Mert amit ezt követően, a magyar vonatkozású hangversenykavalkád után láthattunk opera- és balettelőadásként az est második részében, az egyértelműen azt jelzi: a készen kapott örökség méltó fenntartásában a neheze csak ezután következik.

Az Operaház önmagán túlmutató jelentősége már megépítésekor is nyilvánvaló volt, Budapest első reprezentatív középületeként feltűnően szebb lett konkurens bécsi mintájánál. Megnyitásakor kisebb botrány kerekedett: a kint rekedtek ugyanis szerettek volna bemenni – a király ellen tüntetni, vagy őt éppenséggel a nagyvonalúságáért éljenezni; a rendőri erősítést kívánó rendezavarás okára nem derült fény. A kettő nem zárja ki egymást, mert ahogy a Közép-Európa szellemi közegét kutató Markian Prokopovych megállapítja (a Durham University tanára a CEU-n szerzett doktorátust): ez „az új, önálló operaház nem a városiasodás közvetlen következménye volt, hanem inkább szimbolikus jelentőséggel bírt, és olyan kérdésekkel függ össze, mint a presztízs, a nacionalizmus és a helyi politika”. Az intézmény auráját kezdettől jellemző, ma is érvényes bölcs szavak ezek, amelyek értelmében megnyitása óta az Opera több és más is, mint egy jól sikerült épület. Minden rendszer nemzeti intézményként tekintett rá. A millenniumi kiállítás ünnepélyes megnyitóján részt vevő Ferenc József az 1896. május 2-i estét az Ybl-palotában tölti. Ötvenedik születésnapján a kormányzó Horthy Miklós, centenáriumán a pártfőtitkár Kádár

János tette tiszteletét a jubileumi díszelőadáson. A két háború között az épületben a politika csak közvetve volt jelen. Gondoljunk az arisztokrata-nagypolgári elit társadalmi életének fontos színterét képező bemutatókra, az ugyancsak tagjai által preferált operabálokra, a Nemzeti Diákszövetség ünnepségeire vagy valamely magas méltóság által felkarralt ritka jótékonyági estekre. 1945 után azonban alapvetően megváltozott a helyzet – s nem is csak a reprezentációs terek háborús pusztulása miatt. Az egykori uralkodó osztályok közegének – így az Operának – a birtokba vétele ideológiai indítékú pártpolitikai programként valósult meg. Megfizethetővé váltak a jegyek, s ami számunkra érdemlegesebb: az ötvenes évek első felében már itt került sor az április 4-i, illetve a november 7-i állami ünnepségekre a nomenklatura vezető stábjának (Rákosi, Gerő, Dobi stb.) részvételével a színpadon kialakított emelvényen. S ez a hagyomány szolidabb formában folytatódott a későbbiekben is. Március 15. továbbra sem lett piros betűs ünnep, 1957 márciusában azonban az 1848-as forradalomról az MSZMP illetékes vezetőjeként Kállai Gyula, a korábbiak szerint, ugyancsak az Operaházban rendezett ünnepségen emlékezett meg.

1996-tól ismét vannak operabálok, más tekintetben azonban nagy fordulatot a fenti gyakorlatban a rendszerváltás sem hozott. Valójában az ünnepek változtak meg – 1848 és 1956 hivatalossá válásával, mások gyors eltűnésével. A helyszín töretlen szimbolikus szerepéről tanúskodik, hogy az első szabad választás tízéves évfordulóját 2000. május 1-jén nem a Parlamentben, hanem

itt ünnepelték meg az ország vezetői; Áder János házelnök mondta a beszédet. Inkább csak az ünnepek lebonyolításának forgatókönyve alakult a mindenkori kormányzat elképzelésének vagy a politikai helyzetnek megfelelően. 2001. október 22-én a kormány képviselőjében David Ibolya igazságügy-miniszter volt az ünnepi szónok, hat évvel később viszont már Gyurcsány Ferenc. Ez utóbbi alkalommal a környéket le kellett zárni, mivel a meghekkelt őszödi beszéd apropóján Toroczka László által felheccelt tömeg rendezetlenségben fenyegetett. Megfordult a helyzet ugyanitt tíz évvel ezelőtt. Amikor az úgynevezett Alaptörvény egyoldalú elfogadását az Opera falai között ünnepelte a kétharmados többség, az emiatt tiltakozó több tízezer ember pedig vele szemben az utcán békés tüntetésen fejezte ki nemtetszését, Majtényi László (Lesz még magyar köztársaság) beszédével. Ezek után hangsúlyosan jelképes aktuálpolitikai gesztus, ha nem épp nyílt hadüzenet a társadalom másik felének, hogy a regnáló kormányzat az operaszezon kellős közepén, alig három héttel egy több mint fontosnak látszó választás előtt látványos formában kerített sort ennek a karizmatikus épületnek az ismételt ünnepélyes birtokba vételére. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a rekonstrukció több helyiségben még nem ért véget, a párkányszobrok restaurálása ezután esedékes.

Az Ybl-palota (Operaház) revitalizációja. Építész: ZDA – Zoboki Építésziroda. Kivitelezők: West Hungária Bau Kft., Épkar Zrt., Laki Zrt. Színpadtechnika: Bosch Rexroth Kft.

Jég alatt, jól kivehetően

Frey Krisztián művészetét elemzői mindig is könnyen foglalták jól bejáratott fogalmak közé – igaz, hogy ezek a fogalmak általában tompító árnyalatot kaptak: nem absztrakt expresszionista, hanem csak afelé orientálódik, nem lettrista vagy gesztusfestő, de műveibe stíluselemeket emel át. (Ugyanilyen körülhatárolt mező rajzolódott ki, ha épp a különböző stílusoktól, áramlatoktól tartott távolság és a megkülönböztetés került előtérbe.) Az egész életművön pedig évtizedek óta ott a meghatározó védjegy: az Iparterv-generáció tagja. A Ludwig Múzeumban rendezett Frey Krisztián-életműkiállítás első nagytermében az lehetett a néző érzése, hogy a tárlat csupán felmondja a leckét: a hatvanas években az autodidakta művész a Zuglói Kör vonzáskörében a (tiltott) absztrakció felé fordul, megtalálja saját hangját, s társaival együtt a hosszú elzártság után ismét a nyugati alkotók felé fordulva megpróbálja visszacsatkoztatni a magyar képzőművészetet a nemzetközi vérkeringésbe – mindent egy hatalmas hirdetőtáblán az Iparterv csapatának nosztalgikus fényképével illusztrálva, a fotóra illesztett művekkel.

Tulajdonképpen az összes termet végigjárhattuk volna a kilencvenes évek elejére megszilárdult kánonnal a fejünkben anélkül, hogy kiléptünk volna a sztereotípiák által körbezárt keretektől. Az európai művészettörténet közelmúltjához hasonló kalligrafikus formakísérletek a hatvanas évek közepén (Rákosligeti képek),

svájci emigráció 1970-ben; a falon egy hatalmasra nagyított színes fotó, amelyről Frey néz vissza ránk egy fehér Mercedesből – mintha a Nagy generáció egy állóképe lenne. Utána az új környezetben korai számítógépes kísérletek – még egy régi gépmonstrum (egy PDP-11/45 komputer) is a kiállítás részét képezte. A rendszerváltás után visszatérés Magyarországra és a korábbi képtípusokhoz, új művészettörténeti összefüggések közepette, megszilárdult formanyelvvel. A kiállítás ebben a tekintetben úgy zárult, ahogy elkezdődött: a hatvanas évek összeér a hetvenes évekkel, az meg szorosan összefűződik az utolsó korszakkal: minden kerek egész. A néző jól körülrajzolva láthatta Frey Krisztián pályáját, mintha egy áttekinthető méretű művészettörténeti könyvet lapozott volna végig.

Szerencsére a tárlat – talán éppen letisztultságának vagy egyszerűségének köszönhetően – nemcsak egyféleképpen volt nézhető. Végigjárható volt például úgy, hogy a néző csak a kulturális alapmintázatokat kereste. Rögtön a bejárat után volt látható egy eddig nem ismert sorozat, a Brief an Uschi, 1963-ból. Rajta nemcsak a Korniss Dezső képeire emlékeztető, de annál sokkal vadabb forma és vonalvezetés volt szembe-tűnő, hanem a német nyelvű szöveg is, amely utólag, az emigráció, a visszatérés idején készült művek felől nézve válhatott különösen érdekese, mintegy az életművet is összefogó kapoccsá. Vajon akkori szemmel,

a hatvanas évek elején mit jelentett német feliratos műveket készíteni? Egy elképzelt korabeli magyar néző számára mindez a kulturális beágyazottságra utalt, vagy csak a lehetséges személyes kötődésekre? Furcsa realizálni, hogy Frey műveit előbb mutatták be annak idején Braunschweigben, mint Budapesten, és újra és újra szétbombázza a teljes elzártásra vonatkozó sztereotípiákat az a tény, hogy a hatvanas évek elején-közepén a későbbi Iparterv szinte valamennyi tagja Nyugat-Európában járhatott.

Érdekes nézetet tett lehetővé a tárlat a források tekintetében (miközben a nyugati művészeti összefüggések keresése a magyar történeti kiállítások látogatás-lehetőségeinek sztereotípiái közé tartozik). Frey életművében, különösen a hatvanas éveket tekintve, felismerhetők angol és francia előképek, ismerősnek tűnik a képfelfogás. A Lolita-képekbe beépített erotikus jelek, kollázselemekként használt médiaképek hasonló módon megtalálhatók a Swinging Sixties Londonjában; a művekbe épített tárgyak Robert Rauschenberget, a kalligrafikus vonalak Cy Twomblyt idézhetik meg. Mindez mégis eredetinek tűnik: mintha Frey valóban képes lett volna nem csupán arra, hogy az utcai jelekből, médiaüzenetekből, graffitikból inspirálódó nyugati műalkotásokat saját nyelvére fordítsa át, hanem arra is, hogy ebben a színes médiától, a modern utcai jelektől nagyrészt megfosztott keleti világban a szövegtöredékekből és a képfragmentumokból egy olyan új, nyers képet alkosson, amely sok esetben jobban emlékeztet a falra karcolt graffitik őszinteségére, mint

előképei. (A hatvanas évek elején Chris Marker csodálatos és később nagy hatású rövidfilmjében, a *La Jetée*-ben jelennek meg az idő lényegének érzékeltetésére hasonló módon a falakba karcolt jelek.)

A Frey-életmű keresztmetszetében a képekbe foglalt feliratok, firák, szavak – köztük hangsúlyos helyen maga az aláírás vagy a képbe épített, felnagyított dátum – mint a folyamatos kommunikációs vágy, illetve a jelkeresés megtettesítői tűnnek fel. Ezt az olvasatot mindenekelőtt a kiállítás rejtett magjában elhelyezett számítógépes terem tette hangsúlyossá. Frey Svájcban egyrészt ott állt szemben a művészi egzisztencia kiépítésének hatalmas lehetőségével, másrészt ennek gyakorlati lehetetlenségével. A komputer először talán a lehetőség és a lehetetlenség között mégis elvezető vékony ösvénynek tűnhetett: menekülő útvonalnak, vagy inkább az akkoriban szinte valamennyi, távoli honfi- és művésztársat utolérő konceptuális művészetet elkerülő útnak. A programozás távolságot jelentett az alkotás folyamatában, pontosabban az alkotó és a mű eltávolítását, a személyességtől eltartó szabályozott véletlent. Mintha Frey a kézírást gépirásra cserélte volna, miközben az írás maga konstans maradt. (Nem véletlen, hogy Frey Svájcban a komputergrafikákból Tandori Dezsőnek küldött haza; nem teljesen problémamentesen: „Lett is bajom, háritgatta az Írószövetség, mit levelez így a Tandori elvtárs?!”) Míg a számítógép segítségével készült fekete-fehér művek még inkább a korábbi művész-szerephez köthetők, a színes alkotások a maguk szerialitásával, mozgásával, és a halvány színekkel

új irányba mutatnak. Szinte törvényszerű, hogy az alkotó számára a határmezsgye bejárhatósága akkor szűnt meg, amikor megjelentek az első, szélesebb körben is használható grafikai programok.

A kiállítás magát a bejárható utat mint metaforát is az olvasatok közé emelte. Milyen utak zárultak el Frey elől azzal, hogy Svájcba költözött? (És milyen utak voltak lehetőségek a többiek, például Szentjóby, Lakner, Tót Endre vagy Konkoly számára?) Ha itthon marad, vajon Frey sem tudta volna magát kivonni a magyarországi neoavantgárd konceptuális vonalából? Komputer helyett fotóalapú munkákat készített volna? A nyolcvanas években megszólította volna az új szenzibilitás hívószava? A legnagyobb kérdés azonban, hogy vissza lehet-e térni hosszú idő után egy olyan kulturális közegbe, amelyből valaki kilépett vagy kivettetett? (Ezzel a kérdéssel már messze jutunk a művészettörténeti fogalomrendszerektől, és valóban inkább költői képekhez, hasonlatokhoz érkezhetünk. Ha egy álomszerű képbe foglalnám, mintha Frey Krisztián mindig ugyanarra a hegyre akart volna feljutni, s mintha a felszint borító jégréteg – amely alatt minden tudás, amely az átjutáshoz kell, alig kibetűzhetően, és teljességében kibonthatatlanul ott húzódik – egyre vastagabbá, egyre hatalmasabbá vált volna. És mintha a ritka levegőben folyamatosan ott lebegett volna a kudarc lehetősége és szükségszerűsége is.)

Furcsa nézet, de lehet, hogy valójában Frey Krisztián művészete az irodalomhoz is sorolható. Ahogy Kukorelly Endre szerint Erdély, Szentjóby és Hajas valójában költők,

akiknek a helye a magyar irodalmi kánon élményében lenne, úgy ez a megállapítás talán még a magyar avantgárd több más alkotójára is kiterjeszthető; így Frey Krisztián mellett Jovánovics György vagy Major János művészetét is tekinthetnénk az irodalom, a költészet felől. Frey esetében ez a vonatkozási rendszer nem elsősorban a szövegek költőményszerűségéből következik, és nem is csupán a nyelv iránti hatvanas évekbeli – az avantgárdban általánosan elterjedt – művészi, intellektuális érdeklődésből. („Ez az élményszerű írásos festészet összefügg az érdeklődéssel a nyelvészet, az írás, a fonetika iránt” – mondta egy interjúban Frey.) Még csak nem is arról van szó, hogy művei „olvashatóak”. Inkább arról, hogy a képbe írt szövegek, töredékes vagy egyértelmű jelek együttese valójában párhuzamba állítható Tandori Dezső művészetével. (Az sem lehet véletlen, hogy Tandori egy helyen önmagát Frey „szerény firkagyűjtőjének” nevezte.) Mintha a Tandori által követett út, amely a szöveg felől vezetett a képhez, itt kifordult volna, és a szöveget Frey szó szerint maga vezette volna a képbe. De az is lehet, hogy egyszerűen a magyar kultúrában annyival erősebb az irodalmi hagyomány, hogy a képzőművészet a tömegvonzás elvét követve egyszerűen efelé vonzódik.

A Ludwig Múzeumban rendezett kiállítás nem nagy elméletek segítségével, hanem a legegyszerűbb eszközökkel, magukkal a lecsupaszított, felvállalt struktúrákkal tette lehetővé Frey műveinek sokrétű olvasását. A tárlat – leginkább öntudatlanul – megint felhívta rá a figyelmet, hogy az Iparterv-brand (amelynek kom-

merciális kiaknázása lassan lezárul) szinte már dogmává merevedve fedt el, hogy valójában milyen különböző megközelítésmódokból állt össze, s mennyire különböző irányokba tartott a hatvanas évek jelentős fiatal magyar művészeinek egy közösen jelentkező csoportja. Mindemellett a kiállítás (szintén nem feltétlenül tudatosan, ugyanakkor sikeresen) fókuszba emelte az elbeszélői pozíció, illetve a művész-szerep kérdése-

it. Ebben a tekintetben a tárlat nem kapcsolódott a balul sikerült Iparterv-bemutatóhoz, sokkal inkább abba a sztereotípiákat feltörő sorba illeszkedett, amelynek csúcspontját a Türk Péter-életműkiállítás jelentette.

{SCRIPT:ABSTRACT} – Frey úr ír, Ludwig Múzeum, 2022. január-március. Kurátorok: Einspach Gábor, Rieder Gábor.

Karafiáth Orsolya

Beteg univerzum

126

Érdekes és egészen beteg univerzum tárul elénk az MTVA külpolitikainak álcázott magazinműsorában. Egy valóban önmagára zárult rendszer a *Világ*, ami a saját logikája szerint működik, és nem is enged be másfajta valóságot a határai közé. De nem is kell, mint tudjuk a közmédia nemrég, március 5-én kelt közleményéből: ők európai és magyar módon értelmezik a sajtószabadságot, de szabadok, nem úgy hazug vádlóik a másik oldalon. „Mindezt tetézve azal, hogy valótlan állítások terjesztésével próbálják a magyar polgárok millióit az általuk nézett és hallgatott csatornák ellen hangolni.” Ez a szép mondat akár tükre is lehetne az egész örületnek. Hol vannak azok a milliók, akik ezeket az igazmondó, lényegét láttató és a híreket mindig elfogulatlanul közlő médiumokat figyelemmel kísérik? Persze ha a csatornák alatt azt is értik (és azt is bevonják az általuk magyar módon

értelmezett) közszolgálat alá, akkor bizony ide tartoznak az újságjaik, plakátjaik is ugye. Így már valóban milliókhoz ér el a vezéri szó, a közös üzenet. A sok valós állítás.

A *Világ* címének megfelelően a nagyvilág híreiből tallóz, és értelmezi is őket. Műsorvezetője Bende Balázs. „A részleteknek a közmédia vezető külpolitika újságírója, Bende Balázs járt utána” – mondja a megnyugtatóan belassult narrátor. Bende csodálatos. Még két éve, a műsorának indulásakor írta róla, akkor még őrült megdöbbenéssel a 444-en Herczeg Márk, hogy elképesztő az az ember, „aki értelmezi a világot a köztévé nézőinek”. Bendét korábban is ismerhettük már, szakértőként bukkant fel a közszolgálatban. A műsor amúgy „öt kontinens operatőreinek felvételeiből választ ki jeleneteket, és szerkeszti őket rövid történetekké”. Persze az rögtön a nyitóadásokból világos lett: az öt kontinens öt törté-

nete csak a trambulín: utána csobbanunk bele a jéghideg rettenetbe. Vagy inkább a már megszokott, langyos szokásosba? Mert Bende mindig ugyanoda tér vissza, felőle akár a Föld lapos is lehetne, hiszen ő egy ponton áll és egy pontra néz: Soros, NGO, migránsok, éljen a párt. Vanak olykor vendégek, a köztévén szokott arcok persze, de a *Világ* veleje Bende önfelelt monológjaiban rejlik. (Kedvencem a karácsonyi futama arról, hogy a kormánynak köszönhetjük a békés karácsonyt...) Hogy a kép teljes legyen, érdemes az adásain kívül a blogját is olvasgatni, nem nyughat ugyanis, és az oldala, ha lehet, még betegebb. Liberális antiszemitizmus, bő lére eresztett brüsszelezés, vad logikájú, LMBTQ témájú agymenések kapcsán a kiáltások („Hol vannak a jogállamiságért sikoltozók, amikor a német és az európai jogállam éppen a legkiszolgáltatottabbakat, a legtöbb védelemre szorulókat, a gyermekeket hagyja cserben.” És persze hogy és naná az új vesszőparipa, ami a *Világ* utolsó adásaiban folyamatosan visszatér: a németek és a magyar baloldal szinte belők minket a háborúba! Ezt még február negyedikén karcolta fel (tudjuk, Bayer is akkortájt mondta, hogy csak a hülye gondol itt háborúra): „Sokan azt mondják, hogy a németeknek olyan a humoruk, mint a főztjük, unalmas és ízetlen. Ez persze ízlés kérdése, de személyes tapasztalatból szólva merem állítani, hogy a németeknek igenis nagyon jó humoruk van. Jó példa erre, ahogyan a német kormányzat katonailag segíti Ukrajnát az orosz fenyegetéssel szemben. Persze ez a nagy orosz fenyegetés is önmagában egy vicc, legalábbis az, ahogyan a világ tekinti. Jelenleg ugyanis úgy tűnik, hogy a

glóbusz önmagát nyugatának nevező fele jobban be van rosálva az orosz katonai mozgolódástól, mint az az Ukrajna, amelyiket elvileg napokon belül lerohanják az orosz katonák.” És azóta sem beszél máshogy, és műsorról műsorra, rögeszmésen visszahozza a témát. Gyakorlatilag uszít, közpénzből. És megteheti.

Nálam a végső összeomlás március 15-én kezdődött.

Épp szervezkedtünk, mentek a menekülteket segítő körtelefonok, mert cselekedni kell, amíg még tudunk. Amíg mi tudunk még. Ezért aztán félre minden, ki van a pályaudvarokon, ki melyik szervezetnek segít épp, kinél szabadult fel egy lakás vagy egy ágy. Egyeztetem egy jótékonyági gálán a részvételem, ahol a menekültek számára gyűjtünk. Mégis: valahogy kivakartam magam, elindultam a városba. És a Margit hídnál na mibe, hát a Békemenetbe keveredtem. Milyen csalfák a baloldal híradásai is, rándultam össze olyan húsz perc együtt caplatás után. Mert nem, nemcsak a félhülye arcokat látom, nemcsak a teljesen fogalmatlan bunkókat, a „álárvjú orbán” táblásokat. Nemcsak azokat, akik képtelenek kimondani egy-egy kerek mondatot, vagy akik láthatóan megvett fejek, csak a pénzért vannak jelen. Nem: a tömeg igen nagy része teljesen rendben levőnek tűnik. És látszólag örömmel és meggyőződésből jöttek, és szívből állnak szeretett vezetőjük és annak rendszere mellé. És szívből hiszik el azt is, amit a háború kapcsán mondanak nekik. Ott ér a bizonyosság: meg fogják nyerni a választást. Egy rossz arc közben majdnem levágja a fejem egy párttáblával. Mindegy ez is. Ők Bende népe. Orbán serege.

A legújabb adás mintha az előző hetit meg azt megelőzőt ismételné. Mániákusan. „Egyre hevesebbek a harcok Ukrajnában.” Eddig még igaz. De körülbelül itt meg is állunk, és a további húsz perc az elmebajé. „Magyarország példásan helytáll a menekültek megsegítésében”, halljuk rögtön, és nem tudok nem a civilek önfeláldozó munkájára gondolni. A barátaimra, akik befogadják a családokat, van, aki majdnem húsz embert fogad a vidéki házában. Akik éjjel is kint vannak a pályaudvaron, akik erejükön felül utalnak a szervezetteknek, akik megszervezik a gyűjtést. A kormány se gondol rájuk. Ők arra gondolnak, amit Bende mond, hogy riogassanak. Tudják, mely triggereket kell nyomogatni. „Emelkednek az energiaárak”, halljuk is már, és aláírva a lényeg: „Az orosz energiaimport tilalma továbbronthat a helyzetet.” Közben a hang, mint egy hipnotizőré: „Máris elszállnak az árak.” Mintha az csak emiatt lenne, ugye? De jön is a következő topik ajánlója: „Törvények felett”, olvassuk, felette az alulról felvett Donáth Anna. Megtudjuk, különleges bánásmódot követelnek a Soros-NGO-knak, ez is úgy hangzik, mintha direkt kiborgtámadást indítanának az igaz magyar ellen. Közben a képillusztáción Soros maga (ez itt a külpol!) totyog valami pulpitusra, a feje láthatóan tele nemzetvesztő gondolatokkal.

Majd valóban szörnyű képek a rakétatámadások és robbantások sújtotta Kijevről, ahol az adás forgásának idején már 35 órája kijárási tilalom van. És ekkor jön az adás lényege. Hosszan. Hogy a jó oroszok mindent megtesznek a békért,

de Zelenszkijék (bevágva kérése a nemzetközi garanciákról) ellene mennek a józan ész és Európa (és persze a magyar ember) érdekeinek.

Kiemelik ismét, hogy a Kreml hajlandó tárgyalni, de az ukránok hajlamosak elhúzni a tárgyalásokat, mintha direkt visszatartanak a megállapodást. „Sajnos az ukrán küldöttség nem mutatkozik nyitottnak”, halljuk az orosz felet, a hallgattassék meg mindig csak az egyik fél magyar szólásszabadsági gondolatának jegyében. Sokszor elhangzik, hogy az ukrán kérés utat nyit a harmadik világháborúnak. Biden is ezt mondja. „Moszkva ezt jogosan hadüzenetnek értelmezne”, húzzák alá külön a készítőket. És a csúcspont: „A magyar kormánynak továbbra is a magyarok biztonsága a legfontosabb. Nem engedhetjük, hogy akár külföldi akár belföldi erő belesorolja hazánkat a háborúba.” Aztán a csúcscsúcspont, maga Orbán is megerősíti, hogy igen, felkészültek vagyunk a menekült-hullámra. Látjuk őt az ellenőrző ponton. Rögtön utána a hang: „Számos nyugati sajtóorgánum most valami újabb támadási felületet keres, azzal vádolva Magyarországot, hogy faji vagy vallási alapon megkülönbözteti a menekülteket. Hogy mi csak a gazdasági menekülteket nem fogadtuk be. És feketéket mutatnak, és határrombolókat. „Magas azoknak a migránsoknak a száma, akik a szerb–magyar határon illegálisan akarnak bejutni.” Rossz arcokat látunk. Bende a saját monológjaiban van otthon igazán. Mint egy népmesemondó verseny esélyese: talán ő is tudja, a mesék világában lenne az igazi helye.